

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПЛАБНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by

Ukrainian Publishers

ISSN: 0042-9422

No. 2 (551), February, 1994, Vol. XLVII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Члени Редакційної Колегії:

г-р А.Бедрий, проф. г-р Г.Васькович, проф. г-р С.Галамай,
ред. П.Дужий, ред. С.Караванський, ред. С.Квіт, п-ні м-р. О.Керзюк,
м-р. О.Коваль, проф. г-р В.Косик, проф. г-р О.Кушпет, інж. В.Олеськів,
г-р Б.Стебельський, проф. г-р П.Цимбалістий, ред. М.Шатилов.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Тел.: 071 607 6266

Факс: 071 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди
відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВЬ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1994 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б. фр.	1200 б. фр.	250 б. фр.
Вел. Британія	ф. 30.00	ф. 16.00	ф. 3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н. м.	65 н. м.	12.50 н. м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на
адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, LTD.

Обкладинка роботи проф. Р.Лісовського

Printed in Great Britain by: The Ukrainian Information Service Ltd, 200, Liverpool Road, London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 2 (551)

ЛЮТИЙ, 1994

Річник XLVII

ЗМІСТ II-ОЇ КНИЖКИ

В 65-ліття ОУН

1. Додаток: В 65-ліття постанови організації Українських націоналістів 131

До хвилювання державного будівництва

— ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДІА Світового українського державницького фронту
ДО ЧЛЕНСТВА І УКРАїнської громади в Україні і в діаспорі 14
II італій: НА СТОРОЖІ УКРАїнської ідеї 14
Мілітин Грін: ЗЕЛЕНА УКРАїНА 148
Микола Музичка: КРАХ ІЛЮЗІЙ 153
Віталій Журавський: ЧИ ВИЖИВЕМО? 162

Борцям за волю України

Д-р доц. Тарас Салига: НА АСКІ — НА АСКІ — УКРАїнський цвіт 166
Анатоль Курдидик: БОРЦЯМ 175
Микола Шатилов: СМЕРТЬ В ОСІНЬОМУ МІНХЕНІ 176

Літературна творчість

Василь Іванько: БАЯН СІРІНОЇ ЗЕМЛІ 186
Іван Ірляський: РІДНІ; ДОРОГА РІДНА ЗЕМЛЕ; ЧИМІТНИК БРОСТІ 187
Осип Маковей: ЕЛЕПІЯ 193
Р. Володимир: УКРАїНО-МАТИ, КАТ СКОНАВ 194

Наука, дослідження

Віталій В. Полішук: ПРОБЛЕМА АТЛАНТИДИ 200
Петро Лаврів: ДОНЕЦЬКО-ЛУНЬСЬКА «НІВРОСІЯ» В МИНУЛОМУ І ТЕПЕР 213
Ігор Кічак: ЗАМІСТЬ «СПЕЦОТЯДА» — «СПЕЦГАЗЕТА» 220

Ширша бесіда

Святослав Караванський: ЗЕЛЕНА ВУЛИЦЯ ДЛЯ П'ЯТОЇ КОЛОНИ; КОЛИ КОРІНЬ ГНИЛИЙ;
ПАРАДОКСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ 222

Огляди, рецензії

Сергій Ліхтер: ЩЕ РАЗ ПРО «ВИСЯЧІ САДИ» СЕМІРАМІДИ 225
Володимир Жила: ЗБІРКА ДОБРОЇ ОРГАНІЧНОЇ ЄДНОСТІ 2
Ігор Качуровський: ПРО ДЕРЖАВНІ НАШІ ХИБИ, ЩО ЇХ СЛІД БИ ВИКОРИНИТИ 234
Галина Гордасевич: НАСТАЛА ВЖЕ ДЛЯ СПОВІДІ ПОРА 2
Теодор Терен-Юськів: УКРАїнська тоска в метрополітані Опері 239
Ольга Керзюк: МЕМУАРИ «ЗАЛІЗНОЇ ЛЕДІ» 241
Д-р О. Сихолішин: ВАЖЛИВЕ ЗБАГАЧЕННЯ ПРАВНИЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ 244
Степан Семенюк: ДОЗВОЛЬНЕ НА СЛОВО 246

Присвята

Св. п. ВОЛОДИМИР МАКАР 250
Я. Пришляк: ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО НАД МОГИЛОЮ 252

ПОЖЕРТВИ НА «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» 254

Євген Кривовалець 14.6.1891 — 23.5.1938

Основноположник і Командант УВО від 1920 до 1929 р.,
основноположник і Перший Провідник ОУН 1929 до 1938 р.

І. ДМИТРІВ

В 65-ЛІТТЯ ПОСТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

(Думки і рефлексії)

На переломі місяців січня-лютого 1929 року (від 28 січня до 3 лютого) відбулася у Відні, Австрія, надзвичайно важлива для українського народу та його змагань за Українську Самостійну Соборну Державу подія. Тією подією став Конгрес Українських Націоналістів (за офіційною термінологією в наступних десятиліттях — Перший Великий Збір ОУН), на якому 30 представників діючих у цьому часі націоналістичних організацій в Україні і на еміграції покликали під кінець своїх одностижневих нарад до дії Організацію Українських Націоналістів (ОУН), обрали її Провід під керівництвом полк. Євгена Коновальця, ухвалили Устрій і програму дії у формі Постанов Великого Збору, якими охоплено всі найважливіші елементи ідейно-політичного, а в послідовності того — державно-політичного, соціально-економічного, зовнішнього і внутрішнього життя, за які ця нова безкомпромісова українська політична сила у формі Організації як авангарду і Руху як всеохоплюючого націоналістичного фронту прирекли боротися.

Початки організованого Українського націоналістично-державницького руху мали в році постання ОУН за собою вже довшу історію, що своїми коріннями сягала до початків ще того національно-культурного, літературного і політичного відродження, яке розпочалося, а згодом змогло і поширилось на весь народ після появи «Історії Русів» під кінець XVIII століття, а відтак від «Енеїди» Івана Котляревського і діяльності Михайла Максимовича, Гулака-Артемовського, Тараса Шевченка, Панька Куліша, Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, Якова Головацького, Марка Вовчка, Володимира Антонича, Івана Нечуя-Левицького, Михайла Старицького, Миколи Лисенка, а вже значно ближче XX століття — Івана Франка, Опанаса Саксаганського, Івана Тобілевича, Бориса Грінченка, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Михайла Коцюбинського і Лесі Українки. Ці коріння основаних в січні-лютому 1929 року Українського націоналістично-державницького руху і ОУН як його авангарду й політичного провідника особливо сягали також у всі тогочасні організовані форми вияву української національної думки, пропагованої з платформ цих громадсько-культурних, а почасти й політичних «громад» та організацій, на які дозволяли у XVIII-XIX стол. обставини під російською займанщиною на центрально-східних землях України, та під Австро-Угорською на західних і південно-західних землях України. А вже найбільше та найосновніше сягали вони в ці тасміні та наявні політичні організації та партії, що

поставали в останньому десятилітті XIX і в перших двох десятиліттях XX століть.

В багатьох матеріалах на тему походження націоналістичного руху й ОУН за найпрямішу лінію щодо їхніх первопочатків уважається Кирило-Методіївське Братство, Братство Тарасівців, Українську Револьюційну Партію, Українську Народню Партію, Українську Військову Організацію і всі ці національні та націоналістичні осередки серед молодших і старших генерацій патріотично наставлених українців, які заіснували в Україні і на еміграції після постанови УВО в липні 1920 року. А з тогочасних мислителів, політиків і публіцистів — Тарас Шевченко, Микола Міхновський, Іван Липа, Борис Грінченко, Ю. Коллард, Д. Антонович, М. Русов, Ю. Романчук, К. Бачинський, Д. Донцов, Ю. Вассиан, Л. Костарів, Є. Онацький, О. Бабій, М. Сіборський, О. Сенік, Б. Кравців, С. Охримович, С. Ленкавський і велика група організаторів та публіцистів у двадцятих роках. Все це надає особливого значення твердженню, що постанови ОУН в 1929 році було вчасним і вдалим завершенням в ідеологічній, політичній й організаційній площинах кількох етапів розвитку української політичної думки в могутню теоретичну і практичну силу, якою можна було успішно протиставитись російському імперіялізмові в його мажоритарно-комуністичному завершенні, польському імперіялізмові, а за ненадто довгий час — також і німецькому нацизмові.

В обличчі повище відтвореного шляху розвитку українського націоналізму як руху й організації зовсім зрозумілою і зовсім природньою виступає ця дефініція українського націоналізму, яку на пропозицію д-ра Ю. Лассіяна прийняв Віденський Конгрес, а саме: *„Український націоналізм є духовий і політичний рух, що зродився з внутрішньої природи Української Нації в час її зусильної боротьби за підстави і цілі творчого буття“, та що „Українська Нація це вихідне положення кожної чинности та метове назначення кожного прямування українського націоналізму“, а „Органічна зв'язаність націоналізму з нацією є фактором природного порядку і на ній му основане ціле розуміння історії нації“, яка прагне заактуалізуватись у світовому середовищі у формі власної держави — самостійної і суверенної.*

ОУН, поставивши себе від 1929 року „в категоричне протиставлення до всіх тих сил, своїх і чужих“, як і тих „міжнародних актів, умов і установ“, що створили „стан українського національно-державного розірвання“ і намагалися його закріпити назавжди, почала без спеціального обговорювання діяти підпільно на окупованих Москвою, Польщею, Румунією і Чехо-Словаччиною землях України. Хоча методи підпільної боротьби ОУН на українських землях мусли поширитися також на всі її осередки на еміграції, на її пресові видання, мережу кольпортажі тощо, що в значний спосіб утруднювало ведення необхідної інформаційно-пропагандивної та виховної діяльності, то однак, обіймаючи нашими міркуваннями 65-річний період діяльності ОУН, це не тільки не відобрало в неї можливостей надзвичайно активної дії на полях політичної і збройної боротьби з окупантами України, але всі ці можливості для здійснення своїх найвищих програмових заходів значно посилювало.

Поставши на початку 1929 року, в перших кількох роках своєї діяльності ОУН користувалась організаційною мережею цих таємно-політичних націоналістичних організацій, з яких вона повстала, а головню організаційною мережею та досвідом УВО, Союзу Української Націоналістичної Молоді (СУНМ), та Організації Вищих Клас Українських Гімназій (ОВКУГ), але у відносно короткому часі диспонувала вже своєю власною мережею, розбудованою по лініях вертикальних і горизонтальних у щільно замкнених звенах, зі зв'язковими лініями тощо. Цей важливий організаційно-діловий і дієвий засіб і середник постійно розбудовувався і вдосконалювався, досягнувши на протязі 1943-1944 років найвищої досконалости, що дало змогу ОУН провести найважчі десятиліття своєї політичної і збройної боротьби проти большевицької Москви і двох її західних сателітів з великим успіхом. Це й приспінило процес розвалу російської тюрми народів в серпні-грудні 1991 року.

Програмові заложення ОУН, ухвалені Першим Великим Збором, були радше стислі, одначе глибоко змістовні, такі, що не лише видержали першу життєву пробу, але також і такі, що на «цілу голову» переросли подібні програми тогочасних легальних українських політичних партій в Галичині під Польщею, в Чехо-Словаччині, а почасти і в підбольшевицькій Україні (мається тут на увазі ті літературно-мистецькі і науково-культурні установи, що постали під час НЕП). Це була одна із причин, чому ОУН, не дивлячись на всі довоколишні труднощі та перешкоди, зуміла поширити в народі свої найважливіші світоглядово-ідеологічні постулати і соціально-політичну програму, що давали проєкцію життя народу-нації в усіх ділянках його економічного, промислового і торговельного розвитку, культурної, мистецтва і шкільництва, військової, а рівночасно й одної із найважливіших — релігійної політики. Ос.гнула це вона в 30-ті роки, але й осягала вона цю важливу ціль у своїй діяльності в 40-их, 50-их, 60-80-их роках завдяки двом, на нашу думку, найсуттєвішим передумовам: *завдяки всесторонній теоретично-практичній підготові свого членського активу ще від вступу в Юнацтво ОУН, і стихійно-позитивній поставі цілоти українського народу до питання його державної незалежності, національної свободи та вільного розвитку своїх духово-моральних, соціально-політичних і господарсько-економічних кваліфікацій*, не дивлячись на те, що в різних його верствах та прошарах були також здецидовані противники, а в деяких місцях і вороги того, що в донедавніх десятиліттях популярно називалось «безкомпромисовим державництвом».

З ще і третя важлива причина усіх дотеперішніх успіхів ОУН в її важкому, але переможному поході уже не так до здобуття Української Держави, як радше до закріплення проголошеної в серпні 1991 року Української Держави, її розбудови і закріплення — закріплення в усіх відношеннях, а найважливіше — перед спробами збройного нападу на Україну цьогочасних сторонників російського імперіялізму, які промишляють в Росії під червоними, комуністичними, і національними російськими прапорами, творячи під так спле-

теною символікою політику відомих вождів і вождень в Російській федерації на покомуністичному етапі розвитку відносин на Сході Європи, Кавказькому регіоні, в Середньому і на Далєкому Сході.

Таким чином багатолітня стихійна любов українця до своєї рідної, „потом і кров'ю зрошуваної землі“, і остаточне перетрансформування тієї любови в політичну мону у формі світоглядно-ідеологічних, соціально-політичних, господарсько-економічних, науково-культурних і військових заłoжень Українського націоналістично-державницького руху і ОУН в ньому заокругилося під цю пору в його практичному вияві в Україні, де на довголітніх здобутках особливої політичної та збройної боротьби ОУН-УПА постала Українська Держава два і пів років тому.

Як Шановні Читачі сьогоденної спроби дати оцінку діям і здобуткам ОУН на 65 році її безперервної діяльності зауважать, мабуть найважчий та найбільш жертвиний період боротьби українського народу за свободу і державну незалежність пройшов у нашому ХХ столітті, що помало наближається до свого закінчення. Найперше — це були важкі переслідування свідомішого українства в роках перед Першою світовою війною в царській Росії і в Австро-Угорській монархії. Друге — це всі ті багатотисячні, а може й мільйонні жертви, що їх понесли українці як гарматне м'ясо на російсько-австроугорському і німецькому фронтах від 1914 до 1917 рр. Третє — це кількарічна фаза власних національних Визвольних Змагань. Четверте — це період „Військового комунізму“ на Центральних і Східніх Землях України за часів Леніна, Троцького, Сталіна і Спілки, коли від розстрілів, голоду і депортації згинувло біля півтора мільйона людей. П'яте — Харківський процес проти СВУ і СУМ, розгром УАПЦ, Штучний голод — 1929-1933 рр., у висліді чого понад 7 мільйонів людей загинуло, а в цьому числі — сливе вся тогочасна національно-свідома інтелігенція і біля 35 владик УАПЦ. Шосте — масакра свідомішого національно елемента в комуністичні партії в Україні, що тривало декілька років і завершилося знищенням сливе всього вищого українського старшинського корпусу в Червоцїй армії напередодні Другої світової війни. Сьоме — московсько-большевицький терор на ЗУЗ від жовтня 1939 до кінця червня 1941 року, кількість жертв ще не обчислена. Восьме — жорстокий московсько-большевицький терор в Україні від половини 1944 року до 1948-49 років, масові вивози населення, голод 1946-1947 років — кількість жертв ще не підчислена. І останнє, дев'яте — це всестороннє важке переслідування і знущання над українським народом за весь наступний 40-річний період панування московського більшовізму в Україні, аж до 24 серпня 1991 року. Наслідки ще не підраховані, але багато їх видні всім у всіх сферах суспільного життя.

По другій, позитивній стороні тієї життєвої медалі нашого народу маємо хоч неуспішно закінчені, але надзвичайно важливі Визвольні Змагання 1917-1920 років з актами Державности, що довели до постановлення Української Народньої Республіки в Києві 22 січня 1918 року, Західньої Української Народньої Республіки у Львові 1 листопада 1918

року, і до злуки цих двох республік в одну національну державу в січні 1919 року. Згодом важливе національно-культурне і національно-політичне відродження в усій Україні, оформлення перманентного суспільно-політичного і громадсько-культурного життя на легальних основах на всіх поневолених землях України, що було розгромлене на початку 30 років під советами, але задержалося на інших українських етнографічних землях і до кінця 30-их років. Постанови в липні 1920 року УВО з виразною політичною і військовою настановою продовжувати боротьбу за УССД в „зміненних обставинах“, постанови СВУ і СУМ на землях України під советами, відродження та розбудова УАПЦ, маніфестація українського державницького патріотизму в УГКЦ, постанови ОУН в січні-лютому 1929 року, проголошення Державної Незалежності Карпатської України в березні 1939 року, проголошення Відновлення Державної Незалежності України 30 червня 1941 року, постанови Української Повстанської Армії (УПА) в жовтні 1942 року, відбуття важливої Конференції Поневолених Народів (КПН) в листопаді 1943 року і постанови Української Головної Визвольної Ради (УГВР) в липні 1944 року.

В цьому 65-літньому періоді ОУН діяла під проводом полк. Євгена Коновальця, Степана Бандери, ген. Романа Шухевича, Степана Ленкавського, Ярослава Стецька, Василя Олеськіва і Слави Стецько. Перші три загинули смертю Героїв України, Степан Ленкавський і Ярослав Стецько померли. Василь Олеськів і теперішня голова Проводу ОУН — Слава Стецько, працюють в тій же Організації на теперішньому етапі її дії.

На полі Слави загинуло в боротьбі з ворогами України дуже багато членів Проводів ОУН, Головного Командування УПА, Проводу Кі.Н, Секретаріату УГВР, багато Крайових Провідників ОУН і пребагато Провідників нижчих ступенів в ОУН і в УПА, та ще також неохоронена кількість рядового членства.

Це завдяки усім з УНР, УГА, УВО, ОУН, УПА і Закарпатського січового стрілецтва український народ, всупереч сконцентрованого наступу на нього з чотирьох сторін, а вже найсильнішого та найжорстокішого зі сторони большевицької Москви, перетривав свою найважчу долю і дочекався часів, коли в своїй державі, власною волею і власними руками закладатиме чимр з то сильніші основи під своє державне життя.

З поміж усіх українських політичних партій і груп, що діяли в дотеперішніх декадах ХХ століття, найбільшою і з найдовшим періодом діяльності працює ОУН. Це також дуже важливий фактор так у проминаючому столітті, як і в перших роках існування Української Держави, в якій під цю пору дуже багато політичних орієнтацій, організацій і партій, але тільки одна з можливо найдосконалішим досвідом в організуванні та у веденні політичної діяльності.

Під час свого 65-ліття нашої Організації приходилось не один раз змінювати тактичні методи дії, не порушуючи ні основних ідейно-політичних засад Українського Націоналізму, ані стратегічних

цілей політичної і збройної боротьби. Під цю пору Український Націоналістично-Державницький Рух і ОУН як його авангардна сила діють широким фронтом в українській Державі на тих самих ідейно-політичних началах, на яких вони оснувалися 65 років тому, але вже із зміненними чи пристосованими до потреб сучасності стратегічними цілями. Донедавною стратегічною ціллю в боротьбі ОУН було здобуття УССД. Сьогодні — це змагання за укріплення, розбудову і забезпечення молодій державі. Поважніших змін зазнали також методи дії ОУН у звільненому від чужинецьких оков рідному суспільстві з його парламентарною системою, спертою на засадах плюралістичного підходу до суспільних явищ та їх остаточного розв'язування в демократичний спосіб. Натомість значно менші потреби заповідьються на якісь основні зміни у програмі плекання в цілому націоналістично-державницькому русі, по-перше відчуттів суспільної та організаційної самодисциплінованості, вищого рівня ідентичності, поглибленого підходу до різnorodних суспільних явищ і теоретичного та практичного вміння їх розв'язувати в ім'я державницьких інтересів української нації. Бо під час усіх 65 років ОУН була і зараз є не тільки політичною організацією, але і школою життя людини в суспільстві та у її служінні найважливішим потребам того ж суспільства, служіння без зацікавлення до похвал, відзначень, часто й зарплати чи інших форм матеріального самозбагачення. З цим багажем знань і людей вона поступово входить в усі потреби організаційного життя в молодій українській державі.

Відзначаючи в цих днях і тижнях преславне 65-ліття посталої 1929 року революційної Організації Українських Націоналістів, нашим першим завданням є висловити найглибше признання основоположникам і першим організаторам ОУН, які були у певній пропорції до тогочасного загального стану учасниками віденського Конгресу Українських Націоналістів, а відтак глибокий поклін усім подругам і Дружам, які загинули під національними і революційно-бойовими прапорами в боротьбі за здобуття УССД, яких замучили кати в московських, польських і німецько-гітлерівських катівнях, та які загинули від невільничої праці в Березі Картузькій, гітлерівських і московсько-більшевицьких концтаборах.

Сповнивши це, нам треба з подвійною невисипуючою завзятістю і відданістю працювати як Організація і як індивідуальні українці в ній по лінії розбудови та закріплення державного життя, не забуваючи, що в українському суспільстві є багато тих, які до надвечірних годин 24 серпня 1991 року таки боролися проти державної незалежності України, а сьогодні не менш вперто перешкоджають нормальному функціонуванню державної структури та розбудові і закріпленню вільного державного життя.

У повідомленні Президії Конгресу Українських Націоналістів 1929 р. про покликання до життя ОУН в одному місці записано такі слова: *„Тільки повне усунення всіх окупантів з українських земель відкриває можливість для щирої розбудови Української Нації в межах власної держави. Відкидаючи орієнтації на історичних ворогів Української Нації,*

але будучи в союзі з народами, які вороже відносяться до окупантів України... забезпечить у тяжкий час боротьби силу Української Держави" (підкреслення з оригіналу).

Усунення всіх окупантів з українських земель означає ніщо менше, ані більше в цьому контексті, як усунення з України всіх тих, що активно, а ще більше — збройно виступатимуть проти державної самостійності України, а не національних меншин.

На закінчення фіксації думок про ОУН з нагоди її 65-ліття доцільною буде ось така цитата з „Маніфесту Організації Українських Націоналістів“, ухваленого Шостим Великим Збором ОУН восени 1981 року:

„Український Народі!

Твоя незмінна мета — здобути владу на українській землі, на всій нашій етнографічній території. Без влади не будеш мати ні волі, ні землі, ані вільного користування продуктами своєї праці. Щоб добитися своєї рідної влади, мусиш мати силу. А сила — це ідея, організованість і зброя, якою остаточно здобувається влада... Українці України! Усі ми маємо служити нашій батьківщині, а не її катам. Український народ є господарем-сувереном своєї прадідної землі, але всі жителі України — наші брати і сестри, при умові, що разом з нами валитимуть російську імперію і большевицьку систему... Націоналізм, український націоналізм — це антирасизм, антиімперіалізм, антиколоніалізм, анти тоталітаризм, антикомунізм, антикапіталізм... Організація Українських Націоналістів — це запряжена когорта борців за ідеї України, за українську правду, яка переможе тоді, коли переможними будуть її носії, готові за неї вмерти... Тримайте високо наш національний синьо-жовтий прапор волі і золотий історичний державний символ — Тризуб!

«...Наше ставлення до всіх інших політичних течій, концепцій і організованих сил нормується завжди відповідно до того, як вони ставляться до актуальної боротьби, програмово і практично. Вирішальне значення має їхня роль, яку вони вже виконують чи можуть виконати, в актуальній визвольній політичній дії. Суперництво в ідейно-програмовій площині, відстоювання власних концепційних позицій, поширювання їх серед широкого громадянства в протиставленні до позицій інших ідейно-програмових напрямків повинні провадитись своїм порядком... Якщо є можливість залучити всіх на правильний визвольницький шлях, то мусимо докласти до того всіх старань і відсунути на задній план другорядні чи менше актуальні справи... Принцип найбільшого скріплення визвольного фронту і концентрації в ньому всіх придатних сил стоїть перед принципом власних політичних інтересів».

Степан Бандера

«Слово до Українських Націоналістів-Революціонерів за кордоном».

На Чужині, 1948, стор. 10.

ПРОВІДНИКИ ОУН, ЩО ВІДІЙШЛИ У ВІЧНІСТЬ

СТЕПАН БАНДЕРА

1.1.1909 — 15.10.1959

Голова Проводу ОУН (1940–1959)

«В революційній концепції визвольна боротьба провадиться на всіх ділянках життя, широким фронтом, різними формами, як постійно діючий і всезростаючий процес, аж до повної перемоги. Революційне змагання — це національна боротьба в площині духовості, культури, боротьба суспільно-політична й мілітарна, за повне знищення існуючого стану, його змісту й за побудову цілком нового, під кожним оглядом кращого стану, який відповідає потребам і бажанням українського народу. Збройна боротьба творить суттєву складову частину цілої революції. Веснянське повстання, збройний зрив цілого народу й остаточне повалення фізичної підстави та сили ворога у відповідний момент має завершити визвольну боротьбу, забезпечити будівництво самостійної держави, ладу, національної і соціальної свободи».

Ідеологія, програма, визвольна концепція і революційна боротьба українського націоналістичного руху творять єдиний, гармонічний будову, засновану на завершеності українському світогляді. Ця архітектурна єдність і гармонійність дає рухові внутрішню силу, дійову динаміку та відпорність на всі наступи й удари ворога».

(С. Бандера «Українська національна Революція, а не тільки протирежимний резистанс», 1950)

ГЕН. ХОР. РОМАН ШУХЕВИЧ — ТАРАС ЧУПРИНКА

17.7.1907 — 5.3.1950

Головний Командир УПА, Голова Генерального Секретаріату УГВР, Голова Бюра Проводу ОУН від 1943–1946 р., Голова Проводу ОУН на Українських Землях (1943–1950)

«Ми, Провід Організації Українських Націоналістів, далі сличаємося з народом на полі бою нашої визвольної війни, на наших окупованих землях. Рам'я в рам'я з революціонерами й повстанцями ми підемо в першій лінії до дальшої боротьби за волю. Ми хочемо разом з народом дійти до остаточної Великої Мети».

Коли б ми і впали, го на нашій крові і ділах зродяться чергові борці, що почате діло попровадять далі, так як і ми продовжуємо труд і працю наших батьків.

За нами період неповторних визвольно-революційних зм'янів. Ми горді за цей могутній геройський зрив, за цю відчайдушну мужню постанову в боротьбі з гітлерівською і сталінською тиранією. Ми горді за безмежну всенародню жертвенність для Справи, за дружню солідарність всіх верств і земель України, за щирі консолідації визвольно-самостійницьких сил, за велике посунення вперед Української Революції.

Україна живе й бореться та силою здобуває перемогу. Хай же вічна буде слава вшанованим героям, що склали своє життя на жертвнику нації!»

(З Деклярації Проводу ОУН в Україні, травень 1945)

СТЕПАН ЛЕНКАВСЬКИЙ

6.7.1904 — 30.10.1977

Голова Проводу ОУН від 1959 до 1968 р.

«Большевицьким коментуванням інтернаціоналізму саме наш народ був поставлений у небезпеку захитання сумнівам, чи не є нації, мовляв, непотрібні історичні пережитки минулих віків і чи, тому, не варто боротися далі за їх права. Що боротися за права нації — це обов'язок і що теорія большевицького інтернаціоналізму — це брехня, для підкреслення і заперечення цієї несправди розкладового комуністичного інтернаціоналізму, український визвольно-революційний рух назвав себе умисно і свідомо націоналістичним рухом. Не лякаючись ніяких обвинувачень у шовінізмі, він саме націю, а не якісь інші вселюдські ідеали поставив як центральну ідею своєї ідеології. Нас це мало цікавило, що в той період на Заході інші державні народи під назвою націоналізму творили партії фашистів чи нацистів чи у приблизно тих самих чи пізніших роках. Вони мали для цього свої причини і свої власні цілі, і вони не були в такій потребі протиставитися інтернаціоналізмові, як наша бездержавна нація.

Всенародня туга за втраченою національною державністю і бажання відзискати її наші були поштовхом для патріотичних елементів включатися активно в боротьбу за визволення. Це був суб'єктивний стимул. Об'єктивні обставини мали свій окремий вплив».

(Із праці С. Ленкавського «Націоналістичний Рух ЗУЗ та Перший Конгрес Українських Націоналістів», «Євген Кононалець і його доба»)

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО

**Голова Українського Державного Правління, Член Бюра Проводу ОУН,
Голова ЦК АБН, Діючий Голова Європейської Ради Свободи, Член
Екзекутиви ВАКЛ, Голова Проводу ОУН (1968–1986)**

«Найвищою цінністю для української людини є українська нація. Звідси: вихідною і остаточною метою змагань і дії українця мусить бути сила, добро і ріст української нації. Найвищою формою буття і єдиною гарантією розвитку нації є національна держава. Буття і розвиток української нації може забезпечити єдино Суверенна, Соборна, ні від кого незалежна Українська Держава. Звідси найвищий імператив для кожного українця: Здобудеш українську державу, або згинеш в боротьбі за неї!

Український народ, борючись за свою національно-державну суверенність і справедливий соціальний лад у власній державі під висуненими ним універсального значення гаслами: свобода народам — свобода людині, змагається тим самим рівночасно перемогу свободи й справедливості в цілому світі.

Український визвольний націоналізм — це народолюбна система, яка розв'язує і порядкує життєві питання не тільки з погляду живучого народу, але й грядучих поколінь, тобто нації. Це влада нації!»

(Ярослав Стецько: «Рушійні ключі нашої боротьби», 1955)

До питань державного будівництва

ЗВЕРНЕННЯ

Президії Світового Українського Державницького Фронту до Членства і Української Громади в Україні і в Діаспорі

З новим 1994 Роком і радісним Святom Різдва Христового Президія Світового Українського Державницького Фронту поздоровляє Український Народ на рідних землях і в діаспорі. Ієрархію Українських Церков, Організацію Українських Націоналістів, Конгрес Українських Націоналістів та всі українські установи й організації, які стоять на фронті боротьби за утвердження нашої держави, і вітає нашим традиційним:

**ХРИСТОС РОДИВСЯ! СЛАВІМ ЙОГО!
ЩАСЛИВОГО НОВОГО РОКУ!**

Завжди і всюди, у всіх можливих і неможливих обставинах, нашим кличем і девізом повинні бути слова:

„Не схиляйте вділ прапора, а несіть його високо!...”.

Тим більше, що Український Визвольний Фронт дотримувався цього гордого девізу незмінно в часах найбільшого пригнічення української нації московсько-більшовицькою „імперією зла”. І цей девіз чи клич не втратив і пізніше своєї актуальності. Навпаки, він набрав ще більш оптимістичного значення в цей третій рік української державної незалежності — саме тепер, коли країна, в умовах перших років її будівництва, потребує підтримки і допомоги всієї української діаспори.

Треба було бути дуже наївним, щоб надіятися на рожеві і безтурботні перші роки нашої незалежності. Понад сімдесят років Москва, експлуатувала і обкрадала Україну, нищила релігію, мораль, наші традиції. Вона зруйнувала основну селянську класу, а тих, хто пережив страшний голодомор, обернула на справжніх рабів. Вона обернула робітника в невільника московської держави, без належної платні за його працю. Навчила його красти („промишляти”), а свою недолу топити в горілі. Марксизм знищив приватну власність і особисту ініціативу.

Тепер совєтська система залишила на Україні моральну, соціальну і екологічну руїну — там, де вона, начебто будувала понад сімдесят років комунізм. І його не збудувавши, ганебно розвалилась, залишаючи по собі повний хаос.

Вийшло, дослівно, за словами Шевченка:

„Та не однаково мені, як Україну злії люди
присплять лукаві і в огні її обкраденою збудять...
Ох, не однаково мені!“

Обкрадена, в руїні, пробуджується Україна до державницького вільного життя. Але його необхідно починати будувати від самих основ — систематично і поволі. Треба відродити український дух, мову, традиції, моральні і суспільні, релігійні та господарські категорії мислення.

А в Україні ворогів багато — і зовнішніх, і внутрішніх. Це є, у першу чергу, сама Москва. Далі — промосковське настановлення Заходу, чужі нам національні меншості на самій українській землі, які тягнуться до Москви. Також свої марксистки і „номенклятурники“. Велі воїни вільної України не хочуть і української мови не сприймають. Потреба Світового Українського Державницького Фронту ще на довге майбутнє є наявною. Його членство мусить собі вповні усвідомити свою священну відповідальність у дальшій побудові щораз кращої Української Держави. Держави української нації — а не народів України. Усвідомити собі відповідальність моральної і матеріальної допомоги у цей важкий перехідний час на Батьківщині.

У цій діяльності є дуже важливими особисті контакти. Поїздки українців з діаспори на Україну і навпаки — українців до нас, з метою поширювання здорових національних думок і тез для спротиву згубним і ворожим тенденціям; для скріплення і розбудови національної Української Держави.

Ми свідомі того, що вивести Україну з духової та економічної руїни не є легко. На цьому шляху є і будуть промахи і невдачі. Але авторитету Держави і її Проводу не можна підривати. Його треба перебудувати і підбудовувати щоденною настирливою працею, а не пустими словами.

П'ять перших з'їздів Світового Українського Визвольного Фронту проходили в атмосфері боротьби з московсько-більшовицькою жорстокою займанистю. Але вже останній, VI з'їзд в 1993 році, був навіяний гордістю української незалежності і почуттям глибокої відповідальності за утвердження і розбудову української державності. Це ж є великий поступ вперед! Це ж і є причина до оптимізму!

Нашому членству, носіям націоналістичної ідеї не вільно себе пенсіюно демобілізувати тому, що ми вже маємо свою незалежну державу. Саме тепер необхідно ще наполегливіше себе мобілізувати і працювати для її закріплення, для збудження — саме у цей Різдвяний час — у наших людей на Україні надії та віри у краще майбутнє.

Здобувши тяжкою боротьбою і жертвами Українську Державу, нам необхідно переключитися тепер у боротьбу моральної, суспільної, господарської і політичної перебудови. Нашому членству не можна також забувати про те, що йому потрібно позитивно впливати і на скріплення національних Церков на Україні.

Віriamo, що Новонароджене Дитятко — Ісус Христос — допоможе нам об'єднати всі наші демократичні сили у змагу проти неокомуністичних і проімперських затій внутрішніх ворогів України. Допоможе розпочати в 1994 році новий етап кращого майбутнього нашої Батьківщини, скріплюваного всіма структурами Світового Українського Державницького Фронту, у співпраці із Конгресом Українських Націоналістів в Україні.

**ХРИСТОС РОДИВСЯ! СЛАВИМ ЙОГО
З НОВИМ ЩАСЛИВИМ РОКОМ!**

Грудень, 1993

**ПРЕЗИДІЯ
СВІТОВОГО УКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВНИЦЬКОГО ФРОНТУ**

Воїни України!

Позбавивши Вас конституційного права громадянина України бути обраним у державні органи влади, а також заборонивши вільно висловлювати свою думку в засобах масової інформації, керівництво держави брутально порушило права людини, зазначені в міжнародних угодах. У Збройних Силах України йде шалений тиск на офіцерів-патріотів, які підняли свій голос проти армійської мафії. Після зустрічі в Ашгабаді постала небезпека втягнення українських Збройних Сил в об'єднані — російські — Збройні Сили СНГ.

Верховна Рада України, більшість якої є колишньою номенклатурою, підготувала закони України, з допомогою яких тривають розкрадання державного добра, крах економіки і крайнє зубожіння народу. Ці заходи наші недруги роблять свідомо, щоб використати невдоволення народу і завести Україну в новітню, тепер уже, можливо, у фашистську імперію.

Воїни, громадяни України! Настає вирішальний час в історії нашої багаторокової України — уперше пройдуть вибори до Верховної Ради в умовах незалежності нашої держави. Від Вашої свідомості залежить, хто прийде до Верховної Ради.

Якщо придуть свідомі патріоти України, котрі сповідають національну українську державотворчу ідею, — будемо мати незалежну Українську Державу, її безпеку та добробут народу.

Але коли придуть колишні номенклатурники чи представники мафіозних структур — Україна впаде в обійми російського імперіалізму, де на нас чигають тотальний геноцид, табори ГУЛАГу, знищення української національної культури. На Вас і на Ваше покоління чекає вічна мерзлота «Країни Севера», колючі середньоазійські піски, безконечні імперські війни, пролиття української крові за чужі нам інтереси.

Тож проявімо високу свідомість і відповідальність за долю України і її народу, віддаймо свої голоси за українських патріотів, які здатні забезпечити мир і злагоду на нашій землі, добробут народу та незалежність нашої держави.

Ганьба яничарам, котрі втягують Україну в новітню імперію!

З нами Бог!

Слава Україні!

Конгрес Українських Націоналістів

Ігор ГАЛИН

НА СТОРОЖІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ

Інтерв'ю з бувшим начальником Соціально-психологічного управління Міністерства Оборони України генерал-полковником Володимиром Мулявою, проведене спеціально для „Визвольного Шляху“ під кінець липня 1993 року.

Політична ситуація в Україні є дуже нестабільна. Це стосується і до Верховної Ради, і до Уряду, і до Президента. Чи впливає вона на українські Збройні Сили?

Гадаю, що говорити про нестабільність в Україні підстав не маємо, бо навіть і шахтарський страйк — а він же був відверто, спровокований проімперськими колами — завершився без негативних наслідків. Але, звичайно ж, є спроби ситуацію дестабілізувати; і в армії, з її купою соціальних проблем, — також. Політизувати військовиків намагалися і намагаються. Скажімо, коли в парламенті вирували пристрасті, а шахтарські емоції перехлюпували через край, саме тоді провідники ще й неутворених військових профспілок скликали мітинг безквартирних офіцерів. Знаменно, що виступали на ньому особи всім забезпечені — і дачами, і автомобілями. Послухавши їхні геть сполітизовані гасла, безпритульні, по-справжньому офіцери, пішли собі — та й по всьому...

Певен, що особовий склад Української Армії й надалі не братиме участі в політичній боротьбі, хоч би як цього хотілося представникам деяких партій і сполітизованих громадських організацій. Нещодавно відбувся збір керівників соціально-психологічних військових служб, і я переконався, що всі вони глибоко усвідомлюють всю складність становлення державности, що всі вони є людьми національно свідомими й добре розуміють: Україні дано історичний шанс — бути самостійною, суверенною державою.

Запитання до Вас, як до Гетьмана Українського Козацтва: як співвідносяться українське козацтво і українське військо?

Сьогодні козацтво покищо — громадська організація, але ставатиме воно соціальною верствою, яка перебере на себе державницькі функції: духовий та фізичний вишкіл молоді, підготовка її до військової служби, опікування запасниками, щоб вони не втрачали своєї боєздатності і завше могли виступити на захист власної країни. Кажу „на захист“ тому, що історично українська воєнна доктрина є оборонною. Українці ніколи не зазіхали на чуже, але світ повинен зрозуміти й інше: Україна ніколи не дозволить підкорити себе ані близьким, ані далеким сусідам. Деструктивні сили в Україні це давно вже збагнули, а відтак і перешкоджають всіляко появі президентського указу про статус Українського Козацтва.

Відродження козацтва якнайменше пов'язане з поверненням в минуле. Навпаки, воно має бути сучасним, модерним — і за формою, і за змістом, у всьому відповідати науково-технічному поступові, а не гопаково-шараварним уподобанням. Хоча... можу нагадати забудькам, що колись „гопаком“ називалася система козацького рукопашного бою, і козак, який, стоячи на лівій нозі, правою стинав ворогові голову — не є поетичне перебільшення. Козацькі шаравари теж потрібні. Зустрічають же шотляндці високих гостей в національному вбранні...

Коли порівняти українське козацтво із козацтвом поза її межами, то помітимо: українське не виконувало поліційних функцій, завжди боронило демократичні свободи. Отож, саме із козацтвом ми і пов'язуємо розвій демократії в країні. Ставлення ж козацтва до українського війська, порівняно з іншими прошарками населення, якнайприхильніше. Певною мірою, воно є своєрідною соціально-психологічною службою, але — в цивільному житті. Зрозуміло, що коли делегація козаків учинила мені честь своєю пропозицією, я погодився.

Чи не постане перегодом Українське Козацтво, як військо паралельне українській Армії?

Думаю, що розбудувати дві армії — козацьку і некозацьку — не на користь Україні. У тім і сенс, що козацтво прагне бути часткою українських збройних сил, найсвідомішою їхньою часткою. Сподіваюся, що вже найближчим часом воно войовничо протиставиться моральній (правильніше — аморальній) спадщині, яку нам залишила армія советська. Дуже й дуже помиляється той, хто поділяє думки московських істориків: начебто українське козацтво було анархічною вольницею. Наукова аналіза, проведена вже нашими військовими дослідниками, переконливо доводить, що впорядкованіших за Військо Запорізьке бойових з'єднань годі шукати у воєнній історії, а ще, — з'єднань, настільки злєтованих спільною дисципліною. В українському козацтві найповніше і найглибше виявилася українська ментальність. Заперечувати можливість відродження козацтва — заперечувати відродження всього, що конче мусить бути відродженням... Пригадаймо, що зовсім недавно поспіль українською мовою говорили советські концтабори, а в Україні вона викорінювалася... Пригадаймо, що нашу совість, носіїв національного духа — кобзарів! — завантажили на іржаву баржу й потопили її в морі...

Чули про це америки, бачили європи? Ні, вони займалися порятунком азійських та африканських племен, коли щодо культурної, цивілізованої нації чинився геноцид у самісінькій середині континенту. Тепер — інші історичні обставини, і вкрай важливо, щоб світ не лише дивився на нас, але й бачив, не лише слухав, але й чув; знав нас такими, якими ми є. А є ми — козацького роду.

Ваше ім'я і посада відомі багатьом читачам, але в чому полягає діяльність очолюваного вами Управління, знають менше...

Соціально-психологічна служба має інтегрований характер: вона узгоджує всі питання, які виникають в тих армійських структурах, що працюють із особовим складом українських збройних сил. Наше найважливіше сьогодні завдання — закласти гуманні, демократичні основи в підмуркові національного війська, активно сприяти розвитку нерепресивних соціальних взаємин військовиків, психологічно захищати кожну особистість. Можна і конкретніше: Служба повинна допомогти призовникові адаптуватися в новому середовищі, а потім підготувати його до повернення в цивільне оточення. Певна річ, наше Управління не було б військовим підрозділом, якби не забезпечувало бойової та мобілізаційної готовності особового складу. Отже, великий комплекс проблем, до якого долучаються ще й питання культури-виховної, просвітянської роботи, і не лише з військовиками, але і з їхніми сім'ями.

Якщо порівняти соціально-психологічну службу з колишніми „політико-виховними органами“, то виявиться, що обсяг наших завдань набагато, можливо в сотні разів більший, але людей маємо вдвічі менше, бо Україна змушена заощаджувати кожну копійку; проте, ні офіцери управління, ні їхні колеги на місцях на долю не нарікають.

Одна з провідних управлінських систем, через які реалізується загальна концепція всієї соціально-психологічної служби — система культурницька. Чому? А тому, що спираючись на здобутки національної культури — й тільки так! — можна стимулювати подальший розвиток, подальше становлення людської особистості в національних збройних силах.

Знаєте, чимало істориків — римських, грецьких, турецьких, побувавши на наших землях дивувалися українському народові. Писали приблизно так: і що то за чудовий народ — полонених не вбиває, а дозволяє жити поміж себе, як рівним з рівними, коли ж не приживаються — відпускає. Ну, де ще, скажіть мені, є народ, щоб отак схилився перед самодостатньою цінністю особистості, щоб отак шанувати людську гідність?! Ось вона — глибоко гуманна, наскрізь демократична — українська воєнна ідея! Її висповідують і Українська Армія, і Українське Козацтво. На сторожі її й стоїть Соціально-психологічна служба українського війська.

Київ, 5 липня 1993

Українська національна ідеологія та віра українська, з якої виріс Шевченко, з якої виросло наше відродження, з якої виросли ми — це стара віра колишньої старшини козацької, це мораль на вартість найкращих людей.

Вячеслав Липинський

Пилип ГРІН

ЗЕЛЕНА УКРАЇНА

В час, коли московська пропаганда і дезінформація веде безсоромну агітацію стосовно російських кордонів та шукає острови російськомовного населення в межах України — Донбас, Причорноморські області України і т. д., то українська преса ніби навмисне мовчить про такі ж українськомовні острови на Далекому Сході, а особливо про острів Зелений Клин (або Зелена Україна), який густо заселений вихідцями з України, в більшості не зі своєї волі.

Що ж собою являє Зелена Україна?

Заселення Далекого Сходу Українцями почалося ще в 1859 р. Поселенці з України прибували спочатку на Далекий Схід через Сибір, а пізніше, від 1900 року, відправлялися кораблем з Одеси. За даними І. Світа: „Від 1901 до 1904, себто до початку московсько-японської війни, приїхало до Далекого Сходу з України — 42.000 душ, у 1905 р. їх було кілька сот, а від 1906 р. рух знову більшає та досягає свого вершка у 1907 р., коли приїхало 76.637 душ. Перед самою Першою світовою війною рух має все біля 20.000 душ або трохи більше в рік. Багато їде вже по Сибірському великому залізничному шляху, та через Манджурію до Приморщини. На Приморщину рух ішов увесь час до Чити залізницею, потім на пароплавах до Амуру. Головна маса осідала в районі річки Зеї та її приток“.¹

Перепис в 1926 р. советською владою показав, що українців у Приморщині та Амурщині разом з північчю мешкало 315.000 осіб. До цього перепису треба, очевидно, ставитися із застереженням, бо, за тими же даними українці в багатьох районах Приморщини становили 80 відсотків усього населення. Перед Другою світовою війною українське населення Зеленого Клину (Зеленої України) становило:

	Приморщина	Хабаровщина	разом	%
Всього населення	800.000	1,350.000	2,150.000	100
українців	225.000	475.000	700.000	32.6
москалів	350.000	750.000	1,100.000	51.1
інших	250.000	100.000	350.000	16.03 ²

В час Другої світової війни на Далекий Схід було переселено 500.000 осіб, з яких більшість була з України, а населення Зеленого Клину становило:

	Москалів	Українців	інших	разом
Приморщина	350.000	400.000	200.000	950.000
Хабаровщина	750.000	850.000	150.000	1,750.000
разом:	1,100.000	1,250.000	350.000	2,700.000
%	40.7%	46.3%	13%	100%

Перед революцією 1917 р. українські організації на Далекому Сході (Зеленій Україні) були нелегальними, і тільки після революції прийшло «знесення заборони на все українське й українські організації швидко покривають густою мережею увесь простір Зеленої України. Постають і політичні групи.⁴

Дня 11 червня 1917 р. відбувся перший Український Далекосхідний З'їзд в Микольсько-Усурійському, де на протязі чотирьох днів 53 делегати, репрезентуючи різні громади, прийняли такі постанови:

1) Організація українського війська зі старшин та жовніврів військових частин російської армії, що знаходяться тут з осіб українського походження

2) Організація постійного органу українців Далеккого Сходу під назвою «Секретаріат Ради Зеленого Клима (Зеленої України)».

3) Зложення проєкту статуту «Далекосхідної Ради», як центрального адміністративного, політичного органу для українців Зеленої України.⁵

Цікаво, що український діяч Далеккого Сходу Павленко на засіданні Першого З'їзду заявив: «...що без організації українських військових частин інтереси українського населення Зеленої України не будуть належно забезпечені».⁶

«Перша військова частина була сформована у Харбіні під командою поручника Ф. Твардовського».⁷ Ця частина втримала порядок в Харбіні, поки китайська адміністрація не змогла це перебрати на себе.

Українські представники Зеленої України сподівалися створити власне військо у складі 40.000 осіб, але події 1918-1922 рр. стали цьому на перешкоді. З цього приводу «Щире Слово», український часопис Далеккого Сходу, в.ч. 29 з дня 17.7.1919, писало: «Представники населення на своїх з'їздах вже не раз заявляли, що вони не дадуть своїх дітей для служби в чужій армії (себто московській, прим. автора — І.С.), а коли виникає потреба мати армію, то на Далекому Сході повинна бути армія українська».⁸

Все це показує, що українці Далеккого Сходу в своєму геополітичному положенні розглядали його (Далекий Схід) як колонію, заселену українським народом, а тому і вимагалася незалежність українського населення цієї території з усіма атрибутами державності, включаючи головний — власне військо.

З укріпленням совєтської влади на Далекому Сході перекреслено всі сподівання українського народу Зеленої України. Як і всюди, так і тут совєти започаткували репресії і терор супроти українського населення Далеккого Сходу.

Діяльність українських суспільно-політичних організацій на Далекому Сході була ліквідована Кремлем. Українське населення

починає зменшуватися не тільки через уведені советами репресії і терор, але і через політику Кремля щодо мови і національності. Майже всіх українців підводять під спільний знаменник — росіянини.

Досить цікаву статтю стосовно Зеленого Клину надрукувала газета „Босвая Вахта“ за 19 серпня 1992 р. „Осваивая Дальний Восток“. Автор В. Чорномаз пише, що коли говорити про історію Далекого Сходу, ми призвичаїлися до слів „русский Дальний Восток“. Цим ми признаємо не тільки пріоритетну роль в дослідженні й освоєнні цих земель російським народом, але й існуючий статус кво: приналежність Далекого Сходу до російської держави. У меншій мірі, не звичним для нашого вуха покажеться інше словосполучення — „Український Далекий Схід“. І це закономірний наслідок багатолітньої політики ігнорування вкладу українського народу в освоєння і розвиток даного району. Офіційні дослідники Далекого Сходу ніколи не хотіли бачити того, що ще й нині в селах Далекого Сходу можна чути українську мову, де мешкає більшість українців. Отже, „...факт переваги українців у населенні, принаймні півдня Далекого Сходу, про що свідчить перепис, проведений в 1918 р. українськими організаціями, згідно з яким українці становили 80 відсотків населення. До 1933 р. територія теперішньої Амурської області, Приморського і південного Хабаровського країв, тобто історичного місця Зеленого Клину, навіть совети називали „новою Україною“, поскільки навіть за даними советського перепису з 1923 р. українці становили у Владивостоцькому уїзді 28,8 відсотків населення, в Нікольськ-Уссурийському — 55,4 відсотків, Спассеном — 81 відсотків, а всього по приморській губернії — 50,6 відсотків“. Це означало, як повідомляв журнал „Экономическая жизнь Приморья“ (№ 4, 1924 р.), що „Примор'я наполовину (було) заселене виходцями з України“.

„Але необхідно, — далі пише В. Чорномаз, — взяти під увагу, що при переведенні перепису, як повідомлялося в інформаційній записці Далькрайсполкома по ВЦИК, „українці визначалися виключно за місцем виходу, тобто ті, хто родився в Україні, записувалися українцями, а їх діти, народжені тут, попадали в графу „русские“.

Враховуючи цей факт, деякі джерела визначають долю українців в населенні Далекого Сходу в 70-75 відсотків, а в деяких місцевостях — у 80-99 відсотків, від усього європейського населення („Книга“, № 2, 1923 р.).¹⁰

Після лютневої революції на Далекому Сході створюються різні українські організації. Особливо у Владивостоці були засновані українські громади „Українська хата“, „Просвіта“, відділ українських есерів і українських соціал-демократів.

В цьому ж часі починають виходити українські газети, „Українець на зеленому Клині“ (вийшов у квітні 1917 р.). За період 1917-1922 рр. у Владивостоці виходило 4 українські газети (крім згаданої вище — „Українська Думка“, „Громадська Думка“, „Шире Слово“). На початку 20-их років на Зеленому Клині існувало біля 700 українських шкіл. В цей же період починається і національно-організаційне будівництво. Вся територія Далекого Сходу ділилась на 9 округів, де були обрані окремі ради, які, в свою чергу, вибирали своїх представників у Далекосхідну Українську Крайову Раду. Функції свого роду українсь-

кого уряду виконував Далекосхідний Український Секр-таріат. Найбільш відомими діячами являлись Гордій Малашич, Юрій Глушко-Мова, Федір Стешко, Іван Гадзаман, Вячеслав Яременко-Заболотний.¹¹

Перевага українського населення на Далекому Сході відбивається також у назовництві поселень: Чернігівка, Хороль, Полтавка, Тарасополтавка, Києвка, Харьковка, Тавричанка, Тараща, Звенигородка, Зеньковка, Васильковка і Нововасильково, Прилуки, Чугуєвка, Королевиць, Нежено і Новонежино, Богуславка, Бєлая Церков, Хмельницьке, Попельня, Крещатик. По цих назвах, як висловився автор В. Черномаз, „можна географію України вивчить“. Якщо з назовництвом річ проста і ясна, то з кількістю українського населення на Зеленій Україні справа більше заплутана і потребує відповідних дослідів. „Старший брат“ зробив усе можливе, щоб не показати в офіційних документах дійсного стану українського населення на Далекому Сході.

В час Другої світової війни українське населення (за советськими даними) становило 1,250.000, а тепер (1989 р.) українців у Приморськiм краю тільки 135.000 (або 8.2 відсотків), і тільки одна третя з них назвали рідною мовою українську мову. Тут цілком очевидна московська політика „слияння націй“ і творення з різних національностей єдиного „российского народа“ — перетворення неросіян на росіян.

Вивчаючи життя українців на Зеленому Клинi (Зелена Україна) ясно показується, що коли їх пригнічували, тероризували, то вони за тисячі кілометрів від України всіма силами намагалися втримати свою окремішність, традиції, мову і свою незалежність. Вже в 1905 р. українці Далекого Сходу формують різні суспільно-політичні організації, закладають рідномовні видавництва, рідномовні школи і т.п. Рівночасно така ж сама активізація українського суспільно-громадського життя відбувається і на Зеленому Клинi. Таке ж саме пожвавлення в українських національних сферах відбувається і після революції 1918-1922 рр. Відбувається воно і в час українізації (1924-1927 рр.). Українізація України стає стимулом українізації на Зеленому Клинi. Мала відлига 1950-1960 рр. дала поштовх до пробудження українського населення на Далекому Сході.

Сьогодні висунуло перед українським населенням Зеленої України велике завдання — відродити не тільки українські традиції, мову і культуру, але й політичну незалежність в майбутній Далекосхідній федерації, яка в своєму геополітичному просторі не буде орієнтуватися на Москву. Беручи це на увагу, треба ствердити, що для населення Зеленої України всі політичні й соціальні зміни на їх бувшій Батьківщині не є байдужим. А що українське населення Далекого Сходу є частиною українського народу, то ми не маємо права його забути, не можемо йому не допомагати і матеріально, і морально. Після розпаду советської московської імперії в інших республіках бувшого Союзу залишилося чимало російського населення, яке користується такими самими, а може й кращими правами, як корінне населення. Не зважаючи на це, московські шовіністи

оскаржують ті республіки в дискримінації і пригніченні російського населення тими республіками. Вони (московські шовіністи) шукають різних „національних островків“ в тих республіках, щоб підбурити їх до сепаратизму і навіть обіцяють збройну інтервенцію, спрямовану на відновлення московської імперії. Ми ніколи не повинні забувати, хто наш ворог і до чого він здібний. Тому всіма силами треба помагати українцям, які не з їхньої вини залишилися в межах Російської Федерації. Особливе місце тут займає Зелена Україна. Вона повинна стати незалежною державою на землі немосковській, яку вона освоювала і розбудовувала понад 130 років. Держава Зеленої України може стати поважною силою в азійському економічному просторі.

Примітки

1. Іван Світ, „Зелена Україна“, Нью Йорк — Шангай, 1949, стор. 7.
 2. Там же, стор. 9.
 3. Там же, стор. 10.
 4. Там же, стор. 11.
 5. Там же, стор. 12.
 6. Там же, стор. 12.
 7. Там же, стор. 12.
 8. Там же, стор. 12.
 9. „Боевая Вахта“, газета Краснознаменного Тихоокеанского Флота.
 10. „Боевая Вахта“, В. Черномаз, „Осваивая Дальний Восток“, 19 август, 1992, стор. 3.
 11. Там же, стор. 3.
-

Микола МУЗИЧКА

КРАХ ІЛЮЗІЙ

Перед телевізійною камерою чи мік фонном радіокоментатора людина якось особливо розкривається своєю душею, висвітлюючи ті риси характеру, які в інших умовах навряд чи проявилися б.

Запам'яталися незабутні кадри телепередачі. Йшла мова про фестиваль сучасної української пісні, що проходив у Києві. На Хрещатику журналіст Українського телебачення бере інтерв'ю в групи колгоспників, що випадково опинилися на центральній вулиці столиці незалежної України.

На запитання кореспондента огрядна, скромно, «по-сільському» одягнута колгоспниця охоче відповідає, що «дівчата на нашій фермі» люблять співати, українські пісні полюбують, гарно співають. А які пісні все-таки виконують дівчата? Жінка зніяковіла, безпорадно оглянулась. Хтось із чоловіків жартома кинув: «Шумел камыш». І жінка зраділа: «Так, так, Шумел камыш... і інші».

Ця весела, здавалось би, ситуація наштовкує на вельми гіркі роздуми. Як же ж так воно трапилося, що найспівучіший народ у світі раптом забув свої неперевершені пісні, що вже давно стали об'єктом подивування і захоплення серед усіх народів планети? Кому вигідно було забрати в народу його серце, споганити добру і милосердну душу? Відповідь буде однозначною: тому, хто за мету своєї діяльності поставив собі «перетворити світ до основи». І не гребував ніякими методами, щоб досягти цієї безбожної мети.

Ідея комунізму заволоділа умами людей не тому, що теорія комуністичних вождів була правильною. Навпаки, хибність комуністичних постулатів спритно була прихована під мішурою гучних гасел та обіцянок. Популярність комуністичних ідей особливо зросла в кінці минулого століття, коли світ переживав наближення страшної економічної, а з нею і політичної та соціальної кризи. Воно й зрозуміло. Гасла рівності, братерства і повного благополуччя могли заповнити душу будь-кого, тим більше, що перспективи «раю на землі» обіцяли сповнитися за небагато короткий історичний період. То ж кого не захопить ідея країни загального щастя, повного добробуту та суцільного процвітання?

Отже, стає зрозумілим, чому вдався жовтневий переворот 1917 року саме в Росії, країні, що була найбільше покривджена невдалими війнами, економічною розрухою і національними катаклізмами в різних регіонах величезної імперії. Стомлений від важких нестатків народ, постійно обдурюваний, доведений до фізичного та морального озлиденіння, не розібравшись в облудних гаслах большевиків, зі зброєю в руках пішов валити «старий світ». Певна частина людей з числа міських «пролетарів» та сільських «батраків» дуже легко стала в цій жорстокій боротьбі-міжусобиці лідарами. Їм просто було вести за собою інших, бо ж це були люди, що не мали ніякої власності, а

отже, кипіла в них закомплексованість на ненависті до тих, хто мав щось, був власником, тобто умів жити з праці своїх рук. Ці люди й перетворилися в жадливі руйнівні акції на суспільно небезпечну, неконтрольовану силу. Большевики, однак, вміло спрямовували цю вивільнену енергію на руйнування та знищення, насильство та смерть.

Ленінська тактика захоплення влади саме такою грубою силою обіцяла завоювати весь світ. Здавалося, що зробити це дуже легко і просто. І приклад Росії підтверджував безбожницьку теорію.

Большевики, підбадьорені першими успіхами, розпочали справді апокаліптичні перетворення країни, а в першу чергу душ людей. Перший удар нової влади був завданий по релігії, тобто по духовості народу. Большевики добре розуміли, що поки в душі людини є Бог, є духові цінності загальнолюдського характеру, людина чинитиме опір беззаконню та насильству.

Отже, розпочалося масове знищення та пограбування храмів. Величезні натовпи озвірілих «представителів народу» розбивали церкви, палили ікони, в тому числі унікальні витвори старанного іконопису, перетворювали пишний колись храм на жадливу пустку.

Особлива ненависть розпалювалася офіційними властями комуністичного режиму проти духовенства. Це справді було криваве побойще, якому аналогій у світі не знайти. Ось що читаємо в статті М.Востришева, відомого своїми гострими публіцистичними виступами: «Київський митрополит Володимир побитий, пограбований і розстріляний. Архієпископ Воронежський і Задонський Тихон повішений на царських вратах церкви Митрофанівського монастиря. Архієпископа Пермського і Кунгурського Андроніка, який прославився місіонерською діяльністю в Японії, відрізавши йому вуха та виколотивши очі, довго водили вулицями Перми і нарешті втопили в річці. Архієпископ Чернігівський Василій і Пермський вікарний єпископ Феодан, які приїхали в Перм для розслідування вбивства Андроніка, при виїзді з міста схоплені і розстріляні. В Тобольську замучили архієпископа Гермогена, в Свіяжську умертвили, прив'язавши до кінського хвоста, єпископа Амвросія, в Самарській губернії єпископа Ісидора посадили на кіл і так закінчив він життя мученицькою смертю. Повільно вбивали єпископа Никодима, б'ючи по голові залізним прутком. Ревельського єпископа Платона обливали на морозі водою, аж поки не перетворили в льодяний стовп»*. Замітимо, що все це страхіття робилося в «найгуманнішій країні світу», яка в світлі «вчення» «найлюдянішого серед людей» взялася будувати рай на землі в масштабах всієї планети.

В 1939 році в результаті брудного зговору Гітлера з кремлівськими керівниками відбувся територіальний перерозподіл Європи. Зокрема, до Союзу відійшли землі Західної України, які перебували під окупацією Польщі.

Нарешті настала довгождана пора, коли українці могли на повний голос заявити, що віднині вони живуть в єдиній державі, не роз'єднані

* М. Вострышев. «Крестный путь патриарха Тихона», «Журналист», № 1, 1990, стор. 85.

ворожими країнами. Це ж бо давня мрія І. Франка, Маркіяна Шашкевича. То як же було не радіти! І раділи. Збереглися документальні кінокадри, на яких зафіксовано картини всенароднього торжества з нагоди возз'єднання західноукраїнських земель з Великою Україною.

Боже! Яке ж було жорстоке розчарування «визволеного» народу, коли нова влада розпочала свої жажливі експерименти!

Перш за все школам було дано суворе розпорядження за всяку ціну відвертати дітей від релігії. Що тільки не робилося для цього. Дітей сварили, виставляли перед стросом, поміщали карикатури в стінгазетах, у сатиричних бюлетенях. Учнів безцеремонно обшукували, намагалися знайти натільний хрестик. Діти плакали, проявляли упертість. Та не допомагало нічого.

Заборонено було ходити з колядою, Вертепом, відвідувати церкву, брати участь у відзначенні релігійних свят. Нова влада не гребувала нічим. Учителі йшли навіть на явну антипедагогіку у своїй боротьбі проти «опікому народу». Дітей намагалися настроїти проти їхніх батьків.

Комуністична ідеологія, як відомо, цілком могла миритися з подібним страхіттям. Отже, дітей заставляли, скажемо, на Великдень приходити в школу для того, щоб виконувати фізичну працю. Але ж яку роботу можна було виконувати в школі? Вчителі придумували. Одна вчителька, наприклад, заставляла дітей шостої класи переносити купу каміння з одного місця на друге. А коли ця робота була закінчена, то учні-п'ятиклясники починали переносити ці ж камінці знову на старе місце.

Діти протестували. Тоді школа подавала список їхніх батьків куди потрібно. І через пару днів у село наїжджали страшні люди в сукняних шоломах зі зловісною кривавою зіркою. Вони забирали «небезпечних» людей, везли в район, де й проводилася «ідеологічна обробка». Дуже часто такі люди вже не поверталися в село.

Широко практикувалося таку форму впливу нової влади на людей, як вивіз у Сибір. Досить було забрати «на білі ведмеді» кілька сімей, як невдоволення людей сяк-так удавалося притлумити, хоча й не надовго.

Таким чином, з дітьми вже можна було говорити в школі. Учні осягали правила нової влади: корись, слухайся, якщо хочеш, щоб твоїх батьків не вивезли в Сибір. І діти, мліючи від страху, змушені були виконувати волю своїх страшних педагогів.

Такий режим тотального залякування, звичайно, згубно позначався на здоров'ї дітей. Але хто в цій країні суцільного страху міг про це думати! Адже йшлося про насадження совєтського режиму несправедливості і насильства на тількищо «звільнених» землях західних областей України. І це насадження відбувалося нелюдськими методами. Лише рядок зі статистики. За час від повалення прикордонних стовпів на Збручі і до початку війни з Німеччиною сталінський режим знищив майже мільйон живих істот з числа населення Західної України.

Нова влада поступово розкручувала страшний маховик насильства в містах і селах, що на захід від Збруча. Одна за одною закривалися церкви. У них руйнувалися іконостаси, палилися ікони, знімалися та відправлялися на переплавку дзвони, знищувалися чудові рушники,

серед яких були унікальні витвори народнього мистецтва, що могли здивувати світ своєю неповторною красою.

Все церковне майно, якому вже було по кілька сотень років, звозилося в одну церкву, звалювалося як попало, і ці витвори давнього мистецтва народу безповоротно гинули.

Вандализм був повний. І коли зараз чуєш, як «учораšní» ортодокси комунізму проливають гарячі сльози за так званими пам'ятниками Леніну, які люди прибирають з міських та сільських площ, оскільки ці залізобетонні зображення на грубих, оштукатурених постументах, пофарбованих у «революційний колір», псували естетичний смак людей, то на пам'ять спливають картини оскаженілої боротьби комуністичного режиму проти релігії, боротьби, яка мала своєю кінцевою метою повну бездуховність молодого покоління. Оце й був справжній вандализм, спрямований на повне духове поневолення народу, витравлення в його душі всіх здорових начал справжньої, високої духовости. Цей жорстокий експеримент большевиків завдав українській культурі величезної шкоди. На десятки років Україна була відкинута назад у своєму розвитку.

Комуністична влада користувалася всіма засобами для досягнення своєї безбожницької мети. Не соромилися найбільшої та найцинічнішої неправди, наклеювання ярликів на людей, що ні в чому, як правило, не були винні перед державою. Людина взагалі втратила в цій країні всяку соціальну вартість.

На повну силу працювало правило: не доносити — це злочин. Отож широкого розповсюдження набули доноси. Робили це люди, які хотіли позбутися своїх суперників — людей розумних, працьовитих, вміючих та авторитетних. Позбувшись таких людей, донощики дуже легко і швидко опинялися в центрі уваги суспільства, хоч ні своєю освітою, ані вмінням не могли претендувати на таке почесне і матеріально вигідне місце серед людей. І ось результат: на всіх рівнях економіки, політики, культури, науки в колишньому Союзі засіли люди сірі, слабо освічені, некомпетентні. А це в свою чергу привело до катастрофічного застою в усіх сферах суспільної діяльності. Звичним явищем стали жакливі катастрофи на підприємствах, що забирали десятки, а то і сотні та тисячі людських жертв.

Страшною пошестю в колишній країні комунізму стали анонімні доноси. Дійсно, це було породження соціалізму з його антигуманною ідеологією безчестя, підлості та зрадництва. Дуже часто робили анонімні доноси люди, які нічого і ніколи не знали про свою жертву, якої і в вічі могли не бачити. Часто — густо злочини, які приписувалися людині, взагалі були сміхотворні.

В 1957 році з гулагівського концтабору після багаторічних поневірянь вийшов чоловік, якому приписували злочин: читав Троцького, листувався з антисовєтським підпіллям, розповсюджував наклепницьку антисовєтську літературу. Перед виходом на волю чоловіка викликали в спецчастину концентраційного табору, щоб він підписав документ про те, що з ним вели себе на каторзі коректно, не вдавалися до фізичного насильства, словом, не порушували прав людини. Чоловік замість підпису поставив хрестик; виявляється, що він навіть

не вмів розписатись. Куди вже йому до того Троцького та «літератури контрреволюційного змісту»!

Анонімний донос діяв з такою ж ефективністю, як і донос, що його підписував відомий властям сексот. Скільки ж то людських життів пропало в результаті цієї жадливої епідемії анонімного доносительства. Як правило, всі анонімки були кривосвідченнями, спеціально зробленими для того, щоб морально чи фізично знищити неугодну анонімнику людину, помститися на ній, напакостити їй, просто зігнати злобу за своє власне невезіння в житті.

Після смерті Сталіна люди почали розуміти, наскільки країна занурилась у трясовину економічного хаосу та моральної деградації. Треба було якось вибратися зі становища. Йти по старій дорозі насильства і масового терору, що межував з геноцидом, уже не можна було. Виникла необхідність зробити хоча би видимість якоїсь демократії, що, будучи навіть зовсім мізерною, могла б досить вигідно відмежуватися від того сатанинського беззаконня, яке запровадив Сталін.

Допомогло. Невеличка віддушина в цьому величезному союзному казані зробила свою добру справу. Люди повірили Хрущову. Повірили не тому, що з ними говорив мудрий чоловік, досвідчений державний діяч, добра, воістину милосердна людина, не запламована страшними злочинами перед власним народом. Ні, люди добре знали, хто такий Хрущов. І свідченням тому — злива дошкульних анекдотів, що брудним водоспадом линули на лису голову «комуніста номер один». Люди мусіли повірити своєму неотесаному прем'єрові, слабо освіченому, некультурному, тому що віра в добро, справедливість могла в той час урятувати суспільство від повної катастрофи.

Та й як було не повірити, коли спеціально створена Хрущовим комісія по реабілітації невинних жертв сталінського терору десяткам, сотням і тисячам людей почала повертати їхні добрі імена, знімати жадливі ярлики ДВН (діти ворогів народу) з невинних громадян, що, володіючи природнім талантом і працездатністю, могли принести величезну користь країні. Кому як кому, а їм, які ще вчора вважалися неповноцінними з політичної точки зору людьми, нарешті розвиднілося. Сумнівів бути не могло: настала справжня демократія в учораньому сталінському концтабірному заповідникуві. Справжня... Тим нестерпніший біль відчує мій народ, чим більше повірить він у цю «справжню», хрущовську демократію.

Але це буде згодом.

А поки що радості народу не було меж. Невеличке, по суті справи, ледь помітне потепління, сприймалося народом як справжня весна демократії і оновлення.

Повірили люди Хрущову навіть і тоді, коли він на весь світ пообіцяв, що «нинішнє покоління радянських людей житиме при комунізмі». Правда, ніхто конкретно не уявляв собі, що ж це воно таке отой обіцяний «кукурудзяним прем'єром» комунізм. Однак зголоднілі за істиною громадяни країни комунізму йняли віри «комуністу номер один».

І знову жорстоке розчарування охопило людей, коли вони дізналися, що все, що говорив хитрий Санчо Панса кривавого диктатора Сталіна —

це все лише маневр для відвернення уваги народу від справжніх проблем їхнього життя. Коли тонув гігантський сталінський корабель, утворилася величезна безодня, готова засмоктати в океанські глибини всю партійно-урядову еліту. Довелося пожертвувати колосальним авторитетом Сталіна, щоб урятувати систему. Жертва оправдувала мету. Таки вдалося спасти не тільки багатомільйонну партію, її авторитет, ба навіть і стару команду біля керма вже нового океанського «суперлайнера».

Та невеличка частина жертв сталінського геноциду, що була реабілітована «Микитою», була каплею в океані в порівнянні з тими безконечними мільйонами жертв, що їх знищила жорстока машина сталінського масового терору проти власного народу.

Більше того. Не зважаючи на те, що Хрущов на весь світ заявив про те, що в Сов'єтському Союзі немає політичних в'язнів, люди продовжували зникати. Їх запропорювали за надійні грати концентраційних таборів, міцно збудованих Берією за кресленнями його вчителя Сталіна. Там люди повинні були спокутувати свої «гріхи» працею на «будовах віку».

Стара сталінська гвардія, яку, хоч-не-хоч, а треба було відсунути від корита, запротестувала. І зробила це якнайрішучіше. Поворот до демократії (навіть такої куцої, як «хрущовська відлига») означав у їхньому розумінні крах епохи сталінізму, загибель, врешті-решт, усієї імперії. А цього допустити вони не хотіли. Це означало би смерть усієї партійно-номенклатурної системи управління величезною імперією. Що ж, довелося зробити ще одну жертву — відправити на пенсію за власним бажанням та в зв'язку з важкою хворобою «нашого Микиту Сергійовича», хоч люди чудово розуміли, що їх просто-напросто в черговий раз обманюють.

І ось кремлівський кабінет займає новий лідер — Леонід Брежнєв. Лютий відносно цього чоловіка не плекав ніхто. Всім було відомо достеменно — сірятина. Але ж відомо, що сірятиною був і Сталін. Наробив чоловік стільки зла, що довго доведеться ще не одне десятиліття відкашлюватися від тої удушливої атмосфери, в якій довелося прожити ті двадцять дев'ять років сталінського правління.

Подейкували люди, що новий лідер комуністичної держави нечистий на руку. Однак говорилося все це пошепки. Гіркий досвід сталінських часів дався взнаки.

Пригадується перший прилюдний виступ Брежнєва через декілька днів після його вступу на нову посаду з нагоди річниці жовтневого перевороту 1917 року. Величезна заля у Кремлі уважно і навіть тривожно вслухується в кожне слово нового «вождя». Не звикли ще до нового кремлівського господаря. Нічого, звикнуть. І аплодисменти будуть на диво гучні, і Ніягари славослов'я, винятково слащаві та нудкі спадатимуть і в історію, і в книгу рекордів Гіннеса як зразок порожнього гонору та хворобливого славолюбства.

Економічна та соціальна криза, що назрівала ще при Хрущову, давала про себе знати. «Залізна завіса», яка ледь-ледь відхилилась, дала можливість совєтським людям побачити, що люди за кордоном живуть краще. Культурний та духовний рівень в країнах «капіталу» незрівнянно вищий за той, який створювався стільки десятиліть у країні комунізму. Це закономірно викликало протест, в першу чергу серед молоді. Людям

набридли пустопорожні гасла. Обіцянки, якими так щедро сипали Ленін і Сталін, а потім Хрущов і на які не скупився новий лідер Брежнєв, уже викликали в людей роздратування. Зневір'я народу поступово переростало у ворожнечу до генсека, до його величезної партії.

Не забарилися й репресії. Користуватися вчорашніми концтаборами, які, до речі, гарно збереглися від сталінських часів, уже не видавалось зручним. Однак новий керівник держави гулагів не горював. Нововведення, яке придумав новоспечений Ілліч, виявилось не менш ефективним, ніж концтабір. Це психушка. Їх розплодилось в колишньому Союзі стільки, що виник навіть гіркий жарт: «В Советському Союзі всі в психушці, лише один ненормальний на свободі».

Перші кроки нового генсека обставлялися вельми демократично. Він милостиво роздав високі державні посади іншим, собі ж узяв пост генерального секретаря. І це заїмпонувало народові. По крайній мірі повинно бу було викликати серед людей ентузіазм. Такий жест!

Однак минали роки. Економічний, соціальний та політичний занепад Союзу, викликаний антинауковими засадами комунізму, все більше і більше підточував коріння величезної імперії.

Уже Брежнєв зайняв усі пости, які можна було зайняти. Всі нагороди, які тільки могла би заслужити людина, закрусувалися на широких грудях «дорогого Ілліча». А невдоволення в країні наростало. Хоч і була сяка-така ковбаса, та люди кращими не ставали. Навпаки. Деградація суспільства йшла повним ходом.

Кипіло щось і в кремлівському котлі.

В Брежнєва почав проявлятися страшний старечий маразм. Це за-примічували навіть високі гості, що приїжджали в Москву з офіційними візитами. Це компромітувало кремлівських керівників.

Люди сміялися над новоявленим царем, що остаточно сповз на дитинячий розум. По всій країні ширилися дошкульні анекдоти про недоумкуватого маршала.

Услід єселячкам кинулися агенти КГБ та його нишпорки. Не допомагало.

Повинен був настати неминучий крах імперії зла. І він настав. Не врятували її нові репресії, які під завісу розгорілися з новою силою.

Мільйони жертв нового брежнєвського режиму томилися в концтаборах та в психіатричних лікарнях. Тут здорових людей доводили до божевілья, намагаючись за всяку ціну зламати волю борців проти комуністичного насильства. Інколи це вдавалось. Бо ж люди залишаються людьми. І не кожному судилося до кінця вистояти проти вичищеної системи насильства над людиною.

Боротьба продовжувалася. Не допомагали тортури, не виручали режиму розстріли. Ряди борців множились. Навіть учорашні ортодокс-комуністи зривали з своїх очей шори, намагаючись побачити, нарешті, світло істини в суспільному мороці тоталітарного режиму.

Зі смертю Брежнєва остаточно затріщала прогнила фасада Союзу. І не зуміли врятувати становища ні колишній грізний шеф КГБ Андропов, ні недоулий учитель, розвалений важкою хворобою Черненко. Союз валився. Імперія не витримувала натиску демократичних сил.

Народ хотів почути відповідь на прості питання: коли, нарешті, «гомо советікус» буде жити, як цивілізований громадянин Заходу?

А відповіді не було. Та й чи могла вона бути, коли зберігалися ті фактори, які породжували ці вічні і нерозв'язані питання гіркої дійсності знедоленого народу «від молдаванина до фінна».

Не зміг дати відповіді на пекучі питання і Михайло Горбачов, на перший погляд респектабельний та інтелігентний, по зовнішніх ознаках не дуже подібний до своїх попередників; добрий оратор та інтелектуал — «зразу видно»; демократ — «за милою впізнаєш». Після Брежньєва ці риси в першій особі країни вигідно виділяли її серед керівної верхівки Кремля.

Новий кремлівський функціонер не обіцяв багато. Бракував гіркий досвід своїх попередників. Однак, чим далі розвивалася перебудова, тим «безпомічнішим» ставав новий генсек. Намагання усовістити непокірний народ і переконати його в своїй правоті ні до чого не приводили. Та й чи могли привести, коли не змогли цього зробити навіть саперні лопатки в Тбілісі чи закривавлені гусениці танків у Прибалтиці? Народи уже були не тими, якими вони були за життя усіх попередніх вождів. Стало ясно, що ті мізерні дози демократії, які одержували советські люди, були цілком достатніми, щоб проти волі їх носіїв послужити благодатним зерном, що дало пишні посіви всенародного невдоволення і пристрасного бажання мати державу справді демократичну, і вільну. По всьому колишньому Союзові протилася могутня хвиля народнього гніву. Люди вже не хотіли бути безг омічними роботами, що їх колись так легко можна було загнати як не в концтабір, то в психушку.

І ось саме тут, на цьому відрізку історичного шляху знадобився кривавий досвід розправи з інакомислєм. Група комуністів з вищого ешелону тоталітарної влади вирішила «спасати» країну. Ця советська хунта й очолила путч, який у кінці літа сьомого року перебудови повинен був показати демократичним силам «кузькину матір», відновити старий режим, щоб «жити стало веселіє».

І тут народи зрозуміли, що саме вони і є творцями своєї історії. Стало ясно, яку жалюгідно мізерну роллю в прогресивному розвитку імперії відігравав Горбачов. Та, по суті справи, він став уособленням реакційних сил зі своїми намаганнями за всяку ціну зберегти Союз, як «обновленное государство», зміцнити авторитарні методи керівництва колишньою імперією, що вперто валилася, не зважаючи на пожежні заходи для її врятування.

Проти комуністів-путчистів, нарешті, стали самі народи. Вони і вирішили долю імперії, а український народ — долю України.

Впала, здавалось би, наймогутніша сила — КПСС. Учорашні все-сильні функціонери партії, хочеш-не-хочеш, мусіли відкинути свої «керівні та направляючі» претенсії, стати на бік народу.

Брудні хмари тоталітаризму розійшлися, виглянуло сонце. І побачили люди, що ж будувалося на цій многостраждальній землі, що збудовано і якою ціною досягнуто все це. Боже! Люди, що жили в умовах «загниваючих суспільств», усміхнені, здорові, цивілізовано одягнуті, з тривогою дивляться на нас, голодних та обдіраних, закривавлених та передчасно постарілих, хоча ніби вийшли ми з «раю на землі».

Стоїмо серед суцільної руїни, на якій нам обіцяли наші неграмотні, закомплексовані вожді збудувати світле майбутнє «без попа і без пана». А навколо — людські черепи, продірявлені кулями, розтриті

кувалдами, розкраяні саперними лопатками, скелети замучених страшною голодною смертю, подавлених танковими гусеницями людей. За статистикою Олександра Солженіцина, соціалістичний експеримент коштував колишньому Союзові більше ста мільйонів людських жертв (включені і жертви війни!).

Заради чого знищено стільки людей? Що робити зараз на тому страхотливому кладовищі? Як відмолити жакливі гріхи, які ми, колишні совєтські люди, вчинили волею чи неволею?

Здавалось би, може досить жорстокости, крові та сліз? Адже колишній совєтський народ заслужив собі своїми нечуваними лихоліттями нарешті право на вільне і щасливе життя — нехай навіть і жалюгідне в умовах дефіциту на продукти харчування, не кажучи вже про товари першої необхідности.

Та не тут то було. Комуністичні амбіції не дають спокою багатьом із колишньої партійної еліти. Довго пам'ятатиме Україна Горбачову його лиховісне пророкування, що на землі Т. Шевченка та І. Франка незабаром почнеться кровопролиття. Господи! Відверни! Лише на згадку про це можливе страхіття кров стигне в жилах. А от колишній генсек найзлочиннішої в світі партії не посоромився пророкувати подібний жах українському народові!

Керівники «демократичної Росії» пригрозили Україні нанести по ній атомний удар. У телефонній розмові з високим грузинським чиновником відомий керівник Росії безапеляційно заявив, що він пошле російські ескадрилі бомбардувати грузинські міста.

Ой, не всі ще з колишніх «совєтських людей» позбулися хибних уявлень про те, що все піднебесі непорушне, мов «на Волге утьос».

Крах ілюзій — це ще не вихід зі становища, в якому ми опинилися. Але це перший крок по шляху прогресу і свободи.

Big Pegакції:

Цю аналітичну працю Миколи Музички з України ми одержали давніше, одначе задержали в резерві на відповідний час. Думаємо, що ми стоїмо тепер таким відповідним часом, коли під час всенароднього голосування на запропонованих кандидатах у Верховну Раду України буде ще відносно багато з-поміж тих, що на протязі десятиліть, якщо прямо не допомагали большевицько-російській імперії володіти по своєму на українській землі, то своєю учтивістю цьому сприяли.

Щоб український народ міг остаточно вирватись з цього страхітливо-тривожного стану, успадкованого від «будівничих раю на землі» за Леніна, Сталіна і всіх його наступників аж до М. Горбачова, він мусить знайти між собою і обрати до Верховної Ради дійсних патріотів-державників, а не людей, що воліють надаліше вірити в совєтську систему на зразок Совєтського Союзу в оновленому халаті.

Віталій ЖУРАВСЬКИЙ

ЧИ ВИЖИВЕМО?

(Або про аспекти демографічної ситуації в Україні)

В запропонованій роботі ми спробуємо оглянути деякі аспекти демографічної ситуації на Україні після Другої світової війни і аж до нинішніх днів. Обрання саме такого відліку пояснюється тим, що до цих пір на демографічну ситуацію суттєво впливали наслідки Другої світової війни, впродовж якої Україна зазнала величезних людських втрат. На території республіки вбито і замордовано 3,265 тис. мирних жителів, 1,366 тис. совєтських військовослужбовців, вивезено до фашистської Німеччини 2,109 тис. українців. Якщо до війни на Україні проживало 41 млн., то в 1946 р. — 32 млн.

Важким випробуванням для республіки став голод 1946-1947 рр. У 1946 р. середня врожайність зернових культур впала до 3,8 цент., а в радгоспах — до 4,5 цент. на 1 гек. В Одеській, Харківській і Ворошиловоградській областях до 2,3 2,9 цент. Валовий збір зернових в порівнянні з 1940 р. зменшився втричі. Із майже 26,4 тис. колгоспів літом 1946 р., 5,5 тис. зібрали менше зерна, ніж витратили на посівну. Більшість колгоспів на трудовні нічого не одержали. Взимку 1946-1947 рр. загинуло 43,8 тис. великої рогатої худоби, 39,2 тис. свиней, 51,5 тис. овець і 81,9 тис. коней. Далеко не кожен колгоспник мав домашнє господарство. На початку 1946 р. тільки у 57% колгоспників були корови, а 20% взагалі обходилися без худоби. Звичайно, за таких умов селяни не могли виконати державний план хлібозаготовок. Однак сталіністами це було розцінено інакше — чимало совєтських і партійних працівників України, всупереч здоровому глузду, звинувачувалися в саботажі. В 1946 р. обкоми і райкоми КПУ притягнули до партійної відповідальності понад 6 тис. людей, 596 голів колгоспів знято з посади, 321 — виключено з партії, 1353 одержали партійні стягнення, а на 607 заведено кримінальні справи.

1946 р. Україна виконала план хлібозаготовок лише на 62,6%, першого секретаря ЦК КП(б) У М. С. Хрущова звинувачено в м'якотілості. Посаду лідера комуністів України обійняв присланий Сталіном Л. М. Каганович. В результаті злочинної діяльності центру на 1 березня 1946 р. колгоспи України забезпечено зернами ярових і бобових культур на 60,6%.

Так, уже вдруге за роки совєтської влади злочинна діяльність сталіністів послужила причиною для штучно створеного голоду на Україні. За даними Міністерства охорони здоров'я України, 10 травня 1947 р. в республіці зареєстровано 935,5 тис. хворих дистрофією. В цей час в міських і сільських лікарнях перебувало 125 тисяч хворих, близько 100 тисяч в тяжкому стані не госпіталізовано через відсутність місць в лікарнях.

Наслідки голоду 1946-1947 рр. — тяжке випробування для України. Зменшилась народжуваність, погіршилось здоров'я мільйонів, відчутно скоротився приріст трудових ресурсів...

Довоєнної чисельності населення в Советському Союзі досягнуто, за офіційними джерелами, лише в 1955 р., а на Україні — в 1958 р. Після Другої світової війни в закавказьких і середньоазійських республіках і в Казахстані населення зростало швидшими темпами, аніж у Прибалтиці, Білорусії, Україні. Так, в 1953 р. в порівнянні з 1940 р. питома вага населення Закавказзя зросла в середньому з 4,2%, а в п'ятьох азійських республіках з 8,2% до 11%. За ці роки в прибалтійських республіках питома вага населення зменшилась з 3% до 2,9%, в Білорусії з 4,6% до 3,9%, а на Україні з 21,3% до 20%. Як бачимо, у нашій республіці зафіксовано найбільший (1,3%) спад питомої ваги населення. Та ж тенденція зберігається і в подальші роки, про що красномовно засвідчує аналіз результатів всесоюзного перепису населення 1959–1989 рр.

При зростанні абсолютної чисельності населення України з 41,9 млн. до 51,7 млн. частка його серед населення ССРСР зменшилась з 20% до 18%, тобто на 2%, а в порівнянні з 1940 р. на 3,3%.

Протягом останніх 30 років відбулися певні зміни в питомій вазі всіх націй і народностей ССРСР. Чисельність українців, що проживали в ССРСР, збільшилась з 37,2 млн. до 44,2 млн., а їх питома вага серед населення імперії зменшилась з 17,8% до 15,5%. На Україні корінне населення зросло з 32,2 млн. до 37,4 млн., а за межами республіки — з 5,1 млн. до 7 млн. Якщо в 1959 р. в інших республіках проживало 13,8% від загальної чисельності українців, то в 1989 р. — 15,8%. На жаль, ще не опубліковані дані про національний склад населення ССРСР за 1989–1990 рр. За період від 1959 до 1979 рр. чисельність українців в ССРСР зросла з 37,2 млн. до 42,3 млн. (або на 13,7%), росіян — на 20,4%, білорусів — на 19,2%, узбеків — на 107%, казахів — на 80,9%, таджиків — на 107,1%, туркменів — на 102%, киргизів — на 96,7%.

За ці 20 років серед населення ССРСР росіян зменшилось з 54,5% до 52,3%, білорусів з 3,8% до 3,6%, українців з 17,8% до 15,4%, а узбеків збільшилось з 2,9% до 4,8%, казахів з 1,7% до 2,5%, таджиків з 0,6% до 1,1%, туркменів з 0,5% до 0,8%, киргизів з 0,5% до 0,7%. Отже, ситуація з українцями і в цьому аспекті найгірша.

Значні зміни відбувалися і в національному складі республіки. Так, на Україні в 1939 р. українці становили 73,5%, в 1959 р. — 76,8%. А в 1989 р. питома вага українців понижується до 72,7%. Імперія стимулювала міграційні процеси з тим, щоб розпоршувати корінне населення і не допускати відчутного його зростання. За таких умов краще втілювати в життя великодержавні принципи „розділяй і владарюй“. Цікава така деталь: в референдумі з питань майбутнього Союзу за Союз суверенних і незалежних держав проголосували в значній мірі лише українці, а за ССРСР на федеративній основі — некорінне населення України.

Суттєво пояснює демографічну ситуацію аналіз структури населення за статтю, віком, народжуваністю, смертністю, тривалістю життя і т.д.

Наслідки Другої світової війни призвели до порушення співвідношення чоловіків і жінок, що згубно вплинуло на народжуваність, вікову структуру населення і т. д. Серед загиблих у вогнищах війни

— майже три чверті чоловіки. Якщо в 1939 р. питома вага жінок становила 52%, тобто їх було на 1,9 млн. більше від чоловіків, то в 1959 р. — 55,6%, чи на 4,7% більше, а у віці 30-59 рр. — 60,2%, або кожна третя жінка не мала можливості вийти заміж.

За 30 років після війни відносно вирівнялося співвідношення за статтю. В цей час на 100 дівчат народжувалось 104-107 хлопчиків. Але навіть і в 1989 р. на Україні жінок було більше, ніж чоловіків на 3 млн. 955 тис., або 53,8%, що свідчить про те, що навіть через 44 роки співвідношення за статтю не досягло довоєнного. Якщо цей процес буде продовжуватися тими ж темпами, то Україна досягне рівня 1939 р. тільки в наступному столітті.

В деяких республіках спостерігається краще співвідношення між чоловіками і жінками. Жінки становлять 50% населення Таджикиської республіки, 51% — Узбекиської, Туркменської, Киргизької, Вірменської і Азербайджанської.

Значні втрати населення за роки війни, зменшення трудових ресурсів, збільшення диспропорції між чоловіками і жінками на Україні обумовили найширше використання жіночої праці у всіх галузях народного господарства. Це, безумовно, негативно вплинуло на зростання народжуваності, на природний приріст населення. Якщо в 1940 р. лише 36,7% жінок від усієї їх чисельності працювали в народному господарстві, то в 1950 р. — 43%, в 1987 — 51,9%. Жіноча праця широко використовувалася у всіх сферах людської діяльності. І, на жаль, там, де з медичної точки зору жінкам категорично забороняється працювати. Поступово скорочувалась кількість жінок у вугільній промисловості, на будівельних і транспортних роботах. Тільки в 1960 роках жінки звільнилися від роботи в шахтах.

Україна найбільше постраждала від диспропорції між чоловіками і жінками, що згубно вплинуло на народжуваність. Так, в 1989 р. в республіці народилося 14,6 люд. на 1000 жителів, в Узбекистані — 33,3 люд., в Таджикистані — 38,7 люд., Туркменії — 35 люд., Киргизії — 30,4 люд. і в Казахстані — 23 люд. і т. д. Як бачимо, на Україні ситуація найгірша в порівнянні з іншими республіками. Звичайно, на народжуваність впливають також рівень матеріального, культурного і релігійного життя, забезпеченість житлом, національні традиції і т. д.

За час з 1959 по 1989 рр. зменшився середній розмір сім'ї з 3,7 до 3,5 в СРСР, а на Україні з 3,5 до 3,2. В той же час середній розмір сім'ї в Таджикистані зріс з 4,7 до 6,1, в Туркменії з 4,5 до 5,6, в Узбекистані з 4,6 до 5,5.

Відбулися значні зрушення в групуванні сімей по їх чисельності. На Україні в 1959 р. питома вага сімей, які складалися із 2 і 3 чол., сягала 55,5%, в 1989 р. їх доля зросла до 62% (сім'ї із 2 чол. — з 28,1% до 35,1%, а сім'ї, в яких налічується 3, 4 і більше дітей становили 21,9% в 1959 р. і 13,9% в 1989 р.).

Діаметрально протилежні традиції спостерігаються в республіках Середньої Азії. Так, в Узбекистані в 1959 р. сім'ї із 2-3 чол. становили 35,5% (сім'ї із 2 чол. — 16,4%), а сім'ї із 5, 6 чол. і більше — відповідно 45,3% і 58,7%. Невисока народжуваність в нашій республіці не могла не вплинути на вікову структуру населення. Так, за період з

1959 р. по 1987 р. питома вага населення до 14 років знизилася з 26% до 22%, від 15 до 59 років — з 63,5% до 61,2%, а осіб 60 і старше років зросла з 10,5% до 16,8%. Тобто відбувається процес старіння мешканців України. В жодній із республік цей процес не набрав такого розмаху, як у нас.

Зовсім інші тенденції зафіксовані в Середній Азії. Так, в 1959 р. в Узбекистані до 14 років налічувалося 37,9% людей від загальної кількості населення, у віці 15 до 59 років — 52,7%, від 60 і далі — 9,4%, а 1987 р. відповідно — 40,7%, 52,8%, 6,5%.

Демографічна ситуація впливає на різницю між республіками в структурі зайнятого населення за статтю. Наприклад, на Україні питома вага жінок серед робітників і службовців з 1940 по 1987 рр. зросла з 36,7% до 51,9%. Жінки в інших республіках в меншій мірі залучаються до сфери суспільного виробництва, ніж на Україні. Тут доля жінок, зайнятих в народньому господарстві, на 9-10% вища, ніж, наприклад, в середньоазійських республіках. У нас в 1979 р. (дані всесоюзного перепису населення СРСР за 1989 р. іще не опубліковані) із загальної чисельності населення в народньому господарстві працювало 52,1%, в Узбекистані, Таджикистані, Туркменії 39,2 — 40,3%, в Азербайджані — 43,7%, Вірменії — 47,4%. Таким чином, населення України (в тому числі і жіноцтво) більш від інших республік зайняте в суспільному виробництві. Україна мусить витрачати значну частину свого прибутку на соціальний захист людей в інших республіках. І над усе — в середньоазійських, що продемонстровано курсом Голови Кабінету Міністрів СРСР В.С. Павловим при реформі цін в березні 1991 р. Відповідно до неї компенсація населенню здійснюється із загальносоюзного бюджету. Сюди ж, в тому числі і на соціальні потреби і захист людей, кожна республіка вносить певний процент із своїх доходів.

В результаті центр перерозподіляє із союзного бюджету частину доходів, внесених Україною та іншими республіками, для допомоги тим республікам, в яких склад сім'ї більший, а питома вага не зайнятих в народньому господарстві менша. Інакше кажучи, частина республік одержить більше, ніж вноситиме в союзний бюджет, а частина — менше. Це елементарно призводитиме до життя не на зароблені гроші, до паразитування.

А якщо до цього додати, що ряд продуктів харчування продаються впродовж тривалого часу по відносно низьких цінах, то це ставить автоматично населення України в складне економічне становище. Так, до квітня 1991 р. на базарах Києва 1 лимон коштував 6-8 крб., тобто за 1 лимон можна було в магазинах купити 30 кг. хліба чи 3-4 кг м'яса. Подумати тільки, скільки кілограмів хліба і м'яса висіло на одному лимонному дереві!

Настав час будувати економічні відносини між республіками в бущому Советському Союзі на основі світових цін, що об'єктивно сприятиме, в тому числі, і поліпшенню демографічної ситуації на Україні.

Борцям за Волю України

Д-р доц. Тарас САЛІГА

... НА АСКОЛЬДОВІЙ МОГИЛІ — УКРАЇНСЬКИЙ ЦВІТ...

Слово поетів про Крути

(Закінчення, 2)

Вчини мене бичем Твоїм,
Ударом, вистрілом, набоем,
Щоб залишивсь хоч чорний дим
Над неповторною добою.

Хай безсоромні очі їсть
Тих, що живуть без сліз і чести,
Хто скинув і любов, і злість,
Бо не під силу було нести.

Хто все зітхав — заснуть, втекти,
Сховатись за Мазепу й Крути,
Коли грозою йшли — віки! —
Над полем рути і отрути.

Цю свою історіософічну думку Маланюк розбудовує на Шевченковому поетичному виразі «Уродило руту, руту — Волі нашої отруту». Він взагалі був вірний філософським принципам Кобзаря, де нація і народ розуміються як певна духовна цілість, а національний світогляд постає з уміння аналізувати й оцінювати всі національні прояви. Власне, такі засади й дозволили Маланюкові найбільш ґрунтовно досягнути історичну сутність Крутів. Штрихи, які до загального поетичного портрета Крутів, витвореного українською поезією, додав Є. Маланюк, особливо вартісні. Він зафіксував героїчний дух усвідомленого вчинку, коли в даних історичних умовах загальна більшість на подібне ще не здатна.

Інші поети, скажімо, поет зі стрілецького коша Олесь Бабій, давали свою художню інтерпретацію Крутам. Це констатація подвигу на політичному тлі часу. Віршований сюжет Олесь Бабій будує за традиційною художньою схемою. Свою розповідь про Крути він веде від своєрідної експозиції до кульмінаційної вершини. В результаті вірш набував епізму, змодульованого образами узагальнюючої ваги:

Ще тільки вчора упали тюрми,
Ще тільки вчора родилась воля;
А нині сурмлять на полях сурми:
«Йдуть дикі орди з чужого поля».

...

Крамоли, чвари в краю цілому,
По війнах нарід упав у знемозі,
Гей, скиглить чайка в степу німому,
Що гніздо звила та при дорозі.

...

І заgrimіли далеко стріли,
Аж у Чернігів котяться громи;
А кров червона на снігах білих,
Та хто вбив тіло, духа не зломить.

...

Бились день Божий, бились до ночі;
Аж тоді втихли зойки з пальбою,
Як впав останній кріс з рук діточих,
Як впало триста воїв за волю...

Констатувати трагедію для Бабія дуже важливо, але ще важливіше наголосити, що тінь студентів-героїв, які «впали ген там, де Крути — тінь Тернопілів», покличе нас на нову борню, не дасть «завернути в неволю».

Мотив відплати за героїв, точніше — навіть не відплати, а мотив продовження святої справи національного визволення, не розчарування, а навпаки — піднесення духу, для крутянської поезії став домінуючим. Тільки його не слід сприймати за художній стереотип, бо все ж кожен з авторів шукав своїх шляхів пізнання природи феномена українського патріотизму! шукав своїх слів для містких публіцистичних виразів. Творилась поезія, співзвучна між собою за духом, за настроєм, але різноголоса за звучанням. Народові, розчарованому від програвшу української справи у визвольних змаганнях, треба було вселяти нову надію, підносити дух. Крути, як і, врешті, вся стрілецька епопея ставали не тільки непроминальною пам'яттю, але й історичним досвідом, ставали славою народу. І хоч ця слава була накрита китайкою вічного суму, невимогойного болю, була купана кров'ю і слізьми, у ній пульсувала й вічна сила та висока гідність нації. Словом, поети писали, сказати б, велику спільну поему Крутів, у якій кожен мав свій голос.

Радуйся, земле,
 чорна, кріпка,
Тіла і крови причастя приймаші...
Кров'ю насичене лоно твоє
Зродить Титана,
 Велетня помсти
 за вчасну їх смерть!..
Сотні синів...
Воїнів лави упали...
Дух не упав...

Дух їх живе!
 Полум'я блиск весь
 віддали могили...
 Сонце здобути хотіли —
 волю святу!..
 Земле, могило!
 В тобі та слава стрілецька — не згине...
 Чину не згине краса!..
 Ті, що під Крутами в бою упали,
 могилу знайшли;
 але коліскою стане могила...
 Зродиться волі Жрець і Герой!

Це вірш Уляни Кравченко «Під Крутами». В її великому циклі стрілецьких віршів він, безперечно, один з кращих. Поетеса у стрілецько-січовий матеріал входила зрілим і досвідченим майстром. Їй вабив не творчий ефект, їй не давала спокою природна потреба художнього осягнення того, чим жив народ і що його боліло. Крути не забувались. У Крутах озивалась надія... Очевидно, тому Уляна Кравченко про Крути говорить словами урочистими. Їх аж наче б забагато на невеликій площині вірша («земля», «кров», «причастя», «лоно», «титан», «велет», «полум'я», «воля», «слава», «жрець», «герой», і т. д.). І все ж вони усі в роботі, вони працюють на думку, а не просто декорують твір.

Галицькі періодичні видання та видання української еміграції доносять крізь десятиліття багато віршів, які присвячували Крутам маловідомих поети-аматори. Скажімо, Андрій П'ясецький написав вірша «У річницю боротьби під Крутами». За фахом він був лісовий інженер, мав праці з лісництва, активно займався пластовим рухом у Галичині. В 1942 році у Львові його розстріляли гестапівці. Очевидно, до даного твору не слід ставити особливих вимог. Адже йдеться не про поезію професійного рівня, а про сповідь людської душі, її потребу висловитись про те, що зветься твоєю гідністю і твоєю гордістю:

З гівночі нині ваш дух під Крути хай летить.
 Нехай несеться в бурю-сніговію, в темну даль,
 Аж ген за Київ, за Дніпро, що льодом мерехтить,
 Нехай летить в степи, де сніг іскриться, мов кришталь.

Аж як побачить в рівнім чистім полі під снігом
 Сотки могил з похиленим, поваленим хрестом,
 Аж як побачить вкриті славою безсмертною
 Боевище нове, забуте Україною,
 Її героїські Тернопіли в сніжній замети,
 Хай спиниться, хай стане на позір і слухас:
 Чи не святкує нарід-велетень їх пам'яті?
 Та ж там, на полях, сам цвіт його лежить,
 Його обнови перша хвиля вічним сном там спить.
 Вони себе принесли в жертву за його права

І впали в бою — та огнем живим їх кров зійшла!

Не залишив помітного сліду в літературі й Максим Грива (Загрібний). Правда, він прожив коротке життя (1893-1931). Народився на Чернігівщині, брав участь у визвольних змаганнях. Перебував у стрілецькому полоні Каліша, згодом переселився в Прагу, де й помер. З-поміж його небагатьох віршів, опублікованих у періодиці («Веселка», «Нова Україна», «Наша громада», «ЛНВ», «Український студент»), виділяється «Від Батурина до Крут»:

Я не буду вам, людоньки, скаржитись,
І не хрест я несу — смолоскіп.
Там, де сльози лились, будуть пажиті.
Там, де падали, — шереги кіп.
Скільки мрій у розорах закутано
І надій заволочено там!
Та не скути там того і путами,
Кого скоро спокусить мета.
Ви нас мало, погано затуркали,
Ви не знали, нащадки хозар,
Що в нас в жилах пожежі батуринські,
Що там Умань, і Крути, й Базар!

Говорячи про вірші ось такого художнього рівня, до того ж досі заховувані від читачького ока у спецфондівських казематах, говоримо про них не як про поетичні зрілі речі, а як про факти літератури, які по-своєму фіксували досліджувану зараз тему. Те ж саме можна б сказати, якби йшлося про речі І. Зварича, С. Кам'янецького, І. Новосада, М. Литовського, Я. Заремби, Я. І. Масляка і ще багатьох десятків авторів. І все ж при цьому слід пам'ятати, що оте «по-своєму фіксували» у пропагандистсько-просвітницькій функції, спрямованій на загальнонародню політичну освіченість, дуже багато значило. Якщо за рівнем версифікації ці вірші бажали бути кращими, то своєю змістовою вмістимістю, щирістю сповіді вони неабияк впливали на найширші маси. Адже їх декламували в народніх домах, у сільських хатах-читальнях, на народніх фестинах. Вони були писані «під народ».

Вероніка Михалевич у вірші «На крутянському полі» (журнал «Гуртуймося», 1933, ч. 10) розповідає, як темної ночі вітер, гойдаючи молодого ясена, запитує його, на чийй могилі він росте, «кого поховала тут в землю недоля?». Ясен відповідає, що молоді хлопці «з палкими серцями жадали волі і взяли на себе бій ворожого війська». Та «ворог, мов хмара, їх оточив і кулями, наче косою, косив...». Вони загинули, їх порубані тіла залишилися лежати в полі, а зомлілі їх руки тримали на грудях скривавлений прапор відродження... «Хуртовина по стегу гуляла, Синів вірних, немов ненька, — снігом укривала. А з піаночі серед стегу ніби щось чорніло, як той привид, оцей ясен виріс на могилі, монументом, погрозою на крицевій силі».

Цю баладу за всіма її формотворчими та стильовими ознаками, за змістом, слід віднести до фолклірних. Фолклір був апробований

століттями; у найдраматичніші, найболоччіші моменти народ виливав душу в слові. Для крутянської трагедії таке «офолкльорнене» слово значило надзвичайно багато: в ньому тамувалась народна розпука і не вмирала душа. У ньому яворами зростав у небо могутній геройський дух.

Тому й Микола Оверкович свою поему «Крути» (журнал «Гуртуймося», 1933, ч. 10) також стилізував під фолкльор. Її тринадцять розділів — це розповідь, як чернігівськими степами «лунко бувають пісні», як «у співі бадьорім» оживає «слава дідів, золота Віра, Надія і Сила». І хоч після тяжкого бою «над Крутами велика труна покровом білим укрита», слава героїв не вмерла, вона житиме в поколіннях.

Мотив історичної непроминальної слави Крутів відлунює зі славнозвісної поеми-епопеї Юрія Клена «Попіл імперій». За розумінням Ю. Клена, Крути в літописі подій ХХ ст. є одним із найяскравіших взірців синівської самовідданості Вітчизні. Крути впали не безслідно — вони стали історією, і Клен говорить про них з почуттям їх високої історичної вартості. Він вводить їх у той подієвий зв'язок часу, де вони не можуть бути відсутніми, бо без них розривається цілість, із загальної картини складного політичного часу зникає одна із найосновніших барв:

Із Дарниці у Київ полонені
Прийшли. Їх стрів шум дерев зелений.
Була їх горстка — двадцять два,
але, мов та жорства,
яку нам при дорозі не злічити,
зросло число; легендами повите,
із галицького виросло ядра.
Та йде лиха пора,
під Крутами лягла вже буйна молодь.
Немов течуть по снігу чорні смоли,
пливе, згуртована в людські стада,
нестримана орда,
іде, іде від Ніжина на Київ
вже розповзлась патьоками помиїв.
Захоплено Поділ і «Арсенал»,
лютує людський шал.
Та січові стрільці на оборону
стають, шикуються в стрункі колони,
то ж Коновалець їхній командир.
Кипить, клекоче вир.

Хронологічна послідовність, з якою розгортається основний сюжет героїчної епопеї — не просто легший художній шлях, яким міг піти поет. Для такого майстра слова, як Ю. Клен, тут творчих сумнівів не могло бути. Врешті, він вирішив, що «Попіл імперій» писатиме за «схемою» «Божественної комедії». Отже, щоб постали пекельні кола української історії, мусить бути зафіксовано все. До Крутів напротязі твору Юрій Клен звертається тричі, кожного разу додаючи щось нове

до своєї розповіді.

Кількома роками швидше за Юрія Клена твір, у якому відбито найгероїчніші роки української визвольної історії на початку XX ст., написав Святослав Гординський. Це його знаменита поема «Сім літ». Безперечно, що «Попіл імперії» і «Сім літ» — речі різні не тільки за стилістикою, але й за усіма іншими художніми параметрами, зокрема за охопністю матеріалу. Та спільне між цими творами — то розмова про Крути у контексті подій. І Святослав Гординський, і Юрій Клен трактують Крути як одну само собою зрозуміло найбільшу подію 1918-го року. У їхніх текстах навіть номінативне означення битви має міцну художньо-смыслову силу. До того ж, твір Гординського наче б і зітканий із символічних знаків:

Йдуть січневi сніги,
Орда надходить від Крут.
На платформах гармати,
Над містом шрапнелів грукіт,
Знов набої в руках
Сиплється скло на бруки —
По цей і по той бік Дніпра
За маршрутом маршрут.
Станція у степу,
За шибкою телеграфіст,
Тоненька стрічка в руці,
Свічка поблимує тьмаво,
Цокає апарат,
Паровоза далекий свист:
Ешелони ідуть на фронт
За тебе, Державо!

І далі зі змістовним символістським значенням обривисті пасажі: «облогом голодні поля», «мутний самогон у бочівках», «кров з розірваних губ», «бахкає в лоб обріз», «встає кровава зоря», «в соломі у клуні мавзер», «гігантна тінь Кобзаря», «у травах труп» і т. д. На такому фоні художньої асоціативності досить і згадки про Крути. Правда, згадки якої! — «орда надходить від Крут...»

В «антології» поезії, присвяченій Крутам, виокібноється вірш Олександра Олеся «Під Крутами», що увійшов у збірку поета «Кому тьовім печаль мою» (Львів, 1931). Шкода тільки, що Р. Радичевський, упорядник двотомного видання творів Олеся, яке вийшло уже тоді, коли ідеологічних перепон не могло стояти, у 1991 році, скуди його не включив. Рабська наша пересторога, як бачимо, живуча... Можна злегковажити твором клясика, можна ошукати читача, аби лиш не було клопоту...

«Під Крутами» Олесь написав у п'яту річницю події. Якщо досі тематика Крутів висвітлювалася в основному публіцистичними формами, то Олесь надав своєму творові форми ліро-епічної балади. Це особливо вияскравило Олесів твір з-поміж інших. Балада давала новий простір для художньої інтерпретації теми.

Втомлений подорожній, що не міг добитись до хутора, заночував

під копою у полі. Вві сні до нього прийшов воїн-юнак:

Я заснув і спав, як камінь.
Коли чую, — хтось прибіг
І схопив мене за руку.
Я отямитись не міг.

Срібним лебедем у хмарах
Місяць груди обливав...
Біля мене з довгим крісом
Хлопчик змучений стояв...

«Що з тобою, де упав ти?!
Зранив голову свою?» —
Сумно й гордо відповів він:
Так, я впав... але в бою...

Ти не чув хіба сьогодні
Як гриміли тут громи?
Бились з ворогом ми славно
І вмирали славно ми...

Я лежав і бачив очі
Карі, сині, голубі.
Як квітки, цвітуть, сміються,
Ні сльозиночки тобі.

Оточив нас дужий ворог,
Покосив усі квітки,
Обіцяли нам підмогу —
Не наспіли козаки...

Обіцяли нам набої...
Ах, коли б вони були,
Ми напевне їх розбили б,
Бо ми бились, як орли...

Десь захована там зброя,
Десь закопана в землі.
Ми тепер ідем шукати —
І ми знайдемо її...

Ідея визволення, з якою гинули молоді лицарі, не вмирає. Герої оживають, щоб довершити святе діло.

До речі, Олесів вірш «Під Крутами» став приводом для нової хвилі наступу офіційної совєтської критики проти поета. Вона звинувачувала його «в закликах до фізичної і духової інтервенції» проти рідного народу, що будує своє щастя. Олеся в черговий раз називали «націоналістичним прихвостнем і недобитком», «лакеєм на задвірках еміграції». Олесево слово, таким чином, не залишилось непоміченим,

його завжди намагалися «спростовувати». І чим більше пнулися критичні ортодокси, вульгаризуючи його, тим більше правдива сутність цього слова чинила внутрішній опір.

Окремою і самобутньою сторінкою в крутянській тематиці української поезії є вірш Оксани Лятуринської «Дума про скривавлену сорочку». Якщо О. Олесь для свого твору обрав популярну в народі баладну форму, то Оксана Лятуринська віддалася до жанру думи. Думи про Крути до неї ніхто не писав. Отже, в інтерпретації цієї теми досі ще не було використано таких вдячних художніх ресурсів, які таїть у собі дума. І Лятуринська свого шансу не упустила. Трагедія Крутів зазвучала новим боєм: «Від краю до краю клич гучний лунає: „Пора, пора встати, товаришу-брате! Пора зброю взяти, рідну сторононьку у полон не дати!“ — Ой то не тополи поставали в полі, Не буруни в парі піднімають хмари: Женуть битись козаченьки за Україну-Неньку. Ой то не соколи легкі, скорі крила мають: По дорозі в Крути юнаки рушають».

Поетеса створила блискучий зразок думи, дотримавшись усіх її канонічних норм. Дума Лятуринської — це хрестоматійний приклад не лише композиційної будови твору даного жанру, але й дотримання версифікаційних його норм та функціонування найхарактернішої для думи тропіки. У цьому зв'язку можна говорити про синтаксичні конструкції та фігури (типу «не в двобою рівність...»), оживлення предметів та понять («жаль пішов полями...», метафоричні епітети («вороже військо лютими руками безборонних вбило»), антитези, гіперболу, смислове навантаження нестлиивої мови тощо.

Лятуринська подбала і про епічну та ліричну основи твору. Власне, в емоційно-ліричній стихії, в атмосфері гірких, трагічних фактів, суворих реалій і розкривається «я» оповідача як центральної постаті твору: «Дуй, вітре, дуй! Розгонь тугу мою, розпуку — В Крутах сина змордували, розп'яли на муки... Зпшматували, знівечили світло щастя мого: Молодого сина вбили... Сина молодого... Бачу: кулі вражі тіло біле скривавили. Вид змарнілий, почорнілий, відобрано сили...».

Масмо максимальне наближення до народної думи, до її внутрішнього клімату, який і є смислом твору, його напругою. Оця розповідь, яка дещо імітує голосіння, оця подекуди зміщеність наголосів («скривавили») та градаційність виразу — то не банальна стилізація під фолкльорну оздобу, а природне одержання такої художньої матерії, якої хотів досягти автор, яка, власне, для думи необхідна.

Досягає художнього ефекту поетеса й тоді, коли варіює віршовий ритм. Словом, їй потрібен різний розмір. Що інше — виливати материнське горе, людську розпуку, а що інше — висловлювати віру, що синову скривавлену сорочку одягнуть нові герої, а ще інше — констатувати: «Сум, країно, сум, країно, вся — хрести, могили! Де не глянь — згубились сили; де не глянь — руїни. Тяжко вітер віє полем, віє-повіває. Б'ється жалем, стогне боєм, плаче, плаче краєм. Ніч нашіптує заклання іменам душ майбутнім; Ніч підпалює багаття... грає смерті лютня».

Думається, що цього досить, аби переконатись, що присвята

О.Лятуринської — одна з кращих сторінок крутянської поезії. А цих сторінок таки чималенько — усіх їх важко назвати, не всі ще можемо й віднайти. Та серед друкованих уже сьогодні не хотілось би обминути «Крутянську пісню» Богдана Ігоря Антонича, яку він написав 1937 р.

Антонич до стрілецької поезії, зокрема до її авторів Р. Купчинського, О. Бабія, Ю. Шкрумеляка та інших, мав своє ставлення. На його думку, ця поезія відіграла важливу агітаційну роль, але, за незначними винятками, не пережила свого часу. Що ж, це була думка уже сформованого поета, який виробив свою абсолютно оригінальну художню естетику, який писав блискучі теоретичні статті про поезію. Словом, Антонич поставив себе в умови подвійної відповідальності. Крім самої величї крутянської теми, тепер на власну високу творчу професійність його зобов'язували і критичні оцінки стрілецької поезії. І Антонич свою справу зробив:

Спом'янімо в пісні славу Крутів,
найсвятіше з наших бойовищ!
Крути! Крути — смолоскип в майбутнє,
Піднімаймо наші душі ввищ!

Крути! Крути! Це за батьківщину
стати муром, шанцем душ і тіл.
Крути! Крути! Мужньо, воєдино
прямувати в найсвятішу ціль.

Крути! Крути! Час розплати близько,
вже червоний ворог кари жде.
Крути! Крути! Вічне бойовисько
за майбутній, за світліший день.

Крути! Крути! Мужність і посвята,
вірність, що міцніша понад смерть.
Крути! Крути! Горда і завзята
кличе пісня і веде вперед!

«Крутянську пісню» Антонича, безперечно, доцільно поціновувати у контексті його політичної лірики, зокрема віршів «Угору стяг!», «У Січневе Свято», «Навпроти тьми, неволі, горя...», «Листопад» та інших. Це вірші на теми пережитих сучасниками Антонича складних драм української визвольної історії. Це Антоничева публіцистика. Здавалось би, що така його поезія практично заперечувала теоретичні засади автора, оскільки, за його поглядами, справжнє поетичне мистецтво мусить виростати з «емоцій і світовідчужання», а не зі світоглядних інтелектуальних вартостей. «Ніхто не виступає проти ідеї в мистецьких творах, — писав Б. І. Антонич. — Навіть агітка в деяких випадках може бути потрібна і талановита. Але кожен, хто розуміє і відчуває вартість літературного твору, мусить бути проти примітивного розумового світоглядництва та його диктатури. Велика творчість роди-

лась завжди з великих емоцій. Не можемо вірити в мистців та поетів, що для них творчість — це тільки справа світогляду, що не зуміли б для самого мистецтва посвятити самих себе, виректися для нього так званого особистого щастя, не спати ночей і будитись серед сну в сяйві нових задумів. Бо своє мистецтво треба таки протерпіти. Справжнім мистцям дає на дорогу найясніший бог Діоніс коли вже не «сто червінців божевілья», то бодай одного»¹.

Без цих «червінців» Антонич ніколи б не брався за святу для кожного істинного українця тему. І якщо б ми поставили собі питання, що нового він як поет вніс у цю тему, то відповідь була б не в натягнутах. По-перше, Антонич виступив у новій для себе іпостасі поета відкритого голосу, цілком відмінного від того, яким знаємо його з «Трьох перстенів» чи «Зеленої євангелії». По-друге, інтерпретуючи тему Крутів через жанр пісні, він не повторив нікого з авторів-попередників. Він залучив у вірш свою лексику, на перший погляд цілком звичайну, але водночас урочисто-піднесену. В цьому ж то сила й таємниця отих подарованих йому Діонісом «червінців».

Огляд крутянської теми в українській поезії на цьому можна б і не обривати. Є багато поезій інших авторів. Це вірші, що друкувались на сторінках галицької періодики та на сторінках українських еміграційних видань у Німеччині, Канаді, Америці, Англії. Зараз їх ще важко повіднаходити. Та, слава Богу, до них уже йдемо.

Анатоль КУРДИДИК

БОРЦЯМ

Спіть, Борці, під шумом вітру!
Спіть, як кричє ворон!
Спіть — і ждїть, аж ми над вами
Станемо з прапором.

І прапор знов залопоче,
Сурми знов заграють.
Спіть! Уже не довго ночі!
Лави нам зростають.

Спіть, Борці, по межах сірих,
Спіть, Борці, по полі...
Спіть і чуйте: понад вами
Шум від крил Соколів.

¹ Антонич Б. І. «Сто червінців божевілья», «Сучасність». Література, мистецтво, суспільне життя, 1992. № 9. с. 82.

Микола ШАТИЛОВ

СМЕРТЬ В ОСІННЬОМУ МЮНХЕНІ

(Продовження, 2)

4. Два Степани

Головне командування Української Військової Організації зосередилося в Берліні, а на крайового командира Євген Коновалець призначив полковника Андрія Мельника.

Займаючись чисто бойовою діяльністю — саботажні виступи, індивідуальний терор, експропріації в польських установах — УВО водночас поширювала свої впливи в юнацькому, надто ж шкільному, середовищі, бо українським державним гімназіям загрожувала небезпека колонізації.

«...Гімназія з руською мовою навчання» — української поляки погідно не визнавали, а саме слово «Україна» витлумачували, як поняття географічне, але аж ніяк не національне або державне. Українських школярів історії навчали польські вчителі і за польськими підручниками. Вступати до української скавтської організації «Пласт» гімназістам категорично заборонялося. Зате в іменини польського президента — його портрет обов'язково висів у кожній класній кімнаті — їх змушували влаштовувати бучні врочистості із подячними промовами, парадами і привітаннями.

Стихійне, здатне до швидкого самовичерпання невдоволення українських гімназистів слід було спрямувати в річище свідомої непокори, щоб не втратити національно свідоме покоління, і всюди почали виникати осередки учнівського спротиву, згуртовані здебільшого старшокласниками, якими опікувалися провідники тієї чи тієї округи, або — як казали за стрілецькою звичкою — «корпусу» УВО.

На шкільному подвір'ї Степанові Охримовичу показали щупленького гімназистика, що завзято бився із двома здорованями.

— Стефцю, — впізнав він пластуна зі свого куреня.

Аж ось кого вчора з гімназії повів поліцай!

Діда Михайла викликав начальник повітової поліції і, витрусивши з торби підручники, помальовані українським тризубом, попередив:

— Глядіть, наплачетесь, пане Бандеро! Пожалію вашу старість, а його сирітство. Забирайте малого бандита і — геть! Але — востаннє...

І вперше з вуст задрипаного польського служачки злетіло слівце, котрим паплюжитимуть Степана Бандеру імениті большевицькі вожді, що їх єднати́ме із безіменним стрийським поліцаєм люта ненависть до української державности, до українського тризуба.

Проминули варту, і дід запитав, зідхаючи:

— Били?

Стефцю проторохтів:

— Два горили!

Старий Бандера не здивувався, бо вже помічав: Стефцю кумедно перекручує слова й знаходить смішні рими, коли йому клопіт серце крас.

— Скаженіють... — сказав він. — А ще б пак! Дві бомби їм просто у вікна вожбурили. Хто? Та отакі ж, як ти, що тризуби наші шанують.

Далі обидва пішли мовчки.

Забувшись в сім'ї, історія з тризубом не забулася в гімназії.

На великій перерві забіякуватого пластуна зупинив у коридорі Степан Охримович.

Старший на чотири роки, ставний, чубатий, здавався він не просто дорослим, а з тих дорослих, що їх, притишуючи голос, згадував дідко, з тих, що закидували гранатами польські збройові склади й висаджували в повітря військові поїзди.

А тож на його «згода»? Стефцю відповів: «Так!».

Певна річ, він не подумав, що виконує доручення шкільних підпільників («Ну, Степан попросив...»), бо непомітно прощипнути в актору залю й замість польського білого орла повісити на кафедрі золотий український тризуб — нічого не варто. Правду кажучи, він не сповна і зметикував, що з того вийде.

Директор відчитав доповідь з нагоди свята незалежної Польщі, а наприкінці, закликаючи гімназистів подякувати білому орлові, постукав по кафедрі. Невдячне «українське бидло» зайшлося реготом, а спантеличений директор, збігши з кафедри, переконався, що дякувати нема кому.

Так і повелось: «Степан попросив!».

Звичайнісінькі пакетики. У схожих продавав ліки стрийський аптекар Ліберман. Одержавши на пластівських сходинах паперові прямокутники, Стефцю переносив їх до гімназії. Запроваджуючи «польський дух», празникували по гімназіях частенько, і, потовчені ногами дітлахів, пакетики з невідомими сумішами випускали сморід.

Не витримували, втікали й польські вчителі.

Нехай і за присутності шкільного куратора Станіслава Собінського, знавсінького україножера, що вряди-годи навідував українські гімназії, пересвідчуючись, що започаткована ним полонізація доходить кінця.

Осіннього вечора Собінського знайшли застреленим в одній з львівських вулиць.

У вівторок, 19 жовтня 1926 року, в кінотеатрі на Зеленій скінчився останній сеанс.

Посунули глядачі з наготованими парасольками, але вони не знадобилися нікому. Сухорлявому чоловікові в широкому — аж наче завеликому плащі — також. Акуратно застігнувши свою на гудзичок, він повагом вирушив у бік Королівської.

Дощ ущух, небо вияснилося, але швидко ночіло.

Двос, що стояли під ліхтарем на початку Королівської, замовкли, вті явшись очима в напівтемряву.

Під кінотеатром тричі підряд у чиїхось долонях спалахнули й згасли сірники.

Двоє — на вигляд студенти — перейшли на протилежний хідник, а коли 3-за рогу в плямі світла появився сухорлявий, в широкому — аж наче завеликому плащі, попрямували, як і він, вгору.

Перехожих меншало, але вони все ще не наважувалися перетинати вулицю. А відстань до польської бурси, де знаходилися квартири службовців шкільної кураторії, скорочувалася.

Двоє проте не поспішали, знаючи, що все одно стрілятимуть аж під освітленими вікнами бурси, щоб за кілька стрибків дістатися до зарослого бур'янами урвища.

Двоє витягли револьвери, але пролунав єдиний постріл.

Плутаючися в мокрому бадиллі, вони збігли схилами до Промислової школи і вскочили в порожній трамвай.

— Що сталося?

— Осічка!

Той, що запитував, — Богдан Підгайний, — ступивши на підніжок, виплигнув на ходу, а інший, якому відмовив револьвер, поїхав далі.

Звався він — Роман Шухевич.

Обидва були членами Української Військової Організації.

З нагоди смерти Собінського зібрали на жалобну церемонію і стрийських гімназистів. Ніхто не приплакував шкільного куратора, але всі заходилися нестримними сльозами. Коли, затулившись долонями, висадив собою двері останній гімназист, директор піддав черевиком бляшану коробку, з дірочок якої курилося.

— Звідки вона взялася?

А було, як завжди: «Степан попросив»...

Але вже не чубатий красень — він навчався філософії у львівських професорів, — а колишній Стефцьо — Степан Бандера, який перебував у підпільній організації старшокласників, яка охоплювала українські гімназії, а подеколи виконував безпосередні доручення місцевих ув'язнів: поширював листівки, збирав пожертви, а ще — був неперевершеним зв'язковим — обережним і вигадливим.

5. Годинниковий механізм запущено

До століття Євгена Коновальця країни встановили в селі Зашкові пам'ятник. По-злодійському, вночі, пам'ятник зірвали горлорізи кагебістської «Альфа». З гранітним полковником повелися так само, як колись із живим...

Напередодні Першої світової війни лейтенант австро-угорської армії Євген Коновалець доклав чимало зусиль, щоб одержати дозвіл на формування українського військового підрозділу «Січові стрільці» з членів студентського товариства «Січ». З появою Української Народньої Республіки колишній лейтенант переконливо довів її урядові, що січові стрільці «повинні створити таку силу, яка змогла би допомогти українському народові здобути і закріпити те все, що було проголошено...». Перший січовий курінь за два роки бойових дій на

захист української державности виріс на корпус Українських січових стрільців, а Євген Коновалець — на його командира.

... Тепер уся Галичина була польським протекторатом. Ішлося вже не про державність, а про існування самої нації! Головний командант УВО Євген Коновалець гаразд усвідомлював, що зосередженість на збройному спротиві призведе до сповзання в «терор заради терору», а не до збереження народної душі.

Як досвідчений політик, він не міг не помітити, що ідеєю, яка насамперед приваблює українську молодь, є ідея націоналістична. Поблизу Праги, в Подєбрадах, плідно працювала Легія українських націоналістів. У легійному журналі «Розбудова нації» проблемам революційно-повстанської стратегії присвячував статті і Євген Коновалець.

Полковник достеменно знав, що незабаром усі націоналістичні сили — і в Краї, і на еміграції — будуть об'єднані.

1929 рік, останні дні січня...

Празькі українці запасаются квитками на віденський поїзд. Старі подєбрідські друзі з Господарської академії, колеги з Вільного університету, випускники Українського педагогічного інституту... А всіх їх — вісімнадцять, і на першому Конгресі українських націоналістів пражани складатимуть більшість.

Зі своїми крайовими товаришами — Степаном Охримовичем і Степаном Ленкавським — вони вітатимуть у Відні народження Організації Українських Націоналістів (ОУН), яка — вони щиро переконані — повинна «викликати в українському народі державно-творчі зусилля, розгорнути українську збройну силу і, затаївши дух, слухають доповідь Євгена Коновальця про військову справу і зміцнюють Провід блискучими військовими спеціалістами — полковником Миколою Сціборським і сотником Ріко Ярим.

Дислокація в Берліні, де вже кілька років жив Євген Коновалець, не влаштувала Провід. Запропонували — Женеву, пояснюючи, що у нейтральній країні легше уникнути майже неодмінних політичних впливів на український революційно-визвольний рух. Проте не виключено, що Євген Коновалець був занепокоєний і погрозам радянської агентури в Німеччині.

Так чи так, але саме у Швейцарії полковник почав детально цікавитися подіями на Великій Україні. Відомо, що він неодноразово закликав Лігу Націй засудити большевиків за штучно створений голодомор...

Відтоді годинниковий механізм почав відраховувати дні полковникового життя.

Зустріч була запланована в роттердамському кафе «Атланта». Євген Коновалець сів за столик у точно обумовлений час...

Слід гадати, що об'єктом найпильнішого спостереження сталінської таємної поліції Провідник українських націоналістів став після того, як були виявлені його зв'язки зі Східною Україною, що вона з її «робітничим Харковом» і «шахтарським Донбасом» вважалася bastionом большевизму.

За кілька хвилин до столика підійшов Вал'ох,¹ який здійснював контакти з большевицькою Україною і напередодні відвідання кафе прибув у голландський порт на советському пароплаві. Історія його вкорінення в оунівській мережі повторювала чекістський сценарій, за яким засіялися провокатори в паризьке оточення Бориса Савінкова. Але про це згадають пізніше, поки що ж Вал'ох коротко змалював ситуацію на українському Сході, куди збирався Євген Коновалець, і, прощаючись, передав додаткову інформацію в невеличкому грубому пакеті.

Полковник вийшов слідом, тримаючи пакет в руці. За кілька десятків метрів від «Атланти» пакет вибухнув...

Афіші кінотеатру «Люм'єр» — останнє, що побачив у своєму земному житті Євген Коновалець.

Було це 23 травня 1938 року.

А люди на вулиці? А публіка в кафе?

Для советських спецслужб то були дрібнички. Тим більше, коли вони винищували таких лицарів української свободи, як Євген Коновалець чи Степан Бандера.

6. День без прогулянки

У той час, коли полковник Євген Коновалець спливав кров'ю на роттердамському тротуарі, з одиночної камери польської тюрми «Вронки» вивели на прогулянку арештанта, двічі засудженого на досмертне ув'язнення. Зі своїх двадцяти дев'яти — чотири роки він уже відбув у найжорстокіших в'язницях Польщі, включаючи Богом проклятий «Свенті Кшиж». Цим арештантом був священиків син зі Станіславщини, колишній студент політехніки, Крайовий провідник ОУН на західноукраїнських землях — Степан Бандера.

Згодом «тюремний телеграф» — можливо, в особі підкупленого оунівцями ключника Шірле — доніс до нього звістку про вбивство полковника. Того дня найнебезпечніший державний злочинець Речі Посполитої знехтував прогулянкою. Він довго стояв під вузьким камерним віконцем, ухопивши теплі, нагріті весняним сонцем ґрати, і вдивлявся в блакитно-сивий кляпоть неба.

І щось він йому нагадував.

Нагадував безмежжя волі, яким пройнявся він на празькому Вишеграді, куди забіг після оунівської — 1932 року — конференції, де Євген Коновалець призначив його на Крайовий Провід. Забіг, порушуючи — чого опісля ніколи собі не дозволяв — конспірацію, з не надто добре підробленими документами, забувши, що взимку, нелегально переходячи кордон, наразився на поліцію.

Він полюблив Прагу.

І збирався замешкати в Подебрадах, щоб студіювати агрономію в Українській господарській академії. Та не судилося. Польська влада

¹ Справжнє ім'я — Павел Судоплатов, від двадцятих років агент-провокатор ОГПУ-НКВД-МГБ. Нині — генерал-лейтенант у відставці, мешкає в Підмосков'ї. Українська громадськість неодноразово вимагала притягти Павла Судоплатова до суду за вбивство Євгена Коновальця.

сказала: «Зась!»: стрийський гімназист перебував під поліційним наглядом за приналежність до підпільної УВО.

Коли Охримович очолив Крайовий Провід, Степан Бандера став у ньому пропагандивним референтом. Але недовго попрацювали разом: коротке життя провідникове... Кілька діб, застосовуючи тортури, допитували польські поліцаї Охримовича Степана, і нічого не вибили, і конаючого віддали батькам. І поховали Провідника на Великдень 1931 року.

А він, Бандера Степан, протримався на Проводі ОУН найбільше від усіх своїх попередників — Юліяна Г'оловінського, Степана Охримовича, Івана Габрусевича, Богдана Кордюка. Можливо, тому, що вдосконалювали розвідувальну референтуру: поділив на львівську та провінційну. І протримався два роки. І що ж то були за роки!

На Великій Україні продовжувався большевицький геноцид проти українського народу, в наслідок якого, зрештою, загине голодною смертю понад сім мільйонів українців. У Східній Галичині, на Волині й Поліссі польські окупанти проводили політику так званої пацифікації, здійснював яку міністер внутрішніх справ Польщі генерал Броніслав Перацький. Заклики Голови Проводу ОУН Євгена Коновальця до Ліги Націй давали лише негативні наслідки, викликаючи шалений тиск советських і польських дипломатів на швейцарський уряд, який мав би вислати полковника з країни.

У червні 1933 року на нараді в Берліні Євген Коновалець наказав Крайовому провідникові Степану Бандері підготувати бойові акції проти советського консула у Львові, а також — особисто генерала Перацького, щоб довести світові нескореність української людності.

Уже за кілька днів спостерігачі розвідувальної референтури опікувалися вулицею Набеляка, зокрема будинком за номером 22, де знаходилося большевицьке консульство. Складність операції полягала в тому, що виконавця відповідального замаху потребували якомога молодшого, щоб майбутній суд зглянувся на вік і не підвів бойовика під статтю розстрілу. А те, що суд буде, що ОУН використає його як міжнародну трибуну, Степан Бандера вирішив заздалегідь. Тому з такою прискіпливістю поставився він до університетського першокурсника Миколи Лемика, зустріч з яким влаштувала йому бойова референтура у жовтні 1933 року.

Перед провідником сидів худорлявий хлопчик, і блаженська сорочка аж світилася йому на плечах, а залатані черевики він не заховував під стільцем. Тримався з гідністю, не вдавав із себе одчайдуха і уточнював по-своєму деякі деталі пляну. Коли Бандера запитав, чи він стріляє, гоноровитий хлопчик, не вагаючись, відповів, що — «ні, кепсько». Запанувала мовчанка, в якій і вирішилася подальша доля Миколи Лемика.

За вибором провідника саме йому бойовий референт Роман Шухевич вручив пістолет «ортис» і не пошкодував набоїв, щоб до призначеного дня Лемик як слід потренувався у стрільбі в сільських гайках. Останні інструкції хлопчик у старенькій сорочці одержував знов таки від Степана Бандери. Провідник перевіряв, як він орієнтується в ко-

ридорах і кабінетах консульства, заслухав словесний портрет консула і, передаючи тридцять злотих, попросив: «До завтра купіть собі сорочку, студенте, і черевики. Упевненості побільшає...».

А завтра — 21 жовтня 1933 року — львівський студент, який мав дрібні непорозуміння із «запрошенням від сестри відвідати ССРСР», задзвонив біля форіт консульства. У передпокої йому відповіли, що консул — так, приймає. Але, коли він прочинив знайомі з описів оздоблені «під дуб» двері, людина по той бік широкого столу здалася йому незнайомою. Чинovníк у кріслі з високою спинкою (теж знайоме!) був зовсім не схожий на завченого Лемиком. Що сталося? Де він помилився? Але візита з такого незначного приводу могла тривати хвилини три-чотири... і зі словами «я покажу вам запрошення, пане консуле» Микола Лемик витяг «ортіс». Він стріляв згори навкіс і не міг не влучити: куля увійшла в чоло.

За мить він почув, що за спиною прочиняються двері, і, напівобернувшись, навскидку вистрелив; хтось зойкнув, і в замок заскреготав ключ. Тепер він знав, що його не порішать до приїзду поліції.

Він хотів сісти на один зі стільців, що стояли попід стінкою, ступив крок з килима, і підосвши новеньких черевиків поїхали натертим паркетом. Він усміхнувся.

Коли, вигукнувши «Не стріляти! Поліція!», польський офіцер шарпонував двері, він побачив усміхненого хлопчика з пістолетом у руці. За наказом кинути зброю хлопчик акуратно перевів прапорець запобіжника, виключаючи випадковий постріл, і прожбував пістолет на килим.

Клацнули наручники, і офіцер підштовхнув Лемика до стільця. Кабінет нараз сповнився людьми, російські слова мішалися з польськими, і Лемик зрозумів, що, вистреливши по дверях, він поранив ще когось. «Товаришу консул!» Він здригнувся і підвів голову. Той, до кого так зверталися, повністю відповідав словесному портретові оунівської розвідки.

Він помилився і не виконав завдання Проводу... Збагнувши це, Микола Лемик відмовився відповідати на запитання слідчих.

Заговорив він лише після побачення зі своїм адвокатом, коли довідався, що застрелив Александра Майлова, відповідального функціонера ОГПУ, який інспектував советську шпигунську мережу за кордоном і львівським консульством завершував відрядження.

Слідство тривало заледве тиждень, і вже 30 жовтня Микола Лемик опинився на лаві підсудних. Бойовика ОУН захищали зірки львівської адвокатури — Степан Шухевич, Володимир Старосольський і Степан Біляк. У залю, щедерть наповнену публікою й іноземними журналістами, Степан Шухевич кидав гіркі слова співчуття і вболівання — як за винищуваний голодомором український народ, так і за його юного оборонця. «І чи, коли обжалуваний начитався тих оповідань (про голодомор на Великій Україні — М. Ш.), що їх подають чужомовні подорожні, які їздили там спеціально тому, щоб це

перевірити, то чи ж не міг в його душі витворитися той психологічний стан, що він уважав за конечне зробити те, що зробив? Це зовсім логічне. Всякі ухвали, всякі резолюції, всякі віча, всякі анкети, все те не звертає увагу світу, цілого культурного світу (кажу про культурний) на те, що діється з його рідною країною. І він, бачачи, що все те не помагає, хоче звернути увагу в інший спосіб. У такий спосіб, який потряс би цілим світом, щоб очі всіх культурних людей звернулися на те, що діється в його країні. І рішився на чин, рішився стрілити в репрезентанта того народу і тої влади, що є спричинниками цього всього. І дійсно треба признати, що цей його чин порушив увагу цілого світу».

Далі голова польського суду заборонив говорити українському захисникові.

Московсько-большевицький геноцид неодмінно згадувався і в промовах інших адвокатів, і так само брутально суд затирав їм уста. Упередженість поляків спостерігалася в усьому. Але все ж таки правим виявився Степан Бандера: судді не наважилися стратити Миколу Лемика. Він залишився жити. У довічному ув'язненні, яке закінчилося з падінням Польщі. А вбили його гестапівці в далекому гоголівському Миргороді, восени 1941 року, по дорозі на Харків, куди вів він оунівську похідну групу «Схід», виконуючи останній у своєму житті наказ Степана Бандери.

7. Фатальний свідок

Замах на польського генерала Перацького був поворотним моментом не тільки в долі Степана Бандери (його ім'я нараз набуло гучної популярності), але — всієї Організації Українських Націоналістів.

Почалося з того, що на вузькій берлінській нараді був і Ярослав Барановський, людина, яка не викликала симпатій в Бандери. Надто різні це були особистості. Добре знаний студентством усіх європейських столиць, замолоду звиклий перебувати на перших ролях, від дня заснування ОУН член її Проводу, спроможний до того ж впливати на Євгена Коновальця, колишній президент української студентської спілки Ярослав Барановський відзначався амбітністю, незчепечністю суджень і зверхністю.

Додам і таке: з усіх українських пражан Барановський був найбільш, сказали б тепер, комунікабельним, а Прага, де фактично зародилася протибольшевицька і протипольська ОУН, була містом, що з нього не зводила очей варшавська дефензива,² чиї інформатори невідступно «пасли» українських націоналістів.

Проте підозрювати Ярослава Барановського у подвійній грі було ще зарано. Пізніше ми повернемося до цієї фатальної в історії ОУН постаті, а покищо зафіксуємо, що як тонкий знавець політичних пасьянсів, він не міг не передбачати, що колосальний авторитет здобуде той, хто візьме на себе відповідальність за замах.

А взяв — він це чув — Степан Бандера.

² Польська служба контррозвідки.

Повернувшись до Львова, Степан Бандера доручив бойовій референтурі негайно зайнятися пошуками відповідної кандидатури. Негайно, бо було зрозуміло, що пошук забере чимало часу. Адже виконавець атентату повинен був усвідомлювати власну приреченість. Гарантією виконання вироку Організації було життя її бойовика, озброєного потужним вибуховим пристроєм.

Двадцятирічний Гриць Мацейко (підпільне псевдо — Гонта) не влаштував Степана Бандеру. В ситуації, яка вимагала граничної внутрішньої зосередженості і миттєвої зовнішньої реакції, провідник не наважувався звиритися досить таки пересічному парубкові. Однак в його розповіді, що скидалася на сповідь, була одна непересічна подробиця...

Звичайно ж, Бандера довідався, що Гонта шукає способу спокутувати вину, бо випадково «здав» поліції грабіжника, який виявився оунівським бойовиком Іваном Мициком. Про це доповів референт львівської розвідки Ярослав Макарушка, але не уточнив, що Гонта кинувся навперейми озброєному невідомому, коли вже бачив, як той пострілом поклав на місці перехожого, що намагався його затримати...

Одно слово, Бандера ще кілька разів зустрічався з Гонтою і нарешті переконався: ВІН! Як і у випадку з Миколою Лемиком, провідник подбав про технічні деталі, і Мацейкові замінили важкий восьми-міліметровий «стейєр» на компактний «гішпан»...

Гриць Мацейко «ліг на дно» і виринув 12 червня 1934 року з документами на ім'я Володимира Ольшанського з явкою до Миколи Лебеда, який виклав йому схему операції. Три дні «пан Ольшанський» вивчав її і прив'язував до місцевості.

П'ятнадцятого червня він прогулювався вулицею Фоксаль, тримаючи в лівій руці пакунок, крізь папір якого намацував контакти бомби. За двадцять хвилин до четвертої довге генеральське авто, виснувши пінами, притерлося до бордюру. Гонта уповільнив хід, щоб порівнятися із Перацьким, коли той опиниться між автомобілем і входом до «Товариського Клубу», а порівнявшись — натиснув контакти.

Крок — він чекав на вибух. Два — він був іще живий... Тоді він різко розвернувся. Швейцар відчинив і придержував двері, пропускаючи Перацького всередину, мить — і генерал щезне за дзеркальним склом. Але за цю мить пістолет у руці Гонти тричі зблиснув бліді у сонячному світлі полум'ям, і «Товариський Клуб» назавжди втратив свого постійного відвідувача.

Гриць відходив прохідними дворами, за маршрутом, складеним Миколою Лебедем, але десь посередині збочив, дістався околиці й пішки вийшов з міста саме тоді, коли варшавська поліція прочісувала вокзали. Кілометрів за п'ятдесят, на глухій станції, він дозволив собі взяти квиток на Люблін. Звідти його оунівським ланцюжком перекинули за кордон.

А пакунок із бомбою Гриць Мацейко загубив по дорозі. Здається, ще у варшавському передмісті.

За день до пострілів на вулиці Фоксаль поляки заарештували у Львові Крайового провідника Степана Бандеру і заступника бойового референта Богдана Підгайного, а в Кракові — відповідального за

транспорти з літературою Миколу Климишина та хазяїна хемічної лабораторії, де виготовлялася вибухівка, Ярослава Карпинця. На Климишина вийшла чехо-словацька агентура дефензиви, краківська — засікла його із Карпинцем й обсадила квартиру останнього філерами, які повели Бандеру з Підгайним, коли ті перевіряли підготовку бомб для нападу на Перацького.

Такою була офіційна версія слідства, яку висунули, можна припустити, для того, щоб не викрити джерело серйозної інформації в самому Проводі ОУН. Підозріло, що поліція наполягала на тому, що спочатку не вбачала спільного між львівсько-краківськими арештами і варшавською акцією, а прозріла, мовляв, коли знайшла загублену Мацейком бомбу. Підозріло й те, що тоді ж дефензива загарбала дві тисячі документів Проводу — так званий «архів Сеника». І де? На терені тієї самої Чехо-Словаччини!

Архівні матеріали давали можливість заарештувати десятки оунівців. Але слідчі поспішали й обмежилися до безпосередньо причетних до вбивства Перацького. 18 листопада 1935 року у Варшаві розпочався «німий» суд, бо оунівці відмовилися говорити по-польському, а суддя — заборонив по-українському, і затягнувся на три місяці, за які польський обиватель довідався про Україну більше, ніж за останні десятиліття. Смертний вирок зачитали Степанові Бандері, Ярославові Карпинцю, Миколі Лебідю, але за амністією всі троє одержали довічне ув'язнення.

У тюремній камері, зіставляючи, аналізуючи, подумки проводячи очні ставки, пригадуючи сотні побутових порошників, які не помічаєш на волі, Бандера переконався: Ярослав Барановський веде подвійну гру.

(Продовження буде)

Кожній нації у світі належить право на власну національну державу, подібно як людям всього світу належить особиста свобода...

Український націоналізм пов'язує в одну цілість відвічні й незмінні правди, вартості й надбання української нації...

Нація — найтриваліша людська спільнота, коріння якої виростає з глибини віків, а розвиток якої веде в незбагнене майбутнє, є непереможною...

Основними ідеєю української нації, а тим самим і українського націоналізму є історичні правди християнського національного Києва...

Ідеологія українського націоналізму — це витвір всеукраїнських соборницьких ідей усіх поколінь. Тому український націоналізм — динамічний соборницький... рух, що діє на засаді єдності всіх революційних сил нації у боротьбі за волю і державність...»

«Четвертий Великий Збір
Організації Українських Націоналістів (ОУН)»
Перший том, Постанови, стор. 109-111,
видання ОУН, 1969.

Літературна творчість

Василь ІВАНЬО

БАЯН СРІБНОЇ ЗЕМЛІ**До 75-ліття від дня народження Івана Рошка-Ірлявського**

*Я відбився далеко від вас
і не знаю, чи всі ви здорові, —
а про мене ще пам'ятъ жива
у розмовах і вашій любові.*

Іван Ірлявський

Життя юнака із передгірського села Ірлява, що розташоване в передгірському регіоні Ужгородського району на Закарпатті, Івана Рошка-Ірлявського, як блискучий метеор пролетіло карпатським небом і зникло за обрієм. Але його заклики ще довгими десятиліттями, а може й вічно, будуть жити між нами, живими, і ми будемо дивуватися юнацьким, чарівним, дзвінким поетичним словам любови до рідної Срібної Землі, до Неньки України. В дорогу, далеку дорогу боротьби за вільну Україну, за краще життя свого народу під Карпатами, надихала Івана поезія поетів-революціонерів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Богдана Лепкого та багатьох інших. Вона й нашттовхнула вроджений талант юнака на поетичний настрій, на царину поезії, в далеку дорогу по всій Європі аж до серця України — Києва, з якої Іванові вже не було вороття.

У своїх поетичних творах Іван Ірлявський показав себе як поет-революціонер, борець за вільну незалежну Україну, за краще майбуття свого народу. Іван Ірлявський є автором збірок: „Голос Срібної Землі“ (вийшла в Празі у 1938 році, коли Іванові було всього 19 років), „Моя Весна“, „Вересень“ та „Брості“. Остання, між іншим, вийшла в 1942 році після смерті поета і була присвячена рідному братові Василеві, який і понині живе в рідному селі.

Як бачимо, Іван Ірлявський за короткий час випустив чотири збірки своїх поетичних творів (1938–1942 рр.), і це наводить нас на здогад, що він спішив творити, щоб від серця і чистої душі висловити свою любов до українського народу, молитвами до Бога звертаючись у тяжкі і розхристані для його народу поневолені дні.

Будучи студентом Мукачівської торговельної академії в тяжкі роки окупації, він вклав увесь запал своєї чистої молододі душі в боротьбу за краще майбуття, висловлював мовою поезії мрії своїх земляків, поневолених під чужим ярмом, особливо у трагічні дні Карпатської України 1938–1939 років.

Іванко був очевидцем свят у рідному селі, брав участь у родинних традиційних весіллях, христинах тощо, тому знайомство з усною пое-

тичною народною творчістю дало великий багаж для майбутньої поезії. Він був добре обізнаний і з важкою хліборобською працею, адже був він сином селянина.

Незважаючи на різні мовні течії в рідному краю в період панування на Закарпатті масариківської республіки, Іван Ірлявський добре володів рідною українською мовою і впевнено нею користувався. На світогляд майбутнього поета зробило вплив Товариство „Просвіта“, членом якого він став під час студій в академії.

Коротке життя Івана Рошка-Ірлявського обірвалося 20 лютого 1942 року, коли гітлерівськими окупантами українських земель він разом з групою українських патріотів був розстріляний у Бабиному Яру під Києвом. Так трагічно обірвалося життя молодого і талановитого поета.

Іван ІРЛЯВСЬКИЙ

РІДНІ

Я відбився від вас
і не знаю, чи всі ви здорові, —
та про мене ще пам'ять жива
у розмовах і вашій любові.

Ви пригадуєте ті роки,
що єднали бажанням нас спільним,
напували напитком гірким
мої пориви юні і вільні.

І говорите часто собі
про найменшого сина із роду,
що ці ниви так палко любив,
як і долю цілого народу.

В тіснім крузі, в зимовій порі,
коли жити вам тяжко, найгірше,
розгортаєте зшитки старі,
мої перші читаєте вірші.

І вдивляєтесь у вікно,
зазираєте часто на стежку,
де розлив я юнацьке вино
і полишив днів гарних мережку.

Вам не мило, що змаліло нас
і що став я для роду пропащим,
коли тільки пройшов перелаз
і лишив дорогі ниви наші.

Знаю — сумно. Завіяло слід
по мені в невідомих просторах,
а зі мною кінчається й рід,
що століттям ниви ті оре.

Ви казали: нехай він іде
на дорогу, застелену терням,
з тим, що знову додому прийде,
що з дороги тієї поверне...

Час минає... Чомусь-то мені
вечорами все тяжче щоразу,
наче гріх я зробив для рідні,
покорившись серця наказу.

ДОРОГА РІДНА ЗЕМЛЕ

Дорога рідна земле, рівнино,
буйні пашнями й цвітом горби
і ліси, що заораним клином
увійшли у простір голубий.

Дорогі злотні ниви із житом
і біляві між ними стежки,
на всі запити, вами укриті,
відповіли ці бурні роки:
скільки літ, що проходили в злиднях,
вас гнітило, та зводились ви, —
воля росту була непохитна,
змаг тривалий і вічно живий.

Та, було, не з'являлися люди,
тільки стрільно пекли день-у-день
ораниці розгорнені груди
і коріння трави молоде.

І було, ви стояли облогом,
тільки порох з доріг налітав,
а за обрієм грали у роти,
а сам обрій вогнями кидав.

Та по бурях всміхався новий день
і ви знали — настала черга,
що орач ваш нездоланий вийде,
а ворожа не ступить нога.

САМІТНИК

Шуміли дерева і блідли поля,
і сумно стало в безлюдді.
Казали: в пору цю хтось лісом гуля,
самітником з піснею блудить.

Збирає квіти, що спалили вітри,
травною окращує плечі,
увечері глядить із стрімкої гори
на обрії — гень — кровотечі.

А ранком доходить до річки униз
і тужить над зчорнілим плесом,
і пестить пожовклі віти беріз,
що їх не стяли на колеса...

Ночами вслухається в гомін лісів
і в тріскіт далеких пожарищ,
що нищать надію старих рубачів,
закутують села у хмари.

Нікому на зустріч не вийшов з глибин
дримучо-злінявілих борів,
в душевнім екстазі, мов відлюдка син,
до себе самого говорить:

„Рубають ліси. Вже не буде лісів,
нові не засадить нам ворог,
і згинемо ми у гірській полісі,
замучить нас голод у горах.

Одна лиш надія — проміння ясне,
що з Сходу донесе нам вітер,
тепло так гаряче, таке чарівне,
яке буде вічно нас гріти“...

Шуміли дерева і крились сніжком,
а села в ворожих лабетах
прозвали на диво його чудаком,
а дехто із глузу — поетом.

БРОСТІ

(1942)

*Дорогому братові Василеві
присвячую.*

Заспів

По стільки роках, що в юнацьке русло
зливалися з нашого дому,
щоночі ввижається рідне село,
місця дороги і знайомі.

В просторі й часі не згубились шляхи,
що жевріли запалом юним;
від ігор і криків, шумних і глухих,
у серці позвонюють луни.

Виходжу за місто і бачу немов
людей, яким добре ведеться,
із ними знімаю ясну хоругов —
найкращих років моїх десять.

Не знаю — чому, а здається мені, —
з цим мусітиму примиритись;
що нині ввижається тихо вві сні
тим буду ще довго я жити.

Брості

Зажурилася мати за сином,
що їй не послухав — пішов...
Була осінь — не сива, а синя:
сонце трави міняло на шовк.

Дала мати, що мала, убогим
на молитву й усердний поклін,
щоб Пречиста хрестила дороги,
а юначий умужила гін.

Щоб під вітром, що вдарить у груди,
не хитнувся напружений змаг,
хоч затроювать його будуть
і кидати камінням на шлях.

Бо в своїх закорінені зависть,
а набрякла погорда — в чужих, —
щоб погірдливість син і лукавість
переміг, пережив!

II

Гомоніли зворушливі села,
що ця осінь дітей забира,
що, приманлива, квітами стелить
їм шляхи від самого двора.

А вони, повні віри й зусилля,
з небувалим надхненням в очах,
вже не так, як батьки їх ходили,
пішли сміло по рідних горбах.

На прощання ліси зашуміли,
а в потоках заграла вода...
Чи для гір і карпатських наспіла
не та хвиля, що була, не та?!

Гомоніли схвильовані села
і здивовано глипали в синь.
Одинок-одна невесела
стара мати:
 Чи вернеться син?

III

Простедилась юнацька дорога,
під ногами — бетон і пісок.
Думки серця твого під порогом,
де дитинства залишений крок.

Та щорана молитись закону,
що, незмінний, кермує життям;
свому полю, що косами дзвонить,
посилати пісні і чуття.

Закріпити в душі, злютувати
міць і спокій, і впертість, і лють,
а місця, що покинув, і матір,
рідну матір ніде не забудь!

Хай в очах переблискують рейси,
наче символ безкраїх доріг;
переймись перемогою, впийся
на багато неспройдених їх.

IV

Чути визов: На місто! На місто!
Чути поклик і серця биття.
Ми лиш брості тих гордих, тих триста,
що за місто віддали життя.

Ми лиш брості... Малі наші ноги,
слабі руки, — та ясна мета!
України окраїна вбога
свіжим квітом нехай проросте.

Щоб із квіту зродилася зелень,
а із зелені овоч і сок —
на потіху затурканим селам,
селам горя, пісень і казок.

V

Ти зустрінув його непривітним,
хоч на рідній, на нашій землі,
бо ці люди у нього не рідні,
а, як мури, холодні і злі.

Із ненавистю дивляться в вічі
та ласкаві, що зрадять тебе,
як доба невблаганна покличе,
як приплине і твій корабель.

Та й за цей час, що стелиться владно,
відчуваємо силу живу,
бо минуле, глибоко припадне,
карбувало печаті тут свою:

Ось на кожному закруті й розі
твоїх предків нестерті сліди,
а ця кров їх, пролита в тривозі,
тебе зватиме вічно сюди.

VI

Як присмно, як гордо, як пишно,
любі друзі і товариші,
що ви зринули з гір у цю тишу,
запалили вогонь у душі.

Лиш любов ця жагуча, безмірна, —
(хто ж зуміє її оцінити?)
вас погнала — незрадливих, вірних —
розіп'яти важку цю блакить.

Скільки, бачте, тут кволих, охлялих,
а повинні каміннями бути,
щоб це море, чуже не наляло
юнакам замість пломені — муть.

Мої любі, ви діти Загір'я, —
наша північ й заобрійний схід,
та на півдні затрималась віра,
перевівся славетний наш рід.

Мої любі, ви мусите тямить,
що від Тиси ні П'яді уже, —
там поставим сьогодні ще камінь!
Хай вас Пан-Біг в борні береже.

Осип МАКОВЕЙ

ЕЛЕГІЯ

Коли помрем і заростем квітками,
У споминах ще оживем не раз,
Аж поки поруч з нашими кістками
Заснуть усі, що пам'ятали нас.

І буде це вже наша смерть остання,
Наш порох вітер світом розжене;
Прийде весна, прийде пора кохання,
А нас ніхто й ніколи не спімне.

Аж вийде колись дівча самотне
В полудне ясне в тихий, сонний ліс,
Неждано серце защемить скорботне,
І ясний світ померкне їй од слів.

Це нас вона побачить і почує,
Мов сон і казку із старих часів,
Закриє очі й тяжко засумує,
Заслухавшись у тихий сон лісів.

Р. ВОЛОДИМИР

УКРАЇНО-МАТИ, КАТ СКОНАВ (Уривок з повісти „Поцейбіч борсань!“)

Почало світати, коли Юрко з Лесею, притулившись до себе під час прохолодного проїзду туристичним автобусом з летовища у Скнилові, доїжджали до західніх розмежувань Львівського передмістя. Лєся пробувала ще надробити неспропані години пролету останньої ночі, клонячи голівку на братове рам'я, зате Юркові до сну вже не було. Сірина одноманітної рівнини проїзного шляху поступалась усе чіткішим контуром мінливого красвиду, в міру проникання перших проблисків денного світла.

— Так, безумовно, цей замітний підхід до міста, то рівнинний, то горбкуватий, знайомий йому вже, — відзначав Юрко, — з перших відвідин Львова. І згадалась якстій розмова з батьком, коли проходили розлогими полями Білогорщі. Це ж вона знову розкривається в усю ширину його оживленим обзором. Отоді й запам'ятне враження було чогось притаєного, навіть погрозливого, що повисом здіймалося над ним, а тепер уже зовсім не те — так і охоплює бажання кинутися в обійми рідної землі і привітати її лунким „Слава“! Від довго придушуваних почуттів підіймалися груди. Таки прийшов той час, коли можна серцеві до сердець промовляти, вільно дихати і рухатись, не оглядаючися з підозрою по неприязному довкіллі.

— Лєсю, прокинься, скоро будемо на місці! — І Юрко взявся повапно розбуджувати сестричку в її напівсні, бо де ж тепер просипати оцю чергову, надійнішу стрічу з любою батьківщиною. А вона наближається звабливо, наче припрошуючи об'єднатися з нею.

— Отут, Лєсю, — Юрко повів рукою вколо, — впали колись, чотири десятиріччя тому, останні постріли в обороні країни, заанащеної ворожими займанцями. А тепер вона вільна. — Лєсю. Чуєш? Вільна, як пташка! Тож не пора нам на дрімання, назрів для всіх нас час до дій!

Розкритими вширину очима вдивлялась Лєся в нахилене над нею обличчя брата, не будучи зовсім свідомо того, що він їй з'ясовує. — Дій? Яких дій? Про що ти? А де ж, ми, власне, опинились? — протяжно перепитувала.

— Нам треба готуватись до виходу, Лєсю. Скоро, ще до приїзду до міста, наш автобус зупиниться на розі вулиці, звідкіля лиш декілька хвилин до місця проживання тітки Уляни й вуйка Максима. Так я й домовився раніше з нашим водієм. Йому це місце відоме. Ось уже й автобус, мабуть, сповільняє хід. Не забудь захопити свою накидку й підручну торбину, а про решту я подбаю.

«Водій дійсно зупинив автобус, закликаючи, кому потреба, сходити вниз. Брат і сестра опинилися нарешті на рідній землі. Тепер уже й

Леся впізнала довкілля, де проживали рідні. Нагадалась, мов уві сні, ота заросла виноградником вуличка, де тоді повільно пробирався сумний похоронний похід. Ніколи того не забуде Леся, як замерло в неї серце на самому порозі рідної землі, коли вона вперше побачила, що все наче перестерігало її перед панівною тоді всенародньою долею.

— Та гетьте ви, тривожні пригадки! Коли це ще було! — враз отряслася Леся від пригноблюючого спогаду, хоча дитячі сприймання не легко стерти з пам'яті, а втім тепер, коли часи змінились на краще і Лесині гадки забігали, як розполошена пташня. — Кого ж вони отут, на першій зупинці в рідних, застануть? Тітку Ульяну ледве раз у житті стрінула, яка ж вона тепер? Чи поздоровішала? А добрячий вуйко Максим — чи ще при силах? Якби тільки небачені досі Тиміш і Ярина вдома були, бо вони ж, наче ті присуджені гребці на галерах, світами блукають... І чого ж Юрко очікує від нашого прибуття сюди? Як насправді зможемо нашому місцевому населенню послужити? Якась непевність мимохіть устрявала в Лесин настрій на цій пам'ятній автобусовій зупинці, перед близькою зустріччю з родиною.

Юрка по-своєму зворушувала оця довгождана подія. Листовно повідомив тітку й вуйка, щоб їх під цю пору сподіватися. Довідався теж, що Тиміш і Ярина десь у тому ж часі буватимуть у своїх батьків. А це дуже важливе для нього, бо якраз на них має надію здійснити свої задуми. Він же приєднається з Лесею неминуче до патріотичної суспільної течії — Руху, в чому їм Тиміш з Яриною мають допомогти, вони ж бо безсумнівно близькі, а може й учасники цієї активної громадської дії, поширеної в усьому краю.

Адже кожен свідомий своїх завдань супроти народин рідної держави, — гадалось Юркові, — мусить причинитись до жаданого висліді вже недалекого всенароднього референдуму — бути чи не бути вільній, ні від кого незалежній Батьківщині? Тож побажано було б йому й Лесі виїхати з Тимошем і Яриною туди, на осередні землі, щоб звіщати між народом новину про народини волі, голосити піднеслі кличі за рідну, самостійну державу українського народу, замаювати блакитно-жовтими прапорами площі й залі народніх зборів, нагадувати співвітчизникам нашим Тризубом про історичну й майбутню велич України. Всіх наших сил треба докласти на шляху великого змагання до цілі, щоб референдум звінчався успіхом. Це ж небувала в історії нашого народу нагода визволитися з-під ворожого панування та заявити на весь світ про законне право володіти автохтонам на рідній, прабатьківській землі. Щоб тієї вікової нагоди не запропасити — треба, щоб всі свідомі земляки вирушали на фронт змагання, і найвища їм пора на те!

До такого переконання дійшов Юрко ще в себе за океаном, а тепер відстоюватиме його за будь-яких умов. Коли Леся запитувала його про характер їхнього побуту в Краю, а чи про те, як хтось захоче вказати на можливі перешкоди в їхніх діях, бо мовляв, ви не місцеві, вас за своїх не сприймуть, то Юрко мав і на це відповідь: „Кому дорога ідея народоправства на оновленій землі, той знайде для себе місце в суспільних зусиллях народу. От, я зможу послужити народові знання-

ми в технологічній ділянці. Та й Леся здібна на не один корисний почин і може навчати охочу молодь англійської мови, або робити потрібні переклади в Краю для міжнародної інформації...

У таких безмовних розважаннях і коротких обмінних спостереженнях брат і сестра досягли раннім ранком місця замешкання своєї львівської родини, опинившись перед входовими дверми невеликої мурованої будівлі. Юрко постукав і на хвилину замерла рідненька пара в німому очікуванні.

Дебелий прохід часу поклав загороду між минулим і сучасним старенькому Максимові, коли він нарешті, трохи збентежений ранньою появою незнайомих, появився на порозі партерового дімка, що його родина розділювала з іншою. Та куди йому впізнати струнку юну пару, що їй колись тільки коротким наворотом, малою не дітьми, пригощав! Широко розкритими очима поглядав він ніяково на Юрка і Лесю.

— Це ми, вуйку Максиме, донька й син Яреми й Лорени Буженків з Америки, приїхали до вас на провідини, — заговорив бадьоро Юрко.

Зразу завіса з минулого, що все загортає в непам'ять, обсунулася немов полуда з очей, і Максим кинувся пригортати своїх роками небачених гостей.

— Ну, мої дорогі, не дивуйтеся старому невдасі. Це моя вина, я таки не впізнав вас. Вітайте ж! Там тітка й наша Ярина давно вже вас виглядають. Зараз розбудимо їх, бо вони вчора пізно полягали спати.

— Вибачте, що зарання занепокоїли, — озвалась Леся, а водночас і Юрко заговорив також: — А як же Тиміш? Немає його вдома?

— Та що ви? Такі рідкісні, милі гості! По вас то й за темної ночі вийшли б ми на сам кінець міста... А щодо Тимоша, то він ніби тут, і нібито його й немає, — загадково проказував Максим, зразу ж додаючи: — Все ми вам опісля вияснимо, а тепер, будь ласка, заходьте в середину.

Проте жінок розбуджувати й не доводилось. На звук голосів у кухні, вони вже й самі мерщій позривалися з ліжок, покvapно зодягаючись у напруженому готуванні стрічати небувалих гостей.

Перша вийшла з бічної кімнати дівчина міцної будови тіла та принадного вигляду, з рум'янцями на повному обличчі. Якстій підбігла до Лесі, заглянула своїми темними очима в Лесині блакитні, і обняла її.

— Так ось, яка ти, Лесю, про яку стільки мови у нас — гарненька, поставна панянка і справжня професіоналка у всемогучій Америці. А я, що ж, звичайнісінька собі трудова громадянка України, що тільки підводиться на ноги. Яриною зовуть мене. А ось і наш красунь-молодець Юрко.

Після такого риторичного вступу Ярина, Леся й Юрко розцілувались.

— Як люблю, що раз таки спіймали тебе, олімпійська змагунко, вдома, — піднесено заявив Юрко. Леся ж і собі сказала: — Чимало й ми чували про замітні твої спортові осяги, Ярусю.

Мати Уляна саме покінчила поратись у прилеглий кімнаті, що жінкам спальнею приходилась, бо ж не випадає все так залишати неприбрано, з непостеленими ліжками, невпорядкованим нічним одягом. Тепер якраз вийшла привітати Юрка з Лесею, а про них же весь час була мова в їхній скромній вітальні. Дуже мало бачила вона їх колись, а ось дорослий, пристійний молодець перед нею і чепурна панянка, що її хоч і під вінець ставити. Та й вони, начебто ніколи ще віч-на-віч не стрічали тієї передчасно постарілої, зовсім сивої жінки слабкого фізичного стану і тендітної, якоїсь феєричної подоби. Спершу ласкавими очима ніжно привітала їх Уляна, заки приголубила своїх братанців до грудей. В очах заблистіли у неї сльози.

— Нарешті ще раз вас стрічаю, любі й рідні мої, наче тих пташок, що прилинули з далекого вирію... А де ж ваш тато, мама, Галочка?

— Їм годі було. Батькам подорожувати стало важко, а Галочці з її родиною, то й поготів, — почав з'ясовувати Юрко, а Леся чимдуж підхопила: — Черговим разом то вже всіх їх постарасмося забрати з собою до Вас.

— Що ж, будемо надіятись на близьке майбутнє, коли тільки я ще дочекаю, бо за мого непевного стану не знати ні дня, ні години...

— Ех, мамо, мамо, чого б тобі так говорити, ти ж у нас тепер постійно здоровшаєш і міцнішаєш, — підбадьорливо вговорювала маму Ярина, а мовчазливий досі Максим поклепав м'яко дружину по плечу, запернюючи її: -

— Бодрись, молодице, ти ще мене й не одного в сусідстві переживеш.

— Гаразд, гаразд, живи й ти собі, здоровий, — перебила Уляна, — але ж ось і найвища пора зготувати сніданок і пригостити наших подорожніх, адже ви певно невиспані, голодні й перетомлені.

Не помогли заперечення, посадили Юрка й Лесю за столом, накритим вишитою скатертиною, а тоді Уляна з Яриною заходились біля приготування сніданку. Леся не втерпіла й долучилась до жінок у кухню.

Скориставши нагодою побути наодинці з Максимом, Юрко зразу пристав зі своїм ранішим запитанням: — А де ж ваш Тиміш, вуйку?

Максим зітхнув, задумався й почав свою розповідь.

— Аби надто не розводитись, Юрку, скажу тобі коротко. Наш Тиміш ще в армії. Недавно приїхав на відпустку, проте повертатись до Казахстану й не думає. Там його скоро дезертиром окличуть. Тому вже й тепер не буває він удома, а перебуває серед своїх давніх друзів. За жодну ціну, — каже, — в імперській армії далі служити не буде, там і знущаються над „інородцями“, калічать характери, розкидають солдат, як ланцюгових собак, по всіх кутках загороженої імперії, а ніщо їх мають, хіба тільки на гарматне м'ясо готують. Отож і вирішив Тиміш не займанцям, а своєму народові служити. На днях

вирушає з однодумцями на наші східні терени готувати ґрунт для сприяння підтвердження незалежності грудневим референдумом. Дуже побоюємся за нього, щоб ворожі посіпаки його в тому часі десь не перехопили...

— Йому конче треба змінити прізвище та особисті дані, для обережності, — дораджував Юрко.

— Так, це й на всякий раз він зробив перш усього. До нас лише потайки заходить, ніколи не ночує. Тут уже й починають сатрапи за ним вивідувати. Тому й, як і не бажали б ми з тіткою довше його біля себе мати, знаємо, що тепер йому тут не місце. Скоріше б він туди, на схід, вибрався, то може і менша загроза для нього була б.

— Вуйку! Нам з Лесею ще до того з ним обов'язково зійтися, бо й ми сюди приїхали, щоб причинитись до успіху всенароднього референдуму. Ми бажємо включитися в цю кампанію волевиявлення. Закликатимем населення до самостійного вирішування своєї долі. Це ж обов'язок кожного в таку критичну пору! Таку ж історичну нагоду український нарід ледве чи коли ще матиме, а тому куймо залізо, поки гаряче, — захвилювався Юрко.

Максим внутрі дивувався, що ось отой молодець виріс на чужині, до крайових визвольних зусиль не був причетний, а все ж таки й перенятий тими ж самими ідеями, що їх місцева молодь і його власні діти поділяють.

— Юрку, дорогий, — озвався він раптом з неприхованим почуттям, — не лиш ти з Лесею в гурті з Тимошевою групою вирушайте на виклик нашого спільного призначення, але беріть і Ярину з собою, вона напевно пристане, бо про це тільки й мова у неї в останньому часі. Коли б не ота стареча неміч, то й я з тіткою до вас приєднались б, бо й досі горить у грудях бажання далі боротися за нашу правду, як це ми ще колись замолоду робили.

Тут Максим не вдержався, палко пригорнув Юрка до себе. Бо хоч вони своїки, але весь вік не зналися, люди різного покоління, розділені океаном, а тут в короткій зустрічі поєдналися думками на все життя.

Замітна розмова проходила в той же час і між Яриною й Лесею під час готування сніданку в кухні. Уляна доглядала молоко, щоб не скипіло, а дівчата перекидалися скоромовкою.

— Я займаюся теж і грою на бандурі, Лесю, — зирчалась Ярина, — співаю зчаста в ансамблях, а то й самотужки з моєю бандурою, наша публіка дуже охоче сприймає кобзарське мистецтво. А як у тебе з музичними замилюваннями? Без музики важко уявити наше тверде життя.

— Я граю на фортепіані, Ярино, навчалась і декілька років приватно, бували й конкурси у нас, але якимись більшими публічними виступами не можу похвалитись. Ми часто переселялися з місця на місце, ніде на довше не встигли задомовитись, та і сам нервозний спосіб життя в Америці зумовив моє зосередження на одному. От я і обрала звання мовної вчительки. Вимогливе навчання педагогічних

дисциплін призвело у висліді до занедбання мого фортепіану. А шкода, що так і розсталась я з музикою. Поступилась диктаторів першої потреби.

— Прийде і на неї пора, Лесю, не журися. Може навіть скоріше, ніж ти здумала б. А що, як би ми отак і разом приготували музичну програму і прилюдно виступили при близькій нагоді? Я заграла б на бандурі та проспівала б низку пісень, а ти б супроводила мене на фортепіані. Згідною будеш, Лесю? Що ж ти на те? Скажи одверто.

— Це справа не проста. Я б мусіла добре повправляти. І як же мені, непрофесійній, думати про публічний виступ?

— У нас інструмент є, вправляй, скільки захочеш. Нічим іншим не турбуйся, ти ж тільки допоміжна в нашому вечорі, за все я відповідалиму. Та його й не важко буде zorganizувати, бо у нас люди справді заскучали за самодіяльним рідним словом і нашим народним співом. Все ота офіційщина в радіо, панівний репертуар „старшого брата“, оті його речиталі, пляски, частушки, що вже всім надоїло! Тож і влаштуймо щось рідного. Утнімо таке, щоб аж відлуння прокотилося на всі сторони, ось тільки б почати з нашої козацької пісні „Ми сьогодні вирушаєм в похід“... І тут же, як вірна своїй Музі, Ярина вихопила з футляра свою нерозлучну бандуру, що приклонилась поблизу на підвіконні, мерщій ударила грімко по струнах, на мить замислилась і враз почала своїм дзвінким голосом — „Україно-Мати, кат сконав!“ Красивий і дужий її спів вільно наповняв скупий мешпальний простір. Зразу ж Юрко з Максимом, ще й не докінчивши своєї гутірки, покинули світлицю й підтримували на порозі кухні своїми голосами палкий розспів Ярини. „До праці вільної ставай, хто любить Україну“ — кличем у довкілля розносилися слова гуртової пісні.

— Тільки й того бракувало в наш прикрий час. Господи, чого доброго, оті навіжені з номенклатури ще сюди заскочуть, аби тільки який привід їм. Адже вони все одно день і ніч чигають довкола на нашого Тимоша, — різко обрушилась Уляна, замахавши на співаків руками. А відтак спокійніше додала: — Нарешті і сніданок готовий, треба було за молоком піти до сусідської крамниці, вибачте за проволоку. Розсідайтесь вигідно, гості, даруйте за скромну гостину, бо, як кажуть, чим хата багата, а ми, з вини обставин, неவிбагливі, будемо подавати до столу.

З рідкісної нагоди небувалих гостей то й середечні господарі, привичні до надмірної ощадности, потрапезували тепер за всі часи. І в обідню пору обильніше не попоїли б. Дарма, що до чарки напитоків не було, зате за часом довго переливалась вільними струмочками мова членів одного роду, порушуючи найдальші закутки невідомого десятиліттями існування обох родин, відтятих від себе жорстоким ударом молоха війни.

Наука, досліді**Віталій В. ПОЛІЩУК**Доктор Біологічних Наук,
Лябораторія біогеографії**ПРОБЛЕМА АТЛАНТИДИ****(Проблема Атлантиди з точки зору біогеографа
та проєкція її подій і застережень в передгрози
близької глобальної катастрофи)**

«Вислухай же, Сократ, розповідь, хоч і надзвичайно дивну, але без сумніву правдиву, як це засвідчив в минулі часи Солон, наймудріший з семи мудреців... в свій час прибувши в Єгипет... після розмов з жрецькими... він дійшов до висновку, що й не він сам, та і взагалі ніхто в Греції практично не знають про минулу історію свого краю...».

На перший погляд розповідь ця дійсно дуже незвична. Проте вона така, що заставляє ще і ще раз до неї повертатися та до цих тисяч робіт і дискусій, що пройшли з часів написання Платоном діалогів «Тімей» та «Критій», що свідчать про її непересічність. В цьому ясне одне. Платон, як і його прадід Солон, побували в Єгипті, з якого вивезли документ, де відображено занотований в записках історичний розвиток Землі. Тут не місце аналізувати наявну в світі таку розмаїту і суперечливу літературу по цих діалогах. Ми скажемо лише, що аналізу Платонівського твору ми провадимо з сучасних досягнень біогеографічної науки.

При цьому відмітимо, що важко знайти якусь іншу галузь людського знання, що була б так сильно заплутана та неузгоджена, як історична географія голоцену, що охоплює останні 10,000 років існування Землі. Тут цілий конгломерат співпадінь, протиріч і взаємовиключень. До сьогодні не вироблено положення, яке б хоча в першому наближенні зв'язало все це розмаїття подій голоцену в одне логічне ціле. В даній роботі ми спробували, з точки зору біогеографа, створити таку логіку.

Головне ускладнення полягало в тому, що пересічна людина важко сприймає ті чи інші події, які не відбувалися за її життя чи життя найближчих до неї поколінь. Але ж всі ці уявлення про стабільність поверхневої оболонки Землі, про сталі обриси сучасних географічних об'єктів, склад атмосфери, концентрацію різних, в тому числі і радіоактивних елементів у біосфері і багато іншого, в принципі нічим не аргументовані. Вони сприймаються як положення, що відповідає «здоровому глуздові» і тому не потребують особливих доказів. Проте проблема ця не така проста.

«Здоровий глузд» виявився неспроможним пояснити багато суперечливих фактів. Всюди протиріччя і взаємовиключення. Між різними

науковими дисциплінами нема узгодженості. Основним же нашим постулатом є те, що протягом голоцену, як і раніше, розвиток природи протікав не поступово еволюційним шляхом, а з допомогою стрибків — катастрофічних явищ, щоправда з еволюційною їх підготовкою. Для доказу цього положення використовуються різноманітні біогеографічні, геологічні, географічні матеріали, в тому числі і так звані біогеографічні парадокси, дані тектоніки плит, археологічні матеріали, історичні дані, зокрема діалоги Платона, що підтверджують існування Атлантиди та її раптове зникнення, астрономічні дані про зміщення осі обертання Землі тощо.

Нам прийшлося саме з точки зору біогеографа переосмислити деякі сталі догми і положення сучасної науки, віддавши належне французькому палеонтологові М. Кюв'є,¹ який заклав фундаментальні основи теорії катастрофізму.

*За сукупністю різноманітних даних протягом голоцену нами фіксується п'ять глобальних катастроф, які приблизно датуються 9,500, 7,500, 5,100, 3,400 і 2,800 років тому. Ці катастрофи супроводжувались конвульсійними надпотужними землетрусами, горизонтальними і вертикальними подвижками земної поверхні, різкою активізацією рифтових систем, викидами на поверхню величезних мас радіоактивних речовин, в першу чергу урану,² настанням вулканічної кризи, що порушувала всю атмосферу, клімат, маспереноси, викликаючи небажані довготривалі бурі і шквали, морозобійні удари і надпекельну жару, замутніння повітря піднятим попелом та ґрунтом, загибеллю одних-і переживанням інших цивілізацій, мутагенними процесами тощо.

Ці п'ять катастрофічних подій хронологічно підтверджуються іншими дослідниками, які вивчали Світовий океан та голоценові відклади суші. Це в першу чергу схеми Фібраса,³ Блітта-Сернандера,⁴ Хотинського,⁵ Веклича⁶ і інших. Проте вони стосувались якихось одних елементів природи — клімату, ґрунтоутворення, гідрографічних перебудов і інших окремих моментів, що нівелювало та применшувало розмір події. Реалії катастрофи більш унаочнено стали доступними після розробки Неручева,² який вивчав спалах уранонакопичення в голоценових відкладах Чорного моря. Ним констатовано, що це уранонакопичення викликано не якимись місцевими причинами, а глобальними взаємозв'язаними факторами, що відбулись у проявах сейсмотектонічної кризи, змін магнітного поля Землі, в значному підйомі рівня океану і розвитку трансресії.

Важливим досягненням біогеографії став доказ, що еволюція Землі протікала не як спокійний поступовий процес сходження від нижчого до вищого, а вона відбувалася стрибками. В світлі цього, підтримку біогеографії отримав мобілізм, вчення про тектоніку плит, про надзвичайно динамічну історію Землі.

Згідно цієї теорії, Земля складається з обмеженого числа «плит», і всі важливі зміни на поверхні Землі найбільш інтенсивно відбуваються на їх кордонах. Подвижки плит (материків) викликають до

життя нечувані за потужністю сили. Розколи, тертя, напруги врівноважуються інколи поволі, а інколи миттєво з проявом значних тектонічних землетрусів. При переміщенні окремих платформ можуть утворюватися потужні виливи розпаленої магми. Тоді виділяється велика кількість газів, пари, радіонуклідів і інших викидів з температурами до $+1500^{\circ}\text{C}$.

Суттєвим моментом є те, що не існує катастрофічних явищ без еволюційної їх підготовки, і, навпаки, еволюційні процеси неможливі без катастрофічних, що приводять системи до енергетичної розрядки. І це потрібно враховувати. Не помічати проблеми, ігнорувати все, бути самовдоволеними невігласами — злочинство. Більше того, вся остання діяльність людини свідчить, коли порушуються закони природи, порушується і рівновага, прискорюються еволюційні протікання подій і тим самим штучно наближається глобальна катастрофа.

Дуже не хочеться бути предвісником біди, доводити суспільству фактаж із застереженнями, бити на сполох, доводити істину, яку не хочуть слухати — проте обов'язок вченого будь що оприлюднити необхідні знання, щоб підготувати суспільство до радикальних змін в його етиці, моралі, світогляді і переоцінці вартостей.

А помічником в цьому є вибраний геній Платона, де біогеографічний інтерпретації піддається величній епос про легендарну Атлантиду. Вибираємо найбільш цікаві моменти, що містяться в безперечно стародавній єгипетській конкретиці, що вкладає Платон в розповідь мудрого жерця, і піддаємо її відповідній інтерпретації.

«О Солон, Солон! Ви, елліни, завжди залишаєтесь дітьми, і нема серед вас значного старця... Всі ви молоді розумом, адже пам'ять ваша не зберігає в собі ніякого переказу, що вічно переходить з покоління в покоління, і нема ніякого вчення, що посивіло б від часу... Вже були і ще будуть неодноразові і різні випадки загибелі людей, і при тому найжахливіші — внаслідок вогню та води, а інші, менш значні — через тисячі інших стихій. Звідсілля і розповсюджене у вас сказання про Фаетона, який нібито запрягши батьківську колесницю не зміг направити її батьківським шляхом, а тому спалив усе на Землі і загинув сам, спопелений блискавкою. Допустимо, що в цьому сказанні є характер міту, проте в ньому є і правда: адже тіла, що обертаються по небосхилу навкруги Землі, відхиляються від своїх шляхів, і тому через певні проміжки часу все на Землі гине від величезної пожежі. В такі часи мешканці гір та височин або просто сухих місць підпадають більш повному знищенню, ніж ті, що живуть коло річок і моря... Коли ж боги, учиняючи над Землею очищення, затоплюють її водами, врятуватись можуть лише волопаси та пастухи овець в горах, в той час коли мешканці великих міст виявляються знесеними потоками в море; але в нашій країні (Єгипті — П. В.) води ні в який час і ні при яких подіях не виливаються на поля зверху, а навпаки, сама природа встановила так, що вода піднімається знизу. З цієї причини наявні у нас перекази найстародавніші від усіх інших, хоча правда і те, що на всіх землях, де тому не перешкоджає надмірний холод чи спека, рід людський незмінно існує в більшій чи меншій кількості. Яке б славне

або величне діяння, або взагалі знаменна подія не відбулась чи то в нашій країні, чи деінде, про яке ми отримуємо повідомлення, то все це ми з стародавніх часів зановоусем в наших записах, що зберігаємо в наших храмах. В той же час у інших народів всякий час, коли тільки встигне виробитись письменність і все інше, що складає нагальну потребу держави — і от знову і знову, через певну кількість літ, неначе якась повальна хвороба, наступає потоп, що виливається з неба і залишає поміж вас лише невігласів, неуків та неосвічених, так що ви неначе знову стаєте юними, нічого не відаючи про те, що було тут у нас, і про те, що відбувалось у вас в стародавні часи... ви пам'ятаєте лише про один потоп, але ж їх було багато і до цього. Знай же Солоне, що перед найбільшим і найруйнівнішим потопом... була держава, що була ведучою за всіма статтями... вік цієї держави — 9000 років... Держава ця (що була на території Афін, — П. В.) поклала край зухвалості незліченних військових сил, що вирядились на завоювання. Вторгнулись ці сили ззовні — з Атлантичного моря... з острова. На тім острові, що звався Атлантидою, виник великий і гідний подиву союз царів... міць яких була кинута на завоювання (праафінської, — П.В.) держави. Остання проте отримала перемогу над завоювниками і дістала трофеї... Але пізніше, коли підійшов строк небачених землетрусів і потопів, за один страхотливий день і одну тяжку фатальну ніч, тобто за одну жажливу добу вся військова сила, як і численний війовничий народ були поглинуті землею, що розверзлася, а острів Атлантида щез, занурившись у море».

Перше, що тут вражає — це глобальність поглядів єгипетського знавця. Острів Атлантида щезає як один з елементів світової події, і тому пошук розгадки слід також вести з всесвітніх позицій. І як би не суперечили наведені події деяким сучасним постулатам, зігнорувати їх неможливо. В свій час, з урахуванням у тому числі і всього вищенаведеного, при розв'язанні біогеографічних загадок та парадоксів, нами було висунуте положення про недавні короточасні різкі зміни осі обертання Землі, що призводили до різкого перерозподілу площ суші і моря. Цим спочатку було узгоджено парадокс наявності наскрізних долин прориву в зоні височин Білоруської гряди і рецентних видів балтійської фавни в Чорному морі,⁷ а потім був пояснений дефектний стан фавни степового Криму та Сибіру, наявність відірваних ареалів морської та солоноватоводної фавни далеко по континенті, проблема таврів, кіммерійців, археологічних та стародавніх, незрозумілих на перший погляд даних і масу іншого різнопланового матеріалу.⁸ В останній роботі подані і картосхеми світу, де відбита тенденція залиття морем при різних відхиленнях осі обертання Землі.

Ці наші роботи були підготовлені розробками українського вченого І. І. Пузанова,⁹ який довів історично недавній різкий підйом рівня Чорного моря; петербурзького вченого Г. У. Ліндберга,¹⁰ який увів біогеографічний метод пізнання і встановив наявність значних коливань рівня світового океану в четвертинний період, та грузинського дослідника Г. Д. Хізанашвілі,¹¹ яким доведено, що зміщення

земних мас в силу механіки повинно викликати зміщення осі обертання і завжди супроводжуватись в одних частинах земної поверхні підняттям океанських і морських рівнів, тобто трансгресією, а в інших частинах земної поверхні — зниженням, тобто регресією.

Поєднуючи тут рух плит, стрибковий з катастрофічними перервами розвиток еволюції, закономірності пов'язаних з першими зміщення осі обертання Землі та перерозподілу суші і моря — знаходимо підтвердження у Платона даних і маємо змогу оцінити характер як минулих так і грядучих подій.

Не є секретом, що живі організми — тваринні чи рослинні — з їхніми сталими законами існування чи розселення, можуть бути надійними індикаторами подій минулого. В цьому пляні частина «біогеографічних парадоксів», що не знаходили раніше свого пояснення, виявились цілком узгодженими з подіями платонівських діалогів. Більше того, підтвердження подій останніх є і в документальній історичній літературі, і в народній традиції практично всіх народів світу.

Численні катастрофічні події на Землі, що, як правило, супроводжувались трансгресивно-регресивними порушеннями, тобто «потопами» світової традиції, знаходять численні підтвердження в даних найрізноманітніших дисциплін. Катастрофи виявились такою ж нормальною формою природних процесів і розвитку, як і періоди поступових еволюційних змін.

За сукупною аналізою різноманітних даних, протягом голоцену відбулось 5 таких катастроф («потопів»), що опосередковано можуть приблизно датуватись 9,500, 7,500, 5,100, 3,400 і 2,800 років тому. Ці цифри, без сумніву, приблизні, але вони можуть бути рупорами періодичності подій.

Вихідні матеріали для них отримані за даними різних дисциплін, і хронологія тут коливалась в певних межах, проте цілком достатніх для проведення певної періодизації. Даних тут дуже багато, проте для документальності ми наводимо лише ряд найбільш показових.

Платонівський потоп — 9,500 років тому (діапазон датувань 10,300 — 8,500 років тому).

Катастрофічність події проявляється і в практично «миттєвій» заміні «холодних степів» кінця плейстоцену на сучасні рослинні зони голоцену Східної Європи».

На порозі плейстоцену та голоцену відкладаються багаті органікою та збільшеною концентрацією урану сапропелеві мули в східній частині Середземного моря.¹²

Початок голоцену узгоджується зі значним збільшенням вмісту в атмосфері вуглекислоти з 210 до 280 ч/млн, що видно з аналізу прошарку пухирців газу з керну континентального льоду. За розрахунками Ф. Кемпбела¹³ такі різкі коливання можуть бути наслідком виключно катастрофічного явища, що відбулось в період десь 10,000–9,500 років тому назад.

На катастрофічну подію з різкою трансгресією Карського моря, що прослідковується по стрибкоподібному збільшенні в осадах стено-

біонтих форамініфер і яка відбулась десь 9,000–8,500 років тому, вказують Левіт і інші.¹⁴

При розгляді вічномерзлих товщин Західнього Сибіру відмічається¹⁵ значний прошарок обпаленого торфу, датований $9,300 \pm 100$ років, що був з часом розірваний одновіковими з ним епігенетичними жилами льоду, які утворилися трохи пізніше від часу цієї пожежі.

Добре виражені, практично глобальні порушення відмічені на кордоні 9,500–9,000 та 5,500 років Борзенковою та Зубаковим.¹⁶

Предтеченським¹⁷ вловлено різке погіршення клімату між так званими «новоозерним» та бореальним потеплінням, що надзвичайно різко проявилось в певному горизонті, що відповідає різкому похолоданню. Тут же відмічається, що зразу ж після цього, на півдні в зоні степів завершується утворення шару лессу і по подальшому розвитку бореалу утворюються справжні чорноземи. Цей цикл,⁶ тобто з початку катастрофи, Предтеченський починає десь з 9,400 років до сьогодні. Наступні, за цим автором, цикли починались 7,100, 4,800 та 2,600 років тому.

Атлантичний потоп — 7,500 років тому (діапазон датувань 8,000–7,000 років тому).

Період різкого накопичення урану¹⁸ в донних відкладах Чорного,¹⁹ Балтійського,²⁰ Перуанського жолоба в Тихому океані;²¹ в Шуваловському болоті біля Петербурга² тощо, десь 7,300 р. тому.²

Описаний Леонардом Вуллі потужний аллювіальний прошарок в 3,5 м, що розділяє культуру Убейда від прошарків осідлого дошумерського населення Месопотамії, за різними дослідниками, утворений десь в межах 8,000–7,000 років тому.

Предтеченський¹⁷ — 7,100 років (згадано раніше).

Китайські вчені Фен Гуал чен та Ван Зон тао,²² проводячи вивчення змін голоценових рівнів моря в провінції Чжецзян, чітко зафіксували катастрофічну перебудову десь в межах 7,500 років тому і дві менш чіткі, що прив'язуються ними до 500 і 25 років тому.

Всесвітній потоп — 5,100 років тому (діапазон 5,800–4,800 років).

За Максимовим,²³ Всесвітня сейсмо-тектонічна криза Землі. Фінальне накопичення «першого максимуму» урану в трофах Шувалівського болота під Петербургом — 5,500 років тому.²

Потоп у Шумері, що відбувся десь біля 5,000 років тому²⁴. Всесвітній потоп, згідно А. Парро,²⁵ був біля 4,800 років тому.

Фен Гуан чен, Ван Зон тао²² — приблизно 5,000 років тому.

Предтеченський¹⁷ — біля 4,800 років тому.

Борзенкова та Зубаков¹⁶ — 5,500 років тому.

Девкаліонів потоп — 3,400 років тому (діапазон коливань від не менш 4,000 — біля 3,000 років тому).

На фоні постійного шеститисячного повільного зниження рівня моря на півночі Квінсленду в Австралії, Челпел²⁶ встановив різкий короточасний трансгресивний період, що мав місце десь 3,600 років тому.

«Другий максимум» уранонакопичення в торфах Шувалівського болота під Петербургом — 3,200 років тому.²

Досліджуючи реліктові форми кріогенези в центральній частині Чуйської котловини, Рудий та Яцюк²⁷ встановили, що момент утворення кріогенних утворів припадає на 3,200±600 років тому. Друга різка кріогенна перебудова, згідно цих авторів, відбулась біля 2,500 років тому.

В північному Тавденні (Африка) виявлений ряд молодих, молодших за 4,000 років, тектонічних зрушень. В районі Агатів-ель-Емір це приступок висотою в 2 м, що пересікає вапнякове плято та дренуючі його ваді без ознак врізання водотоків і розвитку конусів виносу. Тут же сегмен в 15 км напівкільцевої дайки Агатів-Нус скинуто на 40–50 м, а біля підніжжя приступка частина повалених ब्लоків залягають на середньо-верхньоголоценових глинах.²⁸

В різних частинах світу допитливий біогеограф засікає наслідки якоїсь потужної події, що здвигнула, струснула поступовий розвиток еволюції біоти тих чи інших об'єктів. Наче якась небачена сила, історично недавно, порозтинала суцільні ареали, створила тимчасові умови ізоляції, дала поштовх таксоноутворенню і тепер появляється в серії розривів, вікаріятів і зон гібридизації близьких форм. Прикладом може бути «біогеографічний феномен Гімалаяв».²⁹ До речі, цей феномен був відомий і за іншими групами тварин та рослин³⁰ цього регіону. Це свідчить про всеохоплюваність моменту, що відбувся, за розрахунками,²⁹ десь в межах 3,500–2,000 років тому. Не виключено, що тут наклались події «деваліонового» та «біблейського» потрясіння.

Десь біля 3,500 років тому зафіксована різка активація льодовиків у Тибеті.³¹

В природному середовищі на півночі Індійського субконтиненту десь біля 3,500 років тому мав місце дуже короткочасний, але надзвичайно різкий «спалах» потрясінь клімату, що залишив по собі в семиаридних умовах Північно-Західної Індії незаперечні сліди. До них відносяться: зникнення або осолонення раніш прісноводних озер; активація солових процесів за межами сучасної пустелі Тар; повне зникнення мезофільних елементів у місцевій флорі;³² загибель Харапської землеробної культури в басейні Інду.³³

На глобальну прояву короткочасного похолодання 3,500 років тому вказував Суцзукі.³⁴

Біблійний потоп — 2,800 років тому (діапазон датувань 2,900–2,500pp).

Раптове зникнення кіммерійців у степовій Україні, деградація фавни Криму тощо — 2,800 років тому.⁸

При переході від суббореального до субатлантичного часу, десь 2,800 років тому, поряд з різкими змінами в складі фавни і випадіння теплолюбивих форм, різко змінились і показники росту риб.⁴³

Фен Гуал чен, Ван Зон тао²² — біля 2,500 років тому.

Предтеченський¹⁷ — біля 2,600 років тому.

Рудий, Яцук²⁷ — біля 2,500 років тому.

Всі вищевідведені катастрофічні події супроводжувались, тією чи іншою мірою, радіоактивним, в першу чергу урановим, враженням місцевості. Спроба визначення ступенів дії останнього були зроблені С. Г. Неручевим.²

Згідно його розвідок, до початку спалаху уранонакопичення на кордоні плейстоцену і голоцену, тобто біля 10,000 років тому, в Європі існували численні стоянки пізнього палеоліту, що залишили по собі широко відомі шедеври образотворчого мистецтва. Після цього між культурами наступив провал, досить значний розрив. Десять між 9,500 і 7,500 років тому з'являються окремі залишки стоянок невеличких, відокремлених одна від одної груп азильської та астурійської культур. Мезолітичні азильські знаряддя, в порівнянні з пізньопалеолітичними, дуже грубі й неохочі. Від вражаючого реалістичного палеоліту нічого не залишилося.

Більш вивчена епоха уранонакопичення, що припадає на «Атлантичний потоп». Провали тут спостерігаються практично всюди. В східному Середземномор'ї явна перерва в культурі; на Кіпрі до уранонакопичення існував неоліт-I, далі протягом приблизно 1,500 років перерва в культурі, і з 5,500 р. тому йде вже неоліт-II.

В Єгипті перерва між мезолітом і неолітом (Нагара I, Бадарі) складала не менше 1,000 років. Те ж саме фіксується в Палестині. Багаті постійні помешкання, наявність численних поселень, міст типу Ієрихону, і зразу ж — перерва на 1,500 років, коли населення переходить до кочового і більш примітивного життя.

В Анатолії, синхронно з початком уранонакопичення в Чорному морі, гинуть культури Чатал-Гююка, Хаджилара, Мерсина. При цьому між культурою Хаджилара і наступною культурою Бейчесултан історики констатують величезний розрив.³⁵

До того ж часу в Північній Месопотамії відноситься кінець розвинутої землеробської культури Хассуна, а в Північному Загроссі культури Самарра. Культура Хуссуни з часом змінюється халафською, абсолютно не зв'язаною з попередньою. Між самаррською і убейдською культурами існує перерва в 700-1,000 років, яка, до речі, і відповідає максимуму накопичення урану.

Десять біля 7 тис. років тому, тобто зразу ж за «Атлантичним потопом», почався так званий атлантичний період з найбільш оптимальним для всього голоцену кліматом. Тим більш дивною являється привроченність саме до нього досить довгої перерви в розвитку цивілізації, що супроводжувалася занепадом культури. Якщо ж врахувати, що початок кліматичного оптимуму співпав з початком інтенсивного уранонакопичення, яке супроводжувалося перенасиченням доквілля ураном² та сейсмотектонічною глобальною кризою,³⁶ то така деградація людства стає цілком зрозумілою.

Другому, більш слабкому і короточасному максимуму уранонакопичення, що припадає на виділений нами «Девкаліонів» потоп, також відповідають значні деградаційні події. В Греції та на Криті це періоди занепаду пізньої Еллади та пізньомінойського періоду. С. Г.

Неручев² тут висуває застереження щодо загальновідомої думки стосовно того, що до подій в Греції призвело нашествя дорійців. Зі свого ж боку додамо, що до їх зрушення з місць корінного проживання також призвели й сейсмотастрофічні події. Що ж до Криту, то, як на це вказує і Монгайт,³⁷ причина одночасного падіння культури до цього часу не з'ясована.

З подальших моментів, пов'язаних з уранонакопиченням, згідно Нерушева², є падіння пізньої Трої, падіння держави геттів, падіння культури Хараппи та Мохенджо-Даро в долині Інду тощо. Відмічаючи, що близько 3 тис. років тому ті чи інші розвинуті цивілізації виявились кимось завойованими, — і це є традиційне трактування істориків — він звертає увагу останніх і на явища збільшення радіоактивності, які до цього не враховувались.

Що ж до України, то тут справи теж невтішні. «Плятонівський потоп» різко розділив духово розвинений палеоліт і значно примітивніший мезоліт. Після цього, за даними антрополога Т. С. Кондукторової,³⁸ на терені України в похованнях починають з'являтися Європеїдні кістяки, що належали праукраїнцям. Тут почав проявлятися процес становлення української людности, що полягав в зменшенні масивності кістяка. Найбільш чітко цей процес грацілізації кістяків прослідковується від початку неоліту до періоду пізньої бронзи. Але на рівні прояву подій «Атлантичного потопа», в період його потужного уранонакопичення, тобто між мезолітом і неолітом, фіксується досить суттєве відхилення від загального ходу еволюції. В цей час Кондукторова констатує значну частину поховань зі zdegradovanimи, так чи інакше патологічно порушеними кістяками. В цей період максимального прояву уранонакопичення з'являється певна патологічна закономірність, що полягає у зворотньому поверненні до масивності кістяка, що проявлялась як у будові кінцівок, так і кісток черепа. Максимального розміру в цей час досягає також і середній зріст людини, що свідчить про мутації та генетичні порушення. До всього іншого, досить довгий час, аж до настання трипільської культури, територія України була дуже слабо заселена людьми, та й ті вели досить примітивний спосіб існування.

При цьому потрібно відмітити, що періодом, коли людина стала людиною в сучасному розумінні цього слова, була епоха муст'є, що постала, до речі, після чергової катастрофічної перебудови десь 40,000 років тому. З'являється дистанційна зброя — списи, дротики з крем'яними наконечниками, спостерігається соціальна взаємовиручка і допомога, забудовуються стоянки, в мисливстві провадяться масові облави і загони, виникає рослинництво і тваринництво. Функціонують сім'я, родинні стосунки, піклування про старих, хворих і немічних, з'являються місця поховань людей — кладовища і т.д. Розцвітало мистецтво, про що свідчать наскельні, часом надзвичайно реалістичні, просто геніяльні, шедеври наскельного мистецтва, виробів з каміння, кістки та глини.

Вже в перші доголоценові 30,000 років існування наших предків, можна констатувати, що пізньопалеолітична людина вже знала ви-

токи арифметики, основи астрономії, біологічних наук; геометрії, механіки, медицини, мінералогії, хемії, де отримані мінеральні фарби, що зберігають кольори досьогодні, і багато іншого, що нічим не відрізнялось по інтелектові від сьогодення.³⁹ За вдалим висловом А. Леруя-Гурана:⁴⁰ «Численні факти вказують, що з самого початку *Homo sapiens* вів себе як сучасні люди. В цих свідченнях нам цікаві не лише релігія, а й житло, мистецтво, прикраси; вони створюють по контрасту з попереднім періодом таку інтелектуальну атмосферу, в якій ми відразу впізнаємо себе. За дуже короткий геологічний період, який відділяє неандертальця від кроманьйонця, мустьє від оріньяка... був зроблений дуже важливий крок: був освоєний графічний символізм... починаючи з цього моменту, коли усно висловлена думка дублюється графічними виявленнями, докази залишаються. Вони настільки близькі нам, що ми дуже легко розбираємось в них і намагаємось їх прочитати, наче вони виходять від сучасних нам художників».

Ще більш вражаючі досягнення людства в голоцені. Не зупиняючись на тих,⁴¹ що добре висвітлені в літературі,⁴² і інші, вкажемо, що частина з них стоїть набагато вище від сучасних.⁴³ Прикладом може бути хоча б заміна при хірургії черепа лобної кістки на золоту платівку, обростання останньої кістковим наростом підтверджує, що пацієнт після цього ще довго і плідно жив.⁴³

Особливо величні досягнення людства припадають на кам'яну індустрію. При цьому інструменти з каменю дуже довго і плідно використовувались і після прийняття металевих знарядь. На місці Марафонської битви ми знаходимо як металеві, так і кам'яні наконечники стріл. Всі видатні стародавні споруди — піраміди, Сфінкс, борозди малюнків острова Мальти, плято Наска, Усть-Юрта, статуї острова Пасхи, як і механічні пристрої чи хірургічні інструменти, були або кам'яними, або зробленими кам'яними знаряддями. Їх використання протягом голоцену було плідним і довгим і дійшло до наших днів, що видно з методології фармакопеї чи хоча б з традиції свреїв, де обрізання вважається справжнім, якщо воно зроблене кам'яним ножем.

Література

Пояснення від Редакції:

Підготовляючи до друку цю вельми важливу та цікаву працю, академік Віталій В. Поліщук уложив розділ використаної літератури за порядковим числом названих наукових праць. Вказуючи на них у своїй праці, це порядкове число листи використаної літератури можна було б задержати тоді, коли друкована нами праця могла б появитися в одному числі журналу. Серіалізуючи її, ми мусіли перенумерувати відклики до літератури за таким порядковим числом, як вони з'являються у нашому журналі (для прикладу: у праці Шановного Автора 34, а в нас 36; в Автора 76, а в нас 35; в Автора 26, а в нас 41).

тощо. Ці відклики, що повторюються в кількох місцях, є в нас названі повністю тільки один раз. При повторних відкликах ми заподасмо в тексті лише число 2 в дужках (2), і т. д.: (17), (8), (22).

Відповідальний Редактор

1. Кювыс Ж. «Рассуждения о переворотах на поверхности Земного шара». — М. Л.: Биомедгиз, 1937, ст. 368.
2. Неручев С. Г. «Уран и жизнь в истории Земли». Л.: «Недра», 1982, ст. 208.
3. Fibas F. «Waldgeschichte Mitteleuropas». Bd. 1, Jena: Fischer, 1949, p. 480.
4. Sernander R. «Die schwedischen Torfmoore als Zeugen postglazialen Klimaschwan Kungen» // *Veränderungen des Klimas seit dem Maximum der letzten Eiszeit* (11th Intern. Geol. Congr., Stockholm, 1910), 1910, p. 203-211.
5. Холмский М. А. «Голоцен Северной Евразии». М.: «Наука», 1977, ст. 200.
6. Веклич М. Ф. «Проблемы палеоклиматологии». Киев: «Наукова думка», 1987, ст. 190.
7. Полищук В. В. «О бореальных Элементах фауны Черноморского бассейна» // «Гидробиол. журн.», 1978, №4, ст. 17-24.
8. Полищук В. В. «О значительном позднеголоценовым под'еме уровня Черного моря и происхождении северных флоры и фауны в его фауне» // «Гидробиол. журн.», 1984, №4, ст. 3-13.
9. Пузанов И. И. «О недавнем осолонении и повышении уровня Черного моря» // *Значение биосферы в геологических процессах*. Л.: «Наука».
10. Линдберг Г. У. «Крупные колебания уровня океана в четвертичный период». Л.: «Наука», 1972, ст. 548.
11. Хизанашвили Г. Д. «Динамика земной оси вращения и уровней океанов». Тбилиси: «Содна», 1960, ст. 143.
12. Батурин Г. Н. «Уран в современном морском осадконакоплении». М.: «Атомиздат», 1975, ст. 152.
13. Campbell Ph. «New data upset ice theories». // «Nature», 1984, 307, nr. 5953, pp. 688-689.
14. Левит М. И., Михайлов В. И., Стелле В. Я. «Палеогеографические и палеокологические условия в юго-западной части Карского моря в позднесартанское и голоценовое время» // «Проблемы четвертичной палеокологии и палеогеографии Северных морей». Тез. докл. «2-й Всесоюз. конф.», Апатиты, 1987, ст. 65.
15. Васильчук Ю. К., Трофимов В. Т. «Дискуссионные вопросы палеоэкологии плейстоцена и голоцена Западной Сибири в свете новых данных». // «Вестник Московск.», ун-та, сер. геол., 1984, № 3, ст. 64-78.
16. Борзенкова И. И., Зубаков В. А. «Климатический оптимум голоцена как модель глобального климата XXI века» // «Метеорология и гидрология», 1984, №8, ст. 69-77.
17. Предтеченский П. П. «Очерк позднеледниковой истории климата СССР» // «Тр. лаборатории озероведения АН СССР.», 1957, т. 5, ст. 86-115.
18. Dygens E. T., Khoo F., Michellis W. «Uranium anomaly in Black Sea sediments». «Nature», 1977, vol. 269, nr. 5629, pp. 5662569.
19. Ross D. A., Degens E. T., Mac Ivaive J. «Black Sea. — Recent Sediment.» History Science, nr. 3954, vol. 170, pp. 113-115.
20. «The Black Sea. Geology, chemistry and biology.» Edited by E. T. Degens and D. A. Ross. Tulsa, Oklahoma, 1974, p. 3507.
21. Swansow V. E. «Geology and geochemistry of Uranium in Marine Black Shales». Washington, 1961, p. -112.
22. Feng Hualzhen, Wang Zontao. «Holocene sea Level changes and coastline snits in Zhejiang Province, China.» // «Acta Oceanol. Sin.», 1989, 8, nr. 2 pp. 101-111.
23. Линдгольм В. А. «Состояние изученности пресноводных и наземных ископаемых моллюсков, найденных в четвертичных отложениях СССР». // Тр. 2-й Междунар. конф. Ассоциации по изуч. четвертич. периода Европы. Вып. 3., Л. М. Новосибирск, 1933, ст. 148-154.
24. Хлопик И. Н. «А что было до потопы?» — Л., 1990, ст. 155.
25. Parrot A. «Bible et Archéologie — De luge et Arche du Noe Neuchatel.», 1970.
26. Chappel J. «Evidence for smoothly balling sea level relative to north Queensland, Australia, during the past 6000 yr.» // «Nature», 1983, 302, nr. 5907, pp. 406-408.

27. Рудой А. Н., Яцук Т. Ю. «К палеогеографии голоцена юго-восточного Алтая» // «Четвертичная геология и первобытная археология Южной Сибири». Тез. докл. Всесоюз. конфер. (2-8 июня 1986 г., Улан-Удэ), ч. I, Улан-Удэ: РИО БФ АН СССР, 1986, ст. 73-75.
28. Fab-Jean, Carbonel P. Riser J., Oxnevad I. «Deformation recentes au coeur du craton qués africain» (Taoudenni, Mali). // C. r. Acad. sci. Ser. 2, 1989. 308, nr. 17. pp. 1561-1566.
29. Meinertzhagen R. «Some biological problems connected with the Himalaya» // Ibia, 1928, v. 4, nr. 3 pp. 480-532.
30. Назаренко А. А. «Некоторые историко-биогеографические проблемы, связанные с Гималаями (на примере дендрофильной орнитофауны)». // «Журнал общей биологии», 1985. т. 44, №1. ст. 41-54.
31. Zheng Benxing, Shi Yafeng. «Glacial variation since Late Pleistocene on the Qinghai-Xizang (Tibet) Plateau of China.» // Quatern. and environment of China, Beijing: «China Ocean Press», 1982, pp. 161-166.
32. Bryson R. A., Swain A. M. «Holocene variations of monsoon rainfall in Rajasthan» // Quatern. Res., 1981, v. 16 nr. 2. pp. 135-145.
33. Singh G. «Stratigraphical and palynological evidence for desertification in the Great Indian Desert.» // Ann. Arid. Zone, 1977, v. 16, nr. 3. pp. 310-320.
34. Suzuki H. «3500 year ago - climatic changes and ancient civilization.» // Bull. Departm. Geogr. Univ. Tokyo, 1979, nr. 119 pp. 43-58.
35. «Cambridge Ancient History.» Cambridge Univ. press., 1970, vol. I, p. 1, 1970 - 758 p., p. 2, 1971, p. 1053.
36. Максимов Е. В. «Проблемы оледенения Земли и ритмы в природе. Л.: «Наука», 1972, ст. 296.
37. Монгайт А. Л. «Археология Западной Европы. Бронзовый и железный века». М.: «Наука», 1974. ст. 408.
38. Койдукторова Т. С. «Антропология населения Украины мезолита, неолита и эпохи бронзы». М.: «Наука», 1973. ст. 127.
39. Флоров Б. А. «Познавательное начало в изобразительной деятельности палеолитического человека» // «Первобытное искусство». — Новосибирск: «Наука», 1971, ст. 91-117.
40. Леруа-Гуран А. «Религия доистории». // «Первобытное искусство», Новосибирск: «Наука», 1971, ст. 81-90.
41. Кочарьянц В. «След неподдастный времени». // «Журналист», 1984. №106 ст. 74-77.
42. Ларичев В. «Пещерные чародеи». Новосибирск, 1980. ст. 222.
43. Бурганский Г., Фурдуй Р. «Загадки давнина», Київ: «Веселка», 1988, ст. 192.

(Продовження буде)

«1. Особливу відповідальну роль в житті нації має жінка. Жінка — це передусім мати, вихователька молодого покоління і основа родини. Тому в українській державі позиція жінки в суспільстві і її праця будуть забезпечені окремим законом.

2. Родина, як основна клітина суспільства, має для нації особливе значення, бо в ній виростає і виховується молоде покоління. Українська держава створить всі умови для того, щоб родина в Україні мала всі можливості, для виконання цього відповідального завдання.

3. Окремий закон охоронятиме шлюб, родину, материнство і дітей. Щоб жінка-мати могла присвятити потрібний час вихованню дітей, а не шукати додаткового заробітку, родина отримуватиме відповідну допомогу».

Петро ПАВРІВ

ДОНЕЦЬКО-ДОНСЬКА «НОВОРОСІЯ» В МИНУЛОМУ І ТЕПЕР

1 грудня 1991 року 83,9% людности Донецької і Луганської областей підтвердило акт Державної Незалежності України, прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року. Проти самостійності України голосувало в Донецькій області 12,58%, а в Луганській — 13,41%. Вищих показників неodobрення волі українського народу добилися тільки кримські сепаратисти. За підсумками перепису населення в січні 1989 р. більше зросійщено Донецьку область:

Таблиця А								
Національність	Населення областей				Уважають рідн. мовою %			
	Донецьк.		Луганськ.		своїх націй		російську	
	тисяч	%	тисяч	%	Дон.	Луг.	Дон.	Луг.
Уся людність	5311,8	100	2857,0	100	75,2		24,3	19,6
Українці	2693,4	50,7	1482,2	52,1	59,5	66,3	40,4	33,7
Росіяни	2316,1	43,6	1279,0	44,5	99,4	80,0	—	—
Білоруси	76,9	1,4	33,5	1,2	30,0	30,7	67,9	66,3
Греки	83,7	1,6	—	—	19,0	—	70,0	—
Євреї	28,1	0,5	8,2	0,3	5,7	5,1	93,7	94,1
Татари	25,5	0,5	11,9	0,4	51,0	50,5	48,1	48,4
Молдавани	13,3	0,3	—	—	41,4	—	52,9	—
Інші	74,8	1,4	42,2	1,5	41,0	41,5	54,2	53,8

У ній же понадмільйонний Донецьк (1,140.5 тис. мешканців), два півмільйонні міста (Маріуполь і Макіївка) та 9 міст з населенням понад 100 тисяч. Серед неросіян у Донецькій області російську мову назвали рідною мовою найбільше мешканців південно-західних районів: Першотравневого — 38,4% (28,4% населення району — білоруси, 21,4% — греки) і Володарського — 29,1% (27,1% людности району — білоруси й 19,8% — греки). Дещо менше, ніж у Першотравневому районі, зросійщилися неросіяни в східних районах: Старобешівському — 32,0% (34,7% населення району — білоруси, 13,2% — греки), і Тельманівському — 32,1% (до 1944 р. значна концентрація німецьких колоністів; тепер 23,4% населення району — білоруси і 18,0% — греки).

В чотирьох містах обласного підпорядкування росіяни становлять понад 50% мешканців і переважають українців: у Єнакієвому у від-

ношенні 54,7:40,9%, в Макіївці — 54,2:40,4%, в Донецьку — 52,5:39,8% і в Горлівці — 51,5:44,0%. Відсоток зросійщення неросіян дорівнює відповідно: 23,0; 23,4; 27,1; 25,6%. В колишньому осередку переселених у 1778–79 рр. з Криму греків, у Маріуполі, вони нині складають лише 4,5% мешканців міста, отже — зросійщилося 34,8% неросіян. «Відстають» від Маріуполя за результатами «добровільної асиміляції» Шахтарське (30,3%), Дебальцеве (29,0%), Артемівське (до 1924 Бахмут, 26,1%), Кіровське (25,9%), Костянтинівка (25,9%) і Красноармійське (до 1934 Гришине, 1934–38 Постишеве, 25,9%). В інших гірняцьких містах: Дзержинському (до 1936 Щербинівці) рідної мови відцуралося 23,7% неросіян, у Ясинуватій — 21,7%, в машинобудівному Краматорському — 23,5%, в індустріально-курортному Слов'янському — 22,4%, в машинобудівній Дружківці — 22,2%. Переважають же між неросіянами українці, але Донецьке обласне статистичне управління не заохотило вказати по районах і містах обласного підпорядкування такого показника.

Відсотками українізації неукраїнців (які записали рідною мовою мову українську) не можна похвалитись, бо в сільських районах вони не перевищують 2%: у Великоновосільському — 1,8%, Добропільському — 1,5%, Костянтинівському — 1,4%, Тельманівському (до 1935 Тельманове називалося Остгаймом) — 1,2% і Мар'їнському — 1,1%. З міст обласного підпорядкування найбільше неукраїнців назвали своєю рідною мовою українську в північному, насправді слобожанському Красному Лимані — аж 0,7%. Це ж невеличкий залізничний вузол, 32,8 тисяч мешканців.

Де мужицькій «хохлацькій» мові рівнятися до «великого могутнього інтернаціонального язика»! «Українский (наголошують так всупереч призананому Академією Наук ССР наголосові на «и»: українский, бо вважають, що Україна — окраїна російської імперії.) — очень трудный язык», — заявляють росіяни.

Вільно володіє українською мовою в Донецькій області 44,1% поляків, 35,2% євреїв, 32,2% росіян, 27,0% болгарів, 24,9% греків і лише 18,7% білорусів. Може їм перешкоджає те, що з усіх слов'янських мов до української найподібніша білоруська. Але ж «братньою» російською мовою вільно володіє 95,4% білорусів у Донецькій області. Та й завдяки «мудрій лєнінській» політиці КПСС, вільно тут володіє українською мовою 81,8% українців. Російською володіє 88,1% «хохлів»! Під час перепису населення 1989 р. тільки 32,2% росіян Донецької області призналися, що вільно володіють українською мовою. Російською вільно володіє 98,0% євреїв, 97,6% греків, 96,7% німців, 96,5% болгарів, 96,1% татарів, 82,3% узбеків, 81,3% азербайджанців і циганів, 67,4% казахів і 88% осіб іншої національності. Щодня радіо, телебачення і преса прищеплювали населенню області почуття вищості російської мови, а шкільні органи масово звільняли «перевантажених математикою та іншими головними дисциплінами» учнів неповносередніх і середніх шкіл від навчання української мови в Українській республіці. В Донецьку й інших містах учителі української мови і літератури звикли навіть на «уроках» звертатися до учнів

по-російськомu, коли йдеться не про українську мову чи літературу, а на перервах тим більш. Звільнені від навчання української мови учні сиділи в класах і займалися хто чим хотів, перешкоджаючи ходові лекцій. До 1991 р. в Донецькій області з 1214 шкіл тільки в 117 (9,6%) сільських школах навчання велося українською мовою. Вчилася в них біля 3% школярів.

Луганське обласне статистичне управління підрахувало кількість громадян української, російської, білоруської і татарської національності, які назвали рідними українську і російську мови, як мови не своєї національності. Найбільше зросійщених українців у східному Станично-Луганському районі (36,1% українців району), де 2/3, людності росіяни, точніше: 65,1%. Сюди під саме Луганське висунувся на захід з території колишньої Области війська Донського забув російської етнічної території. Переважають росіяни (55,2% населення) і в Краснодарському районі, де зросійщилася четвертина (25,1%) українців.

По всьому світі хвалилася советська пропаганда героїзмом красnodінської комсомольської організації «Молодої гвардії», з якою жорстоко розправилися гітлерівці. Ганебно оправдувати їхні звірства, але й пора сказати людям правду про причину жорстокості німецьких нелюдов у Краснодарі. Наприкінці 1942 р. там було обкрадено поштовий автофургон з новорічними посилками і зброєю для вояків німецького гарнізону. Ця подія так їх розлютила, що вони заявили цивільній адміністрації міста: або поліція знайде злодіїв і покарає їх, або вони почнуть самі наводити порядок у місті. В перші дні січня 1943 р. на міському базарі затримано особи, що продавали викрадені з того фургона харчі. Арештовано цілу групу. Між ними були й герої роману російського советського письменника Александра Фадєєва (1901-56) «Молода гвардія»: Сергій Тюлелін, Олег Кошовий, Уляна Громова та інші. Німці, як відомо, зі злодіями не панькалися. Якщо б «молодогвардійці» були справжніми підпільниками, то вони б забрали зброю. Одного з персонажів Фадєєвського роману Стаценка, який розповів людям правду, НКГБ запроторило в Кизил-Ординську область Казахської ССР, де він і розказав красnodінську історію в'язневі Ст. Курилякові.¹ З німцями в окупованому Донбасі боролися українські націоналісти, яких продавали фашистам залищені під час відступу червоної армії сексоти НКВД.

Понад 20% українців зросійщилося на Луганщині, в північному Перевальському (31,7%), центральному Слов'яно-Сербському (27,1%) і, безперечно, в містах. У самому Луганському відцуралося рідної мови аж 58,7% українців. Їх там 42,2%, росіян — 53,9%. Із 14 міст обласного підпорядкування на Луганщині в 7 містах чисельно переважають росіяни. Найвища їхня питома вага в «героїчному» Краснодарі (до 1920 р. Катеринодіні) — 66,2%; українців — 29,3%. Дещо нижче співвідношення росіян до українців у гірничих містах: Свердловському (55,5:39,2%), Красному Лучі (54,1:41,2%), Кадіївці (з 1978 Стаханов,

¹ С. Куриляк. «Хто є хто» // «Зона», 1992, № 3, ст. 202-205.

55,1:41,5%), Антрациті (50,2:44,8%) й зачадженому коксохімічними димами Алчевському (1931–61 Ворошиловськ, 1961–91 Комунарськ, 50,2:45,7%). У перерахунок міст російську мову назвали рідною відповідно: 49,8%; 46,0%; 49,1%; 47,9%; 53,9%. В шахтарській Брянці, хоч там українці переважають над росіянами (українців — 49,0%; росіян — 47,3%), 50,6% українців відступили від рідної мови. Кадіівку перейменували на Стаханов у честь шахтаря з Орловської губернії, якому за наказом ВКП(б) підготовлено вибіт, щоб він перевиконав норму видобутку вугілля відбійним молотком у 14,5 разів.

Можливо, що демографічні показники, якими оперуємо, такі ж оманливі, як стаханівські рекорди. Під час перепису дітей різнонаціонального подружжя часто записували «руськими», та й національна свідомість донбаських «охолів» дуже низька (деякі називають себе без сорому «перекінчиками»). В сусідній Ростовській області, що належить до Російської Федерації, і на Кубані застрашували Сибіром і примушували козаків українського походження записувати себе росіянами. Може, в Ровеньках дома російською мовою розмовляє менше, ніж 4,2% українців, а в Алчевську українською мовою володіє понад 29,2% неукраїнців. Статистичні бюро інших міст Луганської області не визначили такого показника. У порівнянні з Донецькою областю, на Луганщині більше росіян признало рідною мовою українську: 0,8% (в Донецькій області — 0,6%). В 1959 р. ці показники були вищі: на Луганщині — 1,1%; на Донеччині — 0,8. А може, деякі українці подавали «престижнішу» національність?

Коренів російщення «інородців», яких імперське міністерство внутрішніх справ циркуляром з 20 січня 1910 р. віднесло до українців, треба шукати в самій природі росіян-москвинів. Ще в XI–XIII ст. в'ятичі слов'янізували з допомогою церкви² угрофінські племена, мерю, мурому, мешчеру, пермь, а новгородські словени — весь, іжору, чудь. Академіки-слависти: Петербурзької АН Алексій Шахматов і Польської АН Здзіслав Штібер признавали, що російська мова творилася на базі не народньої, а книжної церковно-слов'янської (староболгарської) мови. З багатьох угрофінських племен залишилися: мордва, чудь-єсти, удмурти, марійці, комі, карели, перм'яки. Лише мордовці й єсти — понад одномільйонні народи. Вєспів залишилося 8 тисяч, мансів — 7,6 тисяч, а іжорів — 700. Після здобуття Казані й завоювання Сибіру москвинами стали чимало тисяч татарів (казанських булгарів і сибірських монголів).

Ще перед другим остаточним зруйнуванням Запорізької Січі «братній» царат заселявав наші причорноморські й приазовські степи балканськими слов'янами, а після ліквідації нашої вольниці — греками, євреями, німцями, а передусім росіянами (розкольникими, кріпаками), які мали стати основою новоросів, вірнопідданих петербурзькому престолові у створеній в 1764 р. Новоросійській губернії від Богу (Південного Бугу) до Сіверського Дінця. Отже, «єдиний советс-

² В церквах учили слов'янської мови тубильців над Волгою, Окою та верхоріччям Дону.

кий народ» генсека Леоніда Брежнєва мав попередників. Червоний Кремль хотів зробити «новоросами» усіх «нерусских» громадян Союзу «нерушимого», який «сковала навіки Великая Русь».

Ні царська, ані большевицька затії у великоросів не вдалися. Зайд в українських степах завжди переважали «малороси». За даними доктора історичних наук В. М. Кабузана, перед створенням адміністративної одиниці «Слов'яно-Сербії» між Бахмутом, Луганню і Сіверським Дінцем, де царат поселив сербів, хорватів, чорногорців, болгарів, волохів і молдаван, і де перед будівництвом Ростовської митниці й порту українські козаки становили (на тих територіях) 100% населення. В 1769 р. під захист Ростовської фортеці втекли перед татарами, що йшли на Бахмут, з-над Міусу запоріжці, які заснували під Ростовом 5 сіл.

У другій половині XIX ст. в донецько-долішньодінських степах співвідношення українців до росіян становило в %:

Таблиця Б				
Повіти Катеринославської губернії (до 1887 р.)	1857-58		1897	
	україн.	росіяни	україн.	росіяни
Бахмутський	72,1	19,1	53,0	32,0
Слов'яно-Сербський	76,2	18,6	54,9	42,2
Ростовський	71,7	12,1	52,3	38,8

У 1926 р. на тих самих територіях у перепорядкованих адміністративних одиницях таке ж співвідношення становило (також у %):

Таблиця В				
Адміністративні одиниці	українці за		росіяни за	
	національ.	мовою	національ.	мовою
Промислово-гірничий підрайон УССР	60,0	48,2	31,4	45,0
З усього населення:				
українська людність	40,5	22,1	48,9	71,3
російська людність	74,1	66,8	18,8	26,2
по округах:				
Артемівська	87,4	81,0	7,6	14,0
Луганська	59,7	49,4	37,0	47,2
Сталінська	72,4	67,2	13,9	19,5
Степовий підрайон УССР				
Маріупільська округа	61,2	53,5	10,6	21,0
Старобільська округа	89,4	89,0	10,2	10,5
Долішньодонські округи				
Північно-Кавказького краю Російської СФРР	42,1	26,0	51,3	68,0

Після Другої світової війни в Сталінській (з 1961 р. Донецькій) та Луганській (1970–1990 Ворошиловградській) областях УРСР та утвореній у 1937 р. Ростовській області РСФСР переписи населення задокументували нове співвідношення головних національностей на досліджуваних територіях у %:

Таблиця Г						
Області	Українці				Росіяни	
	за переписами		з них зросійщені			
	1959	1989	1959	1989	1959	1989
Донецька	55,7	50,7	21,1	40,4	37,5	43,2
Луганська	57,5	52,1	12,5	33,7	38,9	44,9
Ростовська	4,2	4,2	55,4	56,6	91,3	89,6

Безперечно, росіяни не українізувалися. Як писав російський поет Володимир Маяковський у вірші «Довг Україні»:

Знань в росіян — і лоб не морщ:
 Знають ось український борщ,
 Знають ще українське сало.
 Із культури зняли верх тоненько:
 Окрім двох прославлених Тарасів —
 Бульби та відомого Шевченка, —
 Більш не візьмеш, скільки не старайся.
 А коли притиснуть — стає мов рожа, —
 й висуває аргументи нові:
 Стане й оповість кілька курйозів —
 Анекдотів «украинской мови».

В «Огляді національної території України», виданому на еміграції в 1923 р. проф. др. Ст. Рудницьким, він оцінює, що в 1914 р. на Донщині жило 974 тисячі українців (57,3% загальної людності) і 612 тисяч росіян (35,9%). З них у 1989 р. залишилося українців 178 тисяч (4,2%). Таким чином, на Донщині питома вага українців знизилася на 53,1%.

Згідно з даними Центрального статистичного бюро СРСР, на 1 січня 1927 р. в трьох донських округах українцями назвали себе 897,5 тисяч осіб. У 1924 р. цю територію ЦК ВКП(б) передав з УСРР до РСФРР. Перед відривом Таганріжчини й Шахтинщини від України там було відкрито в Таганрізькій окрузі 24, а в Шахтинській 10 українських шкіл. У Донецькій губернії УСРР замість 7 українських шкіл на 1 січня 1913 р., на 1 квітня 1924 р. числилися 181 українізованих шкіл. Восени 1929 р. в Сталіному (теперішньому Донецькому) працювала одна українська трудова школа, а в російських школах української мови не вивчали. Отже, Донбас українізувався дуже повільно. Щоб не допустити до введення української мови викладання

в Сталінському гірничому інституті, його перепідпорядкували з Народного комісаріату освіти УССР Вищій раді народного господарства ССРСР. У вищих школах тільки 30% предметів читали українською мовою. Російська й зросійщена технічна інтелігенція чинила шалений опір впровадженню української мови на виробництві. Тим часом НКВД виконувало узгоджений із самим Сталіном «план заходів»: розстрілів (на Сталінську область заплановано розстріляти 1000 осіб) і засуджень на 10-15 років. Арештували передусім українців і греків. Під час пляного голодомору 1932-33 рр. тут же вимерло близько 15-20% сільського населення. На їх місце, за неопублікованим наказом голови Ради міністрів ССРСР В. М. Молотова, завезено з Центральної Росії «сільських тружеників».

Під час німецької окупації перед гітлерівцями вислугувалися не «українські буржуазні націоналісти», а росіяни. Вони ж видавали в Сталіному «Донецький вестник» і переважали в поліції. Українські самостійники на Донбасі створили підпільну мережу, в якій діяло біля 200 активістів і 250 симпатиків різної національності. Антинімецька спрямованість самостійницької пропаганди прихилила на бік українського націоналістичного підпілля цюнайменше 10000 донбасців...

Ліквідувати його помогли німцям залишені сексотів НКВД. Простолюддя боялося повороту большевиків. Цей страх і нині стримує багатьох українців від участі в побудові нашої самостійної Держави.

В серпні 1993 р. українофоби з манкуртами проголосували на засіданні Донецької обласної ради депутатів трудящих за надання російській мові статусу другої державної мови. В Донецьку й Луганську працюють лише по одній українській школі. В кількох школах відкрито українські класи. В Донецьку мізерним накладом виходять лише дві українськомовні газети. Книгарні й ятки (кіоски) забиті російськими книжками. Відроджувана комуністична партія під проводом П. Симоненка веде шалену антиукраїнську пропаганду. Заперечують голодомор 1932-33рр. і лякають народ новим голодомором. Усю вину за ріст цін, інфляцію і економічну кризу соціалісти й комуністи звалюють на демократів. Їхня мета — викликати соціальний зрив і повернути большевицьку диктатуру.

У вересні 1993 р. в Донецькій обласній бібліотеці проведено скромну конференцію, присвячену пляновому голодоморові в 1932-33 рр. За даними Р. Конквеста, заокеанського дослідника етноциду проти українського народу, в тодішній Донецькій області, з Луганщиною включно, вимерло 15-20% населення. Нині українські патріоти обвинувачують КПСС в знищенні до 70 мільйонів українців. По Донбасу кількість жертв етноциду проти українського народу ще не визначено. Російські «інтернаціоналісти» заперечують етноцид аргументом, що голод косив усіх мешканців України. В усякому разі, він був одним з головних чинників, що знизили питому вагу українців у загальній чисельності населення Донбасу з 64,1% в 1926 р. до 56,4% в 1959 р. Пізніша «ленінська національна політика КПСС» зменшила її до 51,1%, тобто частка українців у кількості всієї людності обидвох українських областей Північного Приазов'я знизилася на 13%. Ленін, Ста-

лін, Брежнєв і їхні «соратники» Каганович, Постишев, Молотов стноцидом проти українського народу за 63 роки (1926–89) підвищили питому вагу росіян з 26,1 до 44,0%, тобто на не цілих 18%. Вони якраз і є тією п'ятою колоною, за допомогою якої російські імперіялісти хотіли б повернути український народ у колоніальне ярмо.

«Дух одвічної стихії зберіг нас від татарської потоппи». Він же збереже нас на грані двох світів і в наш час, коли на наші степи зазіхають потомки ординців Джінгісхана. Тому автор нашого національного гімну Павло Чубинський заповів нам:

Станем, браття, всі за волю
Від Сяну до Дону,
В ріднім краю панувати
Не дамо нікому.

«Найсуттєвіше в усіх постановах Конференцій і Великих Зборів ОУН, що тягнеться безперервною ниткою, це наголошування фронту боротьби проти ворога, куди повинні бути спрямовані всі сили нації. Для цього треба уникати внутрішньоукраїнських фронтів, а навіть відсунути на другий план фронти проти тих колишніх окупантів частин українських земель, які сьогодні також стали жертвою російського імперіялізму. Визвольний фронт ОУН спрямований проти кожного окупанта України. Опортуністичні українські елементи є тільки випадками на шляху боротьби народу і його авангарду — ОУН. В час, коли ОУН держала фронт проти двох найбільших мілітарних потуг, Німеччини і Росії, як одинока організована політична сила, яка мала відвагу актом 30 червня 1941 року і дальшою боротьбою стати на прю з ними, в той час не було на українських землях жодного співпартнера для боротьби проти ворога, бо всі ще існуючі українські партії і групи склали зброю та сканіталювали перед ворогом, достосовуючись до нової дійсности. Однак ОУН ніколи не починала історії визвольної боротьби від себе, а включалась, як чергове звено, ... у великий ланцюг довговікової визвольної боротьби нації...».

Ярослав Стецько
«Українська Визвольна Концепція»,
том ч. 2, стор. 32.

Ігор КІЧАК

ЗАМІСТЬ „СПЕЦОТРЯДА“ — „СПЕЦГАЗЕТА“?

(Вперше надрукована „На Переломі“ ч.3/1993, Коломия)

Хто був найгрізнішим ворогом московсько-большевицької імперії?
— Бандерівці. Кого найбільше боялися і ненавиділи вороги України?
— Бандерівців. Кого найбільше обливали брудом брехні і наклепів?
— Бандерівців. Проти кого застосували вороги найпідліші провокації? — Проти бандерівців.

В 1944–48 рр., коли бандерівці вели збройну боротьбу проти московсько-большевицьких окупантів України, вороги створювали лжеповстанські „спецотряди“, які грабували, гвалтували, катували і вбивали мирних жителів західноукраїнських сіл з метою скомпромітувати УПА і збройне підпілля ОУН і позбавити їх народньої підтримки. Колишній „бойовик“ такого „спецотряда“ з Рівненщини Семен Чісок, якому енкаведист Чернов дав псевдо „Шишка“, згадує: „Щоранку ми, як звичайно, молилися, віталися вигуком «Слава Україні!», а відповідали «Героям Слава!», співали «Боже Великий Єдиний, нам Україну храни», розмовляли по-українськи. Ніхто не міг і запідозрювати, що ми не були бандерівці“. Так було.

Провід ОУН розгорнув роботу по об'єднанню якнайширших патріотичних сил України в Конгрес Українських Націоналістів на засадах ідеології українського націоналізму, батьком якої є Тарас Шевченко. І вороги ж сполошилися й за вчорашньою большевицькою звичкою почали обливати тих же самих бандерівців брудом брехні і наклепів: вони, мовляв, — „зграя політичних інтригантів, кар'єристів“, „запроданців“, „авантюристів-насильників“, „комуністів“ (колись це називалося „фашистів“), революційний прапор бандерівців — це „доляровий стяг“, якийсь Дураков розцінив створення КУН як „розвал національно-патріотичних сил“, якийсь Кобзев назвав створення КУН „вредным для нашего националистического движения“ і таким, метою якого є „прекращать деятельность ОУН“ і навіть „хоронить организацию, давшую Украине столько героев“.

І де появилися публікації цих російських та рідних теж — націоналістів-уболівальників за долю бандерівської ОУН? На сторінках газети з добре задуманою назвою „Нескорена Нація“ із рекламою „видання українського націоналіста“.

Коли бандерівська ОУН створювала на різних континентах Світовий Український Визвольний Фронт, то нікому не спало на думку назвати це похоронами Організації, бо це було на чужині. Але об'єднання українських патріотів на Батьківщині за ініціативою бандерівців — це вже для ворогів занадто. Звідси й такий рейвах. Дійшло на-

віль до появи приватизованої теж — ОУН, в лідерах якої значиться Іван Кандиба, який ніколи до ніякої ОУН не належав. Власне цей — теж націоналіст — і реклямується засновником т. зв. „Нескореної Нації“, яка друкує заяви цієї приватизованої теж — ОУН — і брехливі статті проти Конгресу Українських Націоналістів.

В одному з чисел цієї газети її редактор Р. Коваль у статті „Троянський кінь американської демократії“ (колись — ЦРУ або американського імперіялізму), критикуючи книжку Р. Зварича про „Філософічні основи українського націоналізму“, авторські слова „найпоступовіші“, „найпоступовіших“ підмінює словами „найпоступливіші“ і „найпоступливіших“, влучно зараховуючи себе і свою компанію до „непросвічених Кембріджами та Оксфордами, вочевидь нешляхетних, непоступливих“. Тут же якась О. Румянцева афішує своє нерозуміння різниці між філософією (об'єктами дослідження якої є світ і місце людини в ньому, відношення мислення до буття і людини до світу) та ідеологією і також безпідставно нападає на Р. Зварича, а, очевидно, проспавши гостем всі три дні на зборі Конгресу, розповідає вигадки про крики „Слава Славі!“ і навіть заявляє, що бандерівська ОУН „не може назватися націоналістичною“, бо вона — треба ж таке вигадати — „ставить під сумнів права нації“ — це та організація, назву якої в народі тлумачать як оборонці українського народу“. Сміх та й годі.

Сміх — сміхом, але постає питання: кому це потрібне і хто за цим стоїть? Чи тут діло маємо з політичною шпаною? Чи з надмірним амбіціонерством? Чи з політичним ідіотизмом? Чи з тим самим ворогом? Учора ми бачили в ділі большевицькі „спецотряди“, які заглиналися кров'ю невинних людей від ненависти до бандерівців. Сьогодні їх замінила большевицька за лексиконом і політичною етикою „спецгазета“? Вона захлинається чорною фарбою від ненависти до тих самих бандерівців, яких „не побачила“ Румянцева на зборі Конгресу, а там були делегати від підпільників ОУН з 30-х років Петра Дужого і Григорія Пришляка і до повстанців УПА, що, як Дмитро Верхоляк і Дмитро Синяк, боролися до осені 1955 року. Румянцева пише, що на зборі Конгресу „не було ніяких українських націоналістів“. Ми вже знаємо, які „українські націоналісти“ з тризубами на шапках воювали з українським народом в большевицьких „спецотрядах“. На шапці „Нескореної нації“ теж красується тризуб. Отже, замість „спецотряда“ — „спецгазета“?

Щира Бесіда

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЗЕЛЕНА ВУЛИЦЯ ДЛЯ П'ЯТОЇ КОЛОНИ

ПИТАННЯ: Чи можливе повторення масових страйків в Україні?

ВІДПОВІДЬ: Немає жодного сумніву, що диверсійні забіги внутрішніх та зовнішніх ворогів України матимуть місце і надалі. Це не конче мають бути страйки. Ухвала Верховної Ради Росії про статус Севастополя наочно свідчить, що українофоби вишукують усілякі способи, щоб викликати дестабілізацію в державі, розпалити громадянську або й міждержавну війну, захитати громадський спокій. Цими людьми керує прищеплене їм змалку почуття ненависти до всіх та всього, що не вкладається у вузьке Прокрустове ложе їхньої духовості. Самостійна Україна, як і самостійна Білорусь, Грузія, Азербайджан, Естонія, Чечня, Татарстан, викликає у них зоологічну лють. І ця лють «надихатиме» їх на нові й нові «подвиги» на ниві капощення незалежним народам. Отже, будуть у майбутньому і страйки, і заворушення, і «відокремлення», і всякі інші провокації.

Під цим оглядом хотілося б висловити кілька зауваг щодо діяльності Служби Безпеки України (СБУ). Служба Безпеки відповідно до своєї назви має дбати про запобігання і недопущення ворожих антидержавних провокацій.

Усяка антидержавна акція починається з підбурювання, з антиурядової пропаганди. Свобода слова, яку гарантує демократичне суспільство, не містить у собі права на антидержавну пропаганду. В Україні ж під маркою свободи слова й свободи думки ведеться антидержавна пропаганда. Першим джерелом такої пропаганди є преса, що надходить в Україну з Росії. У цій пресі публіковано всякого роду образи та наклепи на адресу Президента, урядових осіб та окремих політичних діячів. Поширення такої преси має прямий зв'язок з дестабілізаційними процесами в Україні. В усіх демократичних країнах практиковано заборону видань, що ведуть антидержавну пропаганду. В Україні таку заборону мають за недемократичну, зате підтрим демократично обраної влади — за найвище досягнення демократії.

З другого боку, вороже наставлені до України працівники пошти і Союздруку гальмують під різними приводами передплату і поширення у певних районах України української офіційної та громадської преси, тим самим блокуючи контакт громадян з поглядами, що їх висловлюють офіційні чинники, та з поглядами державницьких громадських організацій. Характерно, що на тих теренах, де відбувається таке блокування, саме і мають місце антидержавні ексцеси. Отже, такий «невинний», на перший погляд, недолік, як блокування державницької преси, має прямим наслідком розширення масштабів антидержавної діяльності. Я не знаю, чи розуміє це найвища адміністра-

ція, але СБ має цікавитися таким родом антидержавного саботажу і притягати саботажників до відповідальності. Депутати Народної Ради мали б внести на розгляд ВР законопроект про відповідальність за блокування інформації і порушення «Всесвітньої Деклярації Людських Прав», яка гарантує право кожного поширювати свої погляди усно, друковано і будь-яким іншим способом.

Варто було б СБУ фіксувати і притягати до відповідальності тих, хто у публічних виступах паплюжить державну символіку, державну мову і розпалює міжнаціональну ворожнечу. Як на здоровий глузд, за такими діями має наглядати саме Служба Безпеки.

На жаль, і СБУ, і прокуратура, і МВС цим не цікавляться.

Отже, в Україні відкрито «зелену вулицю» для діяльності «п'ятої колони».

Чи ж можна за таких умов сподіватися, що в Україні не буде рецидивів антидержавних провокацій?

КОЛИ КОРІНЬ ГНИЛИЙ

ПИТАННЯ: Чи вдасться Б. Єльцину зупинити процес дезинтеграції Росії?

ВІДПОВІДЬ: Плюралізм поглядів (замість єдиного для всіх) на політичні, економічні та адміністративні проблеми і способи їх розв'язання спричинив у колишньому СССР переоцінку усіх догм минулого. Людям і народам розкрилися очі.

Першими прозріли національні колонії: відбулась парада суверенітетів 1990-1991 рр. Несправедливості взаємин метрополії та колоній були такі очевидні, що процес усамостійнення республік не підлягав жодному контролю. Метрополія — Росія — лишилася без колоній. Але й сама Російська Федерація це теж штучне утворення, де всі провінції — автономії, області, краї — перебувають у колоніальній залежності від центру. І з цього утворення першими стали виокремлюватися національні автономії: Чечня, Татарстан, Башкирія, Якутія та ін.

Бажаючи втримати ці терени у федерації, Єльцин визначив їм у проєкті конституції Російської Федерації ряд привілеїв: національну автономію і низку економічних пільг, яких не дістали «чисто» російські області та краї. Іншими словами, корінні російські терени знайшлися у гіршому політичному й економічному становищі, ніж національні автономії.

І «чисто» російські терени запротестували: чи ми гірші від націоналів? Почалась парада суверенітетів областей і країв Росії. Першою у цій параді виступила Вологодська область, проголосивши себе Вологодською республікою. Тоді Свердловська область — батьківщина самого Єльцина — і собі визначилась, як Уральська республіка у складі Російської Федерації. Аналогічну ідею висунула Крайова рада Приморського краю, плянуючи утворити Республіку Примор'я. Челябін-

ська область оголосила з цього приводу референдум. Почався процес дезинтеграції колишньої метрополії.

Чи вдасться Москві цей процес зупинити? Я кажу Москві, бо негативно поставилися до паради російських суверенітетів і президент Єльцин, і Верховна Рада Росії. Воно й не дивно. Ворогуючи між собою за владу, ні одна з цих сторін не хоче дезинтеграції імперії. Обидва табори — табори проімперські. І цілком можливо, що спільне небажання розвалу імперії об'єднає і Єльцина, і Верховну Раду.

На сьогодні Конституційна нарада схвалила Єльцинів проєкт конституції. Цей проєкт не передбачає існування новоутворених республік. Що ж до самих новопроголошених республік, то їхній статус має затвердити Верховна Рада Росії, бо згадані республіки звернулися саме до ВР Росії з проханням узаконити свою появу. З усього видно, що ВР Росії цього не зробить, і нові російські республіки юридично не легалізують свого статусу. І Єльцин, і Верховна Рада діятимуть у цьому питанні одностайно.

Проте розбіжності між президентом і ВР існуватимуть і далі. І саме ці розбіжності визначатимуть долю новоутворених російських республік. Коли Єльцин та ВР Росії дійдуть компромісу у питанні основного закону, то новоспеченим республікам не вдасться «пропхатися» у конституцію. А це значить, що для здійснення свого задуму їм доведеться подолати багато перешкод. Дальша доля цих «самостійників» залежатиме від їхньої наполегливості і рішучості обстоювати свій статус.

Але хай навіть на цьому етапі Москві і вдасться зупинити прагнення своїх провінцій до незалежності, ця тенденція не зникне, вона і далі буде пекучою проблемою у штучно створеній і штучно утримуваній укупі імперії.

Спостерігаючи те, що діється сьогодні у колишньому ССРСР, мимоволі приходять на пам'ять слова пророцтва:

*Се Бог судить, визволяє
Довготерпеливих,
Вас убогих, і воздає
Злогіям за злая.*

ПАРАДОКСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

ПИТАННЯ: Чи є потреба незалежній Україні дотримувати колоніальної конституції УССР?

ВІДПОВІДЬ: Коли колишня колонія проголошує себе незалежною державою, вона тим самим кардинально порушує колоніальну конституцію і цілковито її перекреслює. Не треба забувати, що конституція УССР це ніяка не конституція, а, кажучи образно, фіговий листок для маскування диктатури КПСС на Україні. Ця конституція була фікцією: вона створювала видимість правової держави.

Проголошення незалежності України якісно змінило колишню УССР, обернувши її юридично на самостійну державу. Дальше достосування колоніальної конституції УССР до незалежної держави можна порівняти хіба із запровадженням тюремних правил у фешенебельному готелі.

Набуття колишньою колонією статусу незалежної держави — це революційна акція. Втискати цю акцію у рямці колоніальної конституції просто небезпечно. І дальший розвиток подій в Україні це підтвердив.

Безперечно, що певний перехідний період якась конституція — хай і колоніальна — формально мусить діяти, щоб запобігти хаосові. Але, допускаючи дію колоніальної конституції, демократично обрана влада не повинна вагатися, коли за певних критичних ситуацій треба діяти, не дотримуючи сліпо букви колоніального закону. У такому разі, права демократично обраної влади вищі від прав мертвого закону.

Тому, одразу після проголошення незалежності і обрання президента колишньої колонії, президент має скликати конституційну асамблею для укладення нової незалежної конституції. Такий попередбачений конституцією УССР крок впливає із самого факту постановлення незалежної держави: незалежна держава мусить мати свою демократично укладену незалежну конституцію. Такий захід цілком узгоджується з демократичними традиціями й засадами.

В Україні ж демократично обраний президент цього не зробив, сподіваючись, що конституція УССР може з успіхом служити незалежній Україні на перехідний період. Аналогічно діяв і президент Росії, хоч Російську Федерацію не можна порівнювати з Україною: Російська Федерація великою мірою є продовження РСФСР, тоді як Україна і УССР юридично — це небо і земля, це колонія і не-колонія.

Президент Єльцин, хоч і пізно, але виправляє свій недогляд. Розроблену конституційною нарадою Росії конституцію він хоче затвердити без участі прокомуністичної Верховної Ради.

На Україні ж — відповідно до наявної досі інформації — нічого у цьому напрямі не робиться. Можна не сумніватися, що сучасна Верховна Рада України не затвердить конституції, виробленої комісією під головуванням Кравчука. Отже, в Україні триватиме хаос, викликаний дією колоніальної конституції у незалежній де-юре державі. Цю обставину використовують деструктивні сили, намагаючись ліквідувати незалежність України, а заразom і президентство обраного на-родом президента.

Політична криза породжує економічну, а економічна загрожує існуванню незалежної держави. У такій ситуації дотримування демократично обраною владою колоніальної конституції рівнозначне самотубству.

Сергій ЛІХТЕР

ЩЕ РАЗ ПРО „ВИСЯЧІ САДИ“ СЕМІРАМІДИ

У ході розвитку світової історії багато людей намагається розкрити таємниці стародавніх цивілізацій. До них можна зарахувати „висячі сади“ древнього Вавилону, які є одним із семи чудес світу. Розміщені на терасах, які з'єднувалися між собою сходами, вони були унікальним зразком садово-паркового мистецтва. Винайдення знаменитих іригаційних споруд дозволило підтримувати стабільність кліматичної атмосфери садів і безперервний потік вологи. Із загибеллю садів у II ст. до Р.Х. щез метод підземного зрошування, залишивши слід у спогадах Геродота та Ктесія.

У кінці 1980 років урядом Іраку була зроблена спроба відновити сади Семіраміди, однак, через війну, ця спроба не була реалізована. Тим часом, в одному з найбільших промислових центрів України — місті Кривому Розі — був знайдений спосіб вирішення проблеми й отримано авторське свідоцтво. Його автором став *Вадим Іванович Баралюк*. У минулому він був гірським інженером, а тепер — сценарист, кінорежисер та самодіяльний художник, який має вже чималий творчий досвід. Знявши не один десяток аматорських та професійних кінострічок, він виявив неабияку винахідливість у техніці та малярстві.

Саме думка про сади Семіраміди примусила Вадима Баралюка взяти до рук пензель після створення інженерських розробок свого винаходу. Інтерес до садів виник ще в дитинстві, коли у післявоєнний рік він почув із уст учителя-фронтовика захоплюючу розповідь про дивний світ садів Семіраміди. Бувальщина, схожа на казку, переслідувала його впродовж довгих років, аж поки випадковий момент осяяння не привів Баралюка до реального технічного відкриття підземного зрошення.

Однак, не маючи змоги реалізувати це на практиці, він звертається до малярства, де яскраво виявилася багатогранність обдарування цієї людини. Тут він використовує усі свої професійні та інтелектуальні можливості, де історик поєднується з фантастом, а мистець — з інженером. Його малярські роботи можна порівняти з мистецтвом учених, коли виражальний ряд побудований на непорушному „раціо“, де гармонія перевіряється альгеброю, що є нехарактерним для професійних малярів. Незважаючи на це, малярство Баралюка не робить враження нудної математичної формули. Швидше навпаки, воно нагадує спадщину малярів-дивізіоністів та пуантилістів.

Система, розроблена Ж. Сера та П. Сіньяком, базується на методичному розкладанні складного кольорового тону на чисті кольори. Вони фіксуються на полотні чітко розрізняваними мазками в розрахунку на оптичне змішування цих мазків при зоровому сприйманні картини. Не можна сказати, що Вадим Баралюк повністю перебрав цю малярську систему. Він радше дотикається з нею в основних аспектах. В цілому ж

маляр йде шляхом експерименту — пошуку індивідуальної малярської манери, що висловлювала б його основну думку про казковість та реальність „висячих садів“ Семіраміді.

П'ятнадцять полотен створюють цілісну ретроспективу древнього пам'ятника культури. У легкому серпанку пливуть над землею „висячі сади“, втілюючи історичну фантазію маляра в картині „*Набережна Семіраміді*“. Ритм терас, облицьованих кольоровою керамікою, які чергуються між собою, розкриває перед глядачем двері у казковий світ древньої цивілізації. Легкий мерехтливий кольорит вносить елемент легкості та паріння у повітрі екзотичних рослин, які створюють особливу природну авру. Захоплення історією, побутом і культурою Древнього Вавилону приводять Баралюка до створення полотен „*Дорога процесій*“ та „*Вавілонський мотив*“. За допомогою творчої уяви, він реконструює історичний лик міста з його валами та вузькими прямими вуличками.

Окрім історичних реалій садів, автор, виявляючи фантазію, показує на прикладі великих міст світу можливість застосування свого винаходу. Ахен, Санкт-Петербург, Багдад, Париж та інші столиці світу можуть бути прикрашені „висячими садками“, які будуть забезпечені підземною зрошувальною системою. Це значно збагатить не лише естетичний, але й екологічний фон великих історичних центрів. На прикладі своїх картин мистець намагається наче заглянути у майбутнє тисячоліття, що значною мірою і визначало їх образний ряд та манеру виконання.

Розвиваючи тему „висячих садів“ Семіраміді, маляр, повертаючись до сучасності, створює образи-фантазії, де невидимо присутньо є вавилонська правительська, як, наприклад, у картині „*Номер Семіраміді. Центральний отель*“. Конкретні архітектурні пам'ятники збагачує зелена фльора, яка наче парить у повітрі. З ґрунтом її поєднують металеві труби, через які каналами надходить живлюща волога. Тут Вадим Баралюк поєднує талант інженера та маляра. Навіть надмірність прямих ліній архітектури чи то готичного собору Ахену, чи Ейфелевої вежі Парижу, чи хмарочосів Нью-Йорку не вносить монотонності у зорове сприймання давно забутих мотивів. Маляр наче б заново відкриває їх для глядача, використовуючи несподівані ракурси, де виявляється його досвід кінорежисера. Так, наприклад, у картині „*Білий слон під егідою Семіраміді. Дубай*“ використано прийом накладання кадру, де кожен просторовий плян зображений окремо. Таким чином створюється враження простору скороминущого часу, коли елементи древньої культури знаходять своє продовження у сучасних формах. Легкість малярської техніки, базованої на розподільному положенні фарбового мазка, робить фактуру твору більш живою та рухомою.

Важливо відзначити елемент символізму у творах Вадима Баралюка, який виявляє себе в першу чергу в їх назвах, що багато в чому визначає образну та композиційну основи. Це можна сказати про такі роботи, як „*Президент Семіраміді Карлові Великому*“ та „*Ейфель і Семіраміді*“, „*Візит Семіраміді у рік 500-ліття відкриття Америки*“, де символ вавилонської царіци втілений в елементах „висячих садів“.

які прикрашають міське середовище. Тим самим автор висловлює своє уявлення міту про Семіраміду, згідно з яким вона після смерті перетворилася в голубку.

Важко не подивувати сміливі фантазії мистця, який створює свої твори лише на основі скрупул історичних та літературних джерел про часи правління Семіраміди. В той же час не покидає думка про конкретний винахід, який може допомогти у справі відновлення знаменитих садів, які, здавалося, були безповоротньо втрачені для багатьох поколінь. Важливим є також той факт, що шлях наукового пізнання допоміг розкрити у Вадима Баралюка здібності самотнього маляра. Незважаючи на відсутність професійних знань у малярстві, він досить тонко користується виражальними прийомами. Його твори, дещо декоративні щодо кольорового строю, висловлюють авторське розуміння навколишнього світу в історико-філософському аспекті.

Як інженер та винахідник, він доносить до глядача особливу естетичну цінність архітектурних пам'яток, їх поетичну гармонію форм та ліній в поєднанні з живим природним середовищем. В картинах, присвячених Семіраміді, кожен сюжет наче сам диктує певний малярський прийом. Так, наприклад, поряд з пензлем, маляр використовує мастихін* чи звичайний кухонний ніж, що можна прослідкувати у картині „Ранковий сон Bagdady“. Різноманітність технічних особливостей малярського письма не порушує послідовності розвитку тематики творів, які сприймаються як один цикл.

Звичайно, не можна представляти Вадима Баралюка як маляра, який присвятив себе виключно темі Семіраміди. Адже він створив ще біля 300 картин, де основне місце займає ліричний пейзаж. Невеликі за розмірами твори виконані в реалістичній манері, де автор повністю занурений у світ естетичного замилювання навколишньою природою. Для нього важливий момент — стан природного середовища, який відповідає хвиловому настрою, тому тут він цілком віддає перевагу техніці мастихіна, яка дає змогу швидко фіксувати побачене.

Різноманітність стильового підходу та експериментальний пошук у галузі малярської техніки надають мистецтву Вадима Баралюка неповторної самотності. Картини, присвячені „висячим садам“, не лише ілюструють винахід, але й висловлюють надію. Мистець твердо вірить у реальність реконструкції знаменитого пам'ятника Древнього Вавилону. У земної кулі, показати на прикладі вавилонського винаходу шлях порятунку від екологічної катастрофи. Окрім того, картини Вадима Баралюка зможуть заповнити одну з „білих плям“ у низці культурних пам'яток, допомогти привідчинити тасмницю прославлених садів Семіраміди.

м. Кривий Ріг

* Мастихін — вузька лопаточка, ніж, якими художник користується для розтирання фарб, згладжування мазків фарби тощо. („Словник української мови“ в 11 томах, т. IV, ст 643).

Огляди, рецензії

Володимир ЖИГА

ЗБІРКА ДОБРОЇ ОРГАНІЧНОЇ ЄДНОСТІ*Яр Славутич, «Шаблі тополь». Десята збірка поезій, Київ: «Український письменник», 1992. 102 сторінки.*

Не раз уже писалося про те, що поезія за останні десятиліття завоювала особливі симпатії читачів, а також більшу увагу критиків. Не викликає заперечення також інший факт, що сучасні поети значно підняли майстерність своїх творів, збагатили віршову техніку, вдосконалили образність, архітектуру й ритміку.

Отаким коротким словом хочу почати рецензію десятої збірки поезій видатного українського поета з Канади, Яра Славутича. «Шаблі тополь» — це цікаве і глибоке за своїм змістом видання. Складається воно з 94 сонетів, написаних, в основному, в Україні у вікопомний час виборювання українським народом незалежності власній державі. Тому ці твори, як стверджує саме видавництво, «можна назвати історичними, бо вони публіцистично гострі, по-філософськи мудрі й по-українськи ліричні та ніжні».

Згадані сонети є творами особливо високої інтелектуальності й напруги. У них Яр Славутич уособлює за долю нації, утверджуючи визвольницькі ідеали та глибокий демократизм. А увесь комплекс складних його філософських, етичних і моральних проблем, суджень, роздумів нестримною течією вливається в його сонети і визначає їхню тематичну основу. Тим він і вносить у свої твори індивідуальні особливості, роблячи їх своєрідними в історично-літературному процесі. Тут він не відступає ні на йоту від франківського традиційного визначення сонета:

П'ятистоповий ямб, мов з міді литий,
Два з чотирьох, два з трьох рядків куплети,
Пов'язані в дзвінкі ритмові сплети, —
Лиш те ім'ям сонета слід хрестити.

Тій формі й зміст най буде відповідний;
Конфлікт чуття, природи блиск погідний
в двох перших строфах ядро розвертаєсь.

Страсть, буря, бій, мов хмара піднімаєсь,
Мутить блиск, грізно мечеє, рве окуви,
Та при кінці сплива в гармонію любови.

Таким чином думка поета невтомно працює над мистецьким освоєнням так званих «великих питань», що «колотяться вже триста літ». В той же час його мислення оновлюється філософськими категоріями пізнання життя і знання, добра і зла, любови і ненависти:

Така велика, світова жалба!
Куди подівся імпет України?
Ще й досі в круг кривавої махіни
Веде народи брежнєвська ганьба.

То спалахне визвольна боротьба,
То знов пригасне, наче крик чайний.
Допоки ж буде покiт кураїни
Служити символом, немов хвальба?

Не мавши дому, просяться у прийми
Смутні вигнанці, їм хоч душу вийми.
І це колотиться вже триста літ.

Гай-гай, безбатченки! На втікачеві
Не блиснуть, скільки не полохай світ,
Свободоносні панцери крицеві.

(стор. 51)

У цих рядках розв'язується національно-філософська проблема волі і державности народу. Причому поет робить це стисло, щось у пляні своєрідного мистецького відкриття, що хвилює його споконвічною несправедливістю, ганьбою, вигнанням. Але усе разом звучить тут актуально й доречно, бо воно сперте на національно-політичній значності. А сам сонет відзначається чіткістю композиції, зорганізованістю і цілеспрямованістю викладених подій минулого.

Вдячним матеріалом може послужити і сонет «Поблизу Кривого Рогу» (з присвятою сестрі Любі), тут чимало відгомону подій і вражень з далекого минулого:

А де ж той брат?..
О Боже! В дальній край
Колись тебе малою проводжала.
І полилась раптова сліз навала,
Грких, народних, наче молочай...

(стор. 25)

Факти ремінісценції зумовлені тут тимчасовим індукційним гальмуванням, яке виникає в процесі сприймання, а потім зникає. Спогад у цілому загальний, але глибокий, викликаний враженням, що тут же і поглиблюється перед зламом у сонеті. Перший тривірш включає тему, протилежну тій, яка фігурувала спочатку:

Забито вікна планкою навхрест.
Нема садків, хатинок біловидих —
На покрив тисне шиферо-азбест.

Страшна картина советської дійсности, що приголомшує страхом і болем, і вимагає деякого утїснення, яке в сонеті ледве можливе. Про-

те тут Славутич часто-густо «романтизує» пейзаж, доповнюючи його своєрідними штрихами. Така постанова зовсім відповідає ідейно-творчій меті — показати советські страхіття, яких немає в перших чотиривіршах. Також і розв'язка в підсумку цього сонета жаклива. Вона екологічна в своїй основі:

І тхне з кар'єру вибуховий видих —
Пече в легені смертоносний жар...
Був прав у гніві телевидець Кожухар!

Як і в інших сонетах, тут же бере верх страшна екологія, тобто взаємовідношення між організмом і навколишнім середовищем, що принесло Україні неймовірне спустошення, рани якого навряд чи погоять віки.

У цій змістовній збірці кожний сонет заслуговує на увагу та окрему аналізу, даючи багатий матеріал для роздумів. Але це вже побажання для інших літературознавців і критиків.

Тут хочемо ще торкнутися заголовка збірки, а саме, чому поет назвав її «Шаблі тополь». Розв'язку цього знаходимо в рядках:

Гострими шаблями
Летять увиш ряди струнких тополь —
І в небі тануть московиті плями.
(стор. 12)

Згадані рядки набирають ще більшого значення, коли їх доповнити заключними словами з іншого сонета:

Минув навіки досвіток лихий —
І щезнув рід вершителей облави,
Бо спокій там, де селяться птахи.
(стор. 46)

Це порада для москалів, що заступають отих кочівників, обрив, або ж аварів. Іншими словами, Україна миролюбна держава... визволившись з-під московського ярма уявними «гострими шаблями», прагне жити в мирі з сусідами... Але чи збагнуть ці думки негідник Ручької (сонет про нього не ввійшов у збірку) та різні Жириновські — до речі, всі вони з України, всі вони чверть- чи півукраїнці...

Ці два сонети дали мистцеві Стратилатові переконливе уявлення для малюнка з лелеками на обкладинці, що тут же і розкриває ідею збірки та мобілізує увагу читача.

Видання «Шаблі тополь» кишенькового розміру, друк чіткий, виконаний на доброму папері. У збірці вміщено оригінальний підсумковий вступ, у якому автор переконливо розповідає про своє становлення як людини й поета та про свої переживання від відвідин України.

У цій рецензії наскрізь доцільно коротко розповісти про автора, який протягом минулих двох років побував в Україні аж чотири рази.

Брав участь у конгресі Міжнародної Асоціації Українців, у фестивалі поезії «Золотий годин», у двох річних шевченківських святкуваннях, у відзначенні 500-річчя українського козацтва в Запоріжжі, у симпозіумі про голодомор 1932–33 років, у підготові до референдуму... Яр. Славутич був запрошений до Редакційної ради журналу «Соняшник» та обраний членом Спілки Письменників України. Його запрошено прочитати в Київському університеті курс про українську літературу в діаспорі.

Останніми роками надруковано добірки поезій Яра Славутича, деякі з супровідними статтями, у «Літературній Україні» та в журналах чи річниках «Київ», «Всесвіт», «Вітчизна», «Поезія», «Дніпро», «Дзвін», «Тернопіль», «Українська культура», «Жінка», «Україна», «Україне», (англ.), «Бористен» (Січеслав), «Хортиця» (Запоріжжя), «Прапор», (Харків), «Саксагань» (Кривий Ріг), «Поріг» (Кіровоград), «Донбас», а також в газетах «Сільські вісті» (тираж тоді близько півтора мільйона прим.) і «Молодь України» (тираж близько мільйона прим.) та в обласних газетах Києва, Львова, Вінниці, Тернополя, Чернігова, Січеслава, Запоріжжя, Кривого Рогу, Кіровограду, Херсону, Черкас і Луганського. Літературні дослідження вміщено в «Літературній Україні», в журналах «Слово і час», «Київ», «Всесвіт», у збірнику «Золотий годин» та в деяких обласних газетах.

Видано нові твори, написані переважно в Україні: «Шаблі тополь» (1992), «Меч і слово», збірник досліджень і статей (1992), мартиролог української літератури «Розстріляна муза» (1992). Перевидано «Живі смолоскипи» (1992), спогади «Місцями запорозькими» (1991), твори на історичні теми «Слово про Запорозьку Січ» (1991; друге вид. — 1992; третє — 1993, нагороджене премією ім. Д. Яворницького), «Соловецький в'язень» (1992). 1993 року виходить у світ поема «Моя доба» (625 октав).

Тим часом в Едмонтоні (Канада) видано збірник вибраних досліджень статей «Українська література в Канаді» (1992) і «Три поеми і шість поезій», двомовну збірку, з англійськими перекладами Р. О. Татчина, О. Фербея та В. Кіркконела.

Під час свого побуту в Україні Яр Славутич відвідав 40 міст і понад 50 сіл. Зіступав на літературних вечорах у Київському палаці «Україна», у Львівському оперному театрі, у Вінниці, Чернігові й Січеславі, а також часто в радіо й телебаченні. Читав лекції в чотирьох університетах і п'ятих педінститутах та в училищах в Умані та Ірпені.

Підсумовуючи, треба сказати, що, не зважаючи на друкарські огріхи і на факт, що не завжди тут дотримано правопис автора, десята збірка поезій Яра Славутича, «Шаблі тополь», заслуговує високої оцінки. Вона одночасно є і потужним словом у розвитку українського сонета, якому Славутич дав нове життя, розширивши його тематику та наснаживши в багатьох випадках глибоким філософським змістом. Збірку з інтересом прочитає кожний, хто цікавиться українською літературою і шукає в ній органічної єдності і тотожності ідеї з формою та форми з ідеєю.

Збірка вийшла в світ напередодні 75-річного ювілею Яра Славутича і таким чином стала основним засвідченням творчого звіту поета, відомого тепер уже по всій Україні.

До збірки, як нас повідомили, спізнилося яких десять сонетів. Наводимо тут один із них:

РУЦЬКОЙ

(Додати до збірки «Шаблі тополь», Київ, 1992)

Убивця басмачів¹ Афганістану
Пів-малорос, пів-чудь і пів-єврей,²
Удався він до імперських ідей
І напускає царського дурману.

Смішний лжерус, готує райську манну
Для всіх обдурених. Кремля плебей,
Одним погрожує, немов Арей,³
А другим тиче церкву мирозданню.

Сибіру совість, Єльцин переміг
Останки мафії між партократів,
Загнавши Горба в лисячий барліг.

А що ж Руцькой? Бундючно розпихатів,
Сливе за принца — і пельмени їсть
Усім голодним москалям на злість.

«...цивілізація, яка спричинює роздвоєння між чоловіком і природою, відлучення від первісного почуття єдності з всесвітом, не є найвищим ступнем розвою людського духа, який на дальшу мету без культури обійтися не може. Значення культури належить власне в тому, що вона звільняє чоловіка зі стану цього відокремлення й спрямовує його хотіння до повної злуки з всесвітом... Здобутків цивілізації він не випускає з рук, але рівночасно не підлягає їх впливові».

Проф. Іван Мірчук. «Призначення Нації». Часопис «Основа» 23 (1), 1933 р., стор. 149.

¹ Басмачі — національні повстанці, визвольники.

² Три половини дають нігтора людського.

³ Бог війни в мітології.

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

ПРО ДЕЯКІ НАШІ ХИБИ, ЩО ЇХ СЛІД БИ ВИКОРИНИТИ

«Викорінюймо наші хиби» — під такою назвою видав книжку своїх роздумів покійний Михайло Борис, колишній координатор «Інституту Літератури».

Звісно, він мав на думці хиби нашого політично-громадського життя, але я сьогодні, використавши його назву, хочу зупинитися на інших хибах, якщо так можна сказати, а саме — на рудиментах психіки, що залишилися в багатьох з-поміж нас з тих далеких часів, коли ми щойно формувалися, як тоді говорилося, «під сонцем сталінської конституції, в найпередовішій країні»...

За мого дитинства власники фотоапаратів вправлялися переважно у робленні мікроскопічних фотографій, а про велику розміру поштівки знімку треба було йти до професійного фотографа. І ось тепер, проживши кількадесят років на Заході, я іноді отримую від знайомих знімку розміру два на два або три на три сантиметри. А якщо це групова фотографія, де голови людей мов макові зернятка, то спробуй догадатись, хто є хто. Вже, здається, і плівок таких ніде не виробляють, а люди вперто тримаються старої традиції, бо колись твердо засвоїли: приватна знімка має бути маленька.

З мікроскопічними знімками психологічно пов'язана звичка писати якнайтісніше, щільно тулити рядок до рядка, бо так нас вчили півсторицчя тому, мовляв, потрібно робити економію, заощаджувати соціалістичний папір, інакше нас подолають кляті капіталісти. І ось наслідок: український вчений після війни залишився на Заході і виїхав до Бразилії, де докінчив головну працю свого життя. Імени вченого не називатиму, а працю назву «Гетероморфогенез ріс-вюрмського інтергляціалу» (насправді вона зветься інакше). Проте, коли в установі, що мала друкувати цей «Гетероморфогенез», побачили машинопис, то переконалися, що давати його в набір ніяк не можна: твір надруковано на цигарковому папері, без жодних маргінесів, без відступів угорі і вниз, рядок упритул біля рядка, деякі рядки — один на одному, а зверху від руки вписано виправлення та доповнення... Так і не побачило світу солідне дослідження; можливо, один з вищих здобутків української науки на Заході...

Інший випадок.

Кілька років тому до Візбадену завітав український оперовий театр. Німці були здивовані: замість імен акторів ув афішах стояли самі ініціали.

Наприкінці ХХ віку ніде в світі не пишуть ініціалів замість імен — це звичка суто російська, яка прищепилася в нас і якої ми (в тому числі і автор цих рядків) ніяк не можемо позбутися. Так, нещодавно від видавництва «Либідь», де друкується моя книжка, надійшов запит: які ж повні імена цитованих авторів? І список: С. Риндик, А.

Колтоновський, М. Петрушевич... Виходить, я, замість написати Степан Риндик, Андрій Колтоновський, Марія Петрушевич, дав самі ініціали...

У повісті Василя Гайдарівського «Мерехтливі зорі» шахтарі сперечаються: чи був поет Пушкін, а чи Апухтин. Я особисто був свідком такої самої суперечки, а спричинило її написання «А. Пушкін» — малограмотний робітник прочитав це «Апушкін». А одна наша далека родичка, що — старістю — не добавчала, казала на Чехова — «Апчехов», бо приймала ініціали Антона Павловича за перші літери прізвища.

Тож, щоб і в нас не траплялося таких «Апчехових», уникаймо ініціалів, даваймо повне ім'я.

Ще одна прикра звичка — збирати витинки з преси (це — раніш) та ксерокопії (це вже — тепер), не позначаючи, звідки це витято чи скопійовано. Батьки моєї дружини, художники Борис Крюков і Ольга Гурська, дбайливо збирали відгуки української й чужинецької преси, але без позначки, де й коли було те друковане...

Свого часу ми мали намір видати збірник «готичних» творів нашого письменства. Юрій Стефаник прислав мені для цього збірника оповідання Софії Яблонської «Зачарований рік». З нашого наміру тоді нічого не вийшло, але він, намір, відродився 1993 року. І от виявилось, що в оповіданні «Зачарований рік» бракує двох сторінок. А на копіях не позначено ні з якої книжки взято оповідання, ані де й коли ту книжку видано. Вже кілька місяців тривають пошуки повного тексту — і виглядів на успіх немає жадних...

Нарешті, останній, найцікавіший випадок. Російський дослідник-аматор Сергій Лесной в одній зі своїх праць наводить латинську цитату. І там зненацька натрапляємо на такий текст: «*gospodin sukin sin avtor etix stranits — ne mog perevesti na russkii iyzak — potomu chto sam ne znaettit!*» (на кінці аж чотири «т»). Себто: «пан сучий син, автор цих сторінок, не міг перекласти на російську мову, бо сам не знає». Це був жарт складачів: автор книжки справді не знав латини і не помітив знущальної вставки... Але — чи тільки латину слід перекладати на рідну мову?

Звісно, коли текст пересипано різномовними цитатами і розраховано на читача-поліглота, то автор ніби каже: коли не розумієш, то не берися читати.

Проте в науковому дослідженні — в більшості випадків — чужомовна цитата має йти в супроводі відповідного перекладу, і це має стосуватися усіх мов без винятку, почавши від санскриту й кінчаючи мовою російською.

«Общепонятность» (загальнозрозумілість) російської мови вже не може бути застосована в діаспорі, де виросло два покоління українців зі знанням мови батьків і мови країни поселення, а російська мова для них така сама чужа, як, скажімо, болгарська чи сербська.

Під час перебування в Празі ми з дружиною не наважувалися звертатися до чехів по-російському, бо були певні: нас «не розуміють». Не розуміють саме тому, що їх занадто вишколювали протягом десятиріч — любити й шанувати мову Леніна й Маяковського. Тож, якщо

колись станеться неможливе (а неможливе стається куди частіше, ніж сподіване) і відбудеться цілковита дерусифікація України, то вже сьогодні треба подбати, щоб нащадки, читаючи наші твори і натрапляючи на неперекладені рядки з якогось російського автора, не повторили подумки тієї репліки, що її складачі втулили в текст латинської цитати Сергія Лесного.

Галина ГОРДАСЕВИЧ

НАСТАЛА ВЖЕ ДЛЯ СПОВІДІ ПОРА

Роман Іваничук: *«Благослови, душе, моя, Господа!»* // «Просвіта», 1993.

Не знаю, чи воно так личить — рецензії на книжку одного автора давати під заголовком рядка вірша з іншого. Але так це мені відразу спало на думку, щоб цим початковим рядком з вінка сонетів Тамари Коломієць «Слово» назвати свої роздуми про книгу автобіографічної прози Романа Іваничука *«Благослови, душе моя, Господа»*, бо дійсно, в кожної людини, а надто, коли вона письменник, настає час, коли відчуваєш потребу озирнутися назад, на пройдений шлях і подумати: а що ж я вчинив на тому шляху? Які люди мене оточували і які в нас стосунки пов'язували? І навіть люди, яким раніше листа матері в два слова важко було написати, іноді раптом беруться за перо. Ну, а людям пера то вже й сам Бог велів.

«Благослови, душе моя, Господа...» Романа Іваничука я прочитала чотири рази. Перший — коли це друкувалося уривками на сторінку в газеті «Просвіта». Вдруге — коли мемуари були опубліковані в журналі «Березіль». Втретє — коли вони вже вийшли книжкою. А четвертий раз узялась перечитувати, коли минув якийсь час, і я побачила, що ніяких відгуків у пресі, за винятком не дуже інтелігентної статті в львівській газеті «Пост-Поступ», не з'явилося. Правда, воно не дуже так є тепер де публікувати рецензії, бо журнали виходять нерегулярно, скороченими, об'єднаними, їм не до рецензій, газети теж про літературу тепер не дбають, навіть «Літературна Україна» геть заполітизувалась і не слідує за літературним процесом. А воно ж вихід книжки Романа Іваничука, — як би хто її не оцінював — це подія в мистецькому житті України.

Як оцінюю цю книжку особисто я? Ні одним словом, ні навіть однією фразою того не скажеш, тому я й взялась за рецензію та й то не думаю, що зможу висловити усе так до останку. Для цього, мабуть, треба було б написати таку ж книжку. А, може, навіть товстішу.

Найперше моє враження: композиція книжки аж надто вільна. Це мабуть те, що називається «потік свідомості». Тут нема якоїсь логічної послідовності: ні хронологічної, ні по темах, ні по місцевостях, в кожную мить автор пише про те, що йому спало на думку, а чому саме це спало на думку — того ніхто з читачів не буде знати. Наприклад, починається оповідь у день підняття над будинком Верховної Ради синьо-жовтого прапора, — є навіть точна дата: 5 березня 1991

року. Спочатку йдеться про задум автора, а далі — на одну сторінку історія падіння Бориса Олійника (гай-гай, пане Романе... Та хіба ж можна так про свого друга, нехай і колишнього: отак поспіхом, загальними фразами, побіжним переліком усім і так відомих подій!). Далі ще один абзац присвячено генералові УГА Мironові Тарнавському і дві сторінки про те, як ішов до літературної слави сам Іваничук. Це лише перший розділ, а в ньому такі «зигзаги». І далі все на такому рівні. Я особисто ніяк не можу зрозуміти, для чого авторові знадобилося розповідати про свого друга по армії Василя Палія взагалі — це раз. А по-друге, чому саме на тій сторінці, де спочатку йдеться про Леоніда Кравчука, який їде в Мінськ на нараду голів СНД, далі цитуються прокльони довженківської баби Марусини, і відразу починається пасаж: «Несплачений борг маю перед Василем Палієм, який живе собі в Львові». Розповівши на одній сторінці про свої не якісь надто цікаві стосунки з Василем Палієм, Роман Іваничук закінчує цей епізод зверненням: «Відізвися до мене, мій старий приятелю!» — і тут же забуває про нього, бо більше в книжці жадного слова про Палія не знайдете.

Зате можна знайти чимало повторень, які навіть вступають іноді у протиріччя. Наприклад, на стор. 79, розповідаючи про роботу університетської літературної студії під керівництвом Дмитра Павличка, Роман Іваничук пише про Ніну Бічую так, що розумієш: коли вона і не належала до тієї студії, то все-таки він її знав: «оте зарозуміле дівча з довгим до пояса русявим волоссям — незалежно і гордо косувало очима на поетичну рать... і зухвало бомкало перед нами кольоровим м'ячиком...» А вже на стор. 106 ми читаємо фразу: «...до редакції „Жовтня“... зайшла тендітна, з довгим русявим волоссям, зеленоока жінка й запропонувала мені свою новелю» — так, ніби Роман Іваничук її вперше бачив.

Мені здається, що це вийшло так тому, що письменник сідав до столу і писав за одним присідом таку порцію спогадів, скільки треба було на одну подачу в «Просвіті». А через якийсь час сідав і писав другу порцію. Про що кожен раз писалося, це залежало від якихось конкретних подій щоденного життя, але ж читач того не знає. І таке враження, ніби Роман Іваничук потім механічно об'єднав усі ті газетні публікації в книжку, не пройшовшись по ній своїм пильним оком і рукою майстра.

Друга особливість мемуарів Романа Іваничука — їх гранична суб'єктивність. Я зовсім не хочу сказати, що це недолік книги чи, навпаки, достоїнство. Це просто об'єктивна реальність. Наприклад, пригадаймо мемуарну трилогію Юрія Смолича «Розповіді про неспокій», особливо її дві перші частини: там автор присутній у мінімальній кількості. Смолич розповідав про літературний процес в Україні в 20-30 рр., свідком і учасником якого він був, згадуючи про себе настільки, наскільки це було необхідне за сюжетом. Роман Іваничук розповідає про себе, і лише про себе. Всі інші в його мемуарах присутні настільки, наскільки вони відігравали якусь ролю в його житті: Михайло Яцків дав рекомендацію в Спілку письменників, Григорій Тютюнник публікував першу новелю, Володимир Яворівський написав захопленого

листа і т. д. Даремно ми намагалися б за мемуарами Романа Іваничука скласти якесь уявлення про те, що відбувалося в літературі в 50, 60, 70, 80 роках. Коли там згадуються якісь події, то знову ж таки майже виключно у зв'язку з долею самого мемуариста. Я могла б навести чимало прикладів, але коли шукала за епізодами, які хотіла процитувати, то мені впав у вічі інший епізод, який я і наведу. Говорячи про відлигу 60 років, про повернення забутих імен, Іваничук пише: «я вчився лаконічності в Івана Керницького („Святоїванські вогні“), а зразком лапідарності була для мене новела Михайла Яцкова „Праксітель“». Знову «я» і «для мене»!

Тут мені згадалися мемуари Бориса Олійника «Два роки в Кремлі». Звістка, що вони мають вийти, викликала загальну цікавість, але коли вони вийшли, то з'ясувалося, що там зовсім нема нової інформації. Читаючи мемуари Іваничука, я особисто була розчарована, що там жодним словом не згадується про зустріч львівських письменників з Горбачовим. Ми в Донецьку дуже їм заздрили, бо коли Горбачов приїхав у Донецьк, то на зустріч з ним були запрошені виключно шахтарі, і жоден письменник не отримав запрошення, навіть ті, які написали по десятці книг про шахтарів. Я чекала, що Роман Іваничук, — адже тепер можна писати всю правду, — щось цікаве розкаже про ту зустріч, а воно ні слова. Може це тому, що Іваничукові нецікаво розповідати про події, якщо не він був там головною дійовою особою?

Повторю ще раз: я не назву цей суб'єктивізм спогадів Романа Іваничука недоліком, я просто зазначаю, що він є.

Для чого писав свої мемуари письменник? Мусіла ж бути тому, за висловом відомого реформатора російського театру Станіславського, «зверхзадача». Коли я задала собі це питання, то мені відразу пригадалися мемуари Аджубея, колишнього редактора газети «Известия» і колишнього зятя Хрущова, «Крушение иллюзий». Вони мене трохи розчарували, бо знову ж там було мало якоїсь невідомої інформації, але вони викликали симпатію до автора, бо він дуже стримано говорив навіть про своїх ворогів. І було цілком ясно, для чого Аджубей написав ті мемуари: кожним їх рядком він доводив, що одружився з Радою виключно з кохання, без усяких вид на подальшу кар'єру, а кар'єру виключно завдяки своїм здібностям, цілком незалежно від родинних зв'язків.

Так само Роман Іваничук писав свої мемуари, на мій погляд, з єдиною метою: довести всім людям, як важко йому жилося в усі ті минулі сталінсько-застійні роки, як його переслідували, як його намагалися купити, а він залишався непідкупним і не йшов ні на яку співпрацю з існуючим режимом. А я читаю і думаю: далєбі, не варто витрачати стільки зусиль на цю безнадійну справу. Так, дійсно: розстріляний дядько, засуджений брат, арешт в шістнадцять років, виключення з університету — в іншій країні це була б унікальна за своїм трагізмом біографія. Але в нашій країні це була звичайна біографія мільйонів людей, так що марно автор чекає, що він викличе якесь особливе співчуття до себе. Ну, а вже його підкреслено-стримані («Я почав подумувати про самогубство») скарги на літерату-

рні репресії здатні в професійних літераторів викликати хібащо усмішку. Звичайно, прикро, коли в тебе протягом одного року знімають у видавництві «Дніпро» перевидання книжки, у видавництві «Радянський письменник» розсипають верстку другої, а в журналі «Жовтень» з готового тиражу вирізують рецензію. Але, пане Романе, перш, ніж викинути з пляну, вас туди поставили. А чи багато письменників можуть похвалитися, що в них виходили по дві книжки на рік? Згідно зі статистикою, правда, — та наша советська статистика! — в Советському Союзі в середньостатистичного письменника виходила одна книжка в п'ять років. Це в середньому! А тут так трагічно про «три німі роки». А що тоді говорити Ліні Костенко, Валерії Шевчуку, Ігореві та Ірині Калинцям, Василю Голобородьку і десяткам інших, які й однієї книжки не встигли видати, а вже були репресовані на цілі десятиліття?

І останнє: відносно отих мільйонів Конрадів Валенродів. Не треба заднім числом приписувати те, чого не було. Конрадом Валенродом був Левко Лук'яненко. Дуже скоро він опинився в камері для смертників. Усі інші — це були просто тверезі реалісти і прагматики. Вони не бачили ніякої реальної перспективи в боротьбі з режимом, хоч його не любили. Вони хотіли жити, займатися улюбленою роботою (якщо така в них була), виховувати дітей. Вони, можливо, вступали в комуністичну партію так охоче, як охоче йшли до стоматолога виривати хворий зуб. Вони анітрохи не вірили в комуністичні ідеали, але при потребі виголошували їх так, як вихована людина бажає доброго дня навіть тому, кому нітрохи не бажає добра.

Для мене письменник Роман Іваничук, який за 26 хрущовсько-брежньєвських років видав 14 солідних книг, отримав за них премію Андрія Головка і Державну премію імені Тараса Шевченка, їздив у складі делегації УССР на сесію ООН, займав досить високе місце в письменницькій ієрархії, ніколи не буде переслідуваним, «конрадом валенродом» і т. д.

Але він письменник, який багато і плідно працює і написав ряд блискучих романів з історії України.

Честь йому за те і слава!

Теодор **ТЕРЕН-ЮСЬКІВ**

УКРАЇНЬСЬКА ТОСКА В МЕТРОПОЛІТАН ОПЕРІ ЗАЧАРОВУЄ

Як пригадуємо собі, два роки тому гостювала в Мет опері в «Тосці» Дж. Пуччіні світової слави українська співачка, одеситка, сопрано, Марія Гулегіна. Тоді і реклямовано її як українку; тепер про її національність не згадано. Хоча спів і гра нашої співачки були тоді блискучими, тутешня критика не спішилась оту її вершинність примадонні потвердити. Зле написати не можна було, а дуже добре — не лицювало. Між тим дирекція Мет опери перепробувала на сцені і дальших відомих співачок у ролях Тоски. Вкінці та ж дирекція при-

йшла до переконання, що найкраща Тоска нашого сьогодення — це таки українська співачка, Марія Гулегіна. І хоч не легке було вирішення, проте конечність вимагала заангажувати найкращу Тоску, нашу Марію, аж на 8 гастрольних виступів і то з найславнішими тенорами світу — Плясідом Домінго та Лючіаном Паваротті. Вступи свої у ролі італійської примадонни «Тоски» розпочала Марія 2 жовтня 1993 року, а кінчає 16 квітня 1994 року. Кожен, хто був на прем'єрі «Тоски» чи і на дальших виступах Марії, захоплений і полонений співом та її грою. Проте знову клопіт із деякою пресою.

Як же не підхлібно засвідчує промистецький критицизм газети «Нью-Йорк Таймс», коли дописувач не дотримується підставових засад етики й журналістики. Він бо не ставить у своїй критиці на першому місці головного персонажу, героїні опери, а починає від тенора. Адже опера «Тоска» стоїть і падає саме ролюю Тоски, хоч би тенор був і піднебесно бравий. Ми й не заперчуємо знаменитості Домінго. Проте тенор іде після примадонни. Можна погодитись, що критика в цій газеті зовсім похвальна для Марії, але далека від справедливості, безсторонності та мистецької повинності. Отому то критикові вже на початку його писання, якби притомно вирвалось ствердження, що ця «Тоска», це був «надзвичайний успіх». А за цей же успіх відповідає перш за все українська співачка, Марія Гулегіна. І дописувач «Нью-Йорк Таймсу» не зумів чи й не забажав повністю виявити це. Він признає, ніби і не дуже радо, що Марія Гулегіна в заголовній ролі посідала «потрібний фізичний чар і хвилюючу екстравагантність». А там, що її «голос має запаси потужності на темну закраску». Та тут мусів він додати хоч невеличку ложку дьогтю, вигадуючи, що в 3-тій дії опери відчутно було деяку втому у співачки. Однак автор цих рядків, який був стипендистом у славетного А. Дідура і сам був оперовим та концертним співаком, без вагання ствердив, що Марія, по великому успіху її арії в 2-гій дії, в 3-тій дії якраз найсвобідніше звучала.

Передусім незабутня сцена в 1-шій дії залишиться назавжди в пам'яті. Коли Тоска-Марія на закид Скарпії нібито вона в церкві ревнувала за свою уявлену суперницю, ми чуємо її піяніссімо і покірне: «Бог мені простить»; а зараз же дальше колосальним крешендо, найбільш зворушливо і драматично викарбовує: «Він (Бог) бачить, що я плачу!». Чи в 2-гій дії, де оту прославлену арію виводить Марія майже лежачи, тоді коли інші співачки в кінцевій частині співу встають, щоб високі тони вийшли певніше. Марія відтворила цю арію прекрасно; і не тільки високе «б» витримала вона довженно, а виімково кінцеві тони були сповнені хвилюючої розпачливості і трагізму. Гидотному і конаючому Скарпії вона з найглибшим переконанням і відразу, якби приказувала, повторюючи: «Вмирай»... в 3-тій дії, я ще не бачив ніколи, щоб Тоска так швидко промчала східцями до свого Марія в тюрмі. Це було навіть небезпечне, рискове акторство. Але яке унікальне!

В повонних часах мені пощастило почути і подивляти на оперовій сцені три найбільш мистецькі і найвизначніші Тоски: Марію Калляс, Ренату Тебальді та Монтсерат Кабальє. Калляс, будучи великою спі-

вацькою індивідуальністю, першорядною артисткою, недомагала в цій ролі, бо її голос, хоч і посідав драматизм виразу, не мав гарної краси, та ще й вібрато звуку притямарювало переконливість та красу її Тоски. Тебальді ставна, з прегарною барвою голосу і з подиву гідним умінням співати, не була, на жаль, акторкою. А в ролі Тоски безумовна конечність — це спроможність передати трагізм ролі й акторство. Кабальє визначалась красою безконкурентційного піаніссімо, яке в «Тосці» не часто потрібне, зате потуга голосу конечна. Вона теж акторсько не потрапила подолати завдання через об'ємистість своєї статури.

На щастя, всіма оцими побажаними і потрібними прикметами примадонни наділена Марія. В неї і струнка постать, і клясичне, гарне обличчя, і великі карі очі, і безпосередній трагізм акторської гри, без театральної штучності. А передусім у неї знаменито поставлений потужний, темний, принадного кольору, в усіх регістрах вирівняний голос. Він пливе вільно, як струмінь ріки. І вкінці, вміння Марії передати отим своїм голосом-інструментом найменші відтінки людського душевного пережиття. Отаке одноразове підґрунтя таланту, що на ньому опирається побудова вичарування ролі Тоски українською співачкою.

Повне признание і захоплення співом та грою нашої співачки виявила публіка Метрополітан опери своїми каскадами оплесків і голосними окликами «Браво!».

Вже по написанні цих рядків щасливо потрапила мені в руки німецька газета «НьюЙоркер Штатс-Цайтунг» з 10.16.1993 р., де критик Егон Штадельман, сповнений ентузіазму, одушевлено висловлюється про українську співачку. Ось декілька висловів з його суперлятивної оцінки. Він називає Марію «асом» і «наймолодшою та найяснішою зіркою» Мет опери, що «в її голосі промінна свіжість ушчасливлює». Цей критик грамотно і справедливо заявляє, що «цій молодій мисткині викиливого „сопрано-експрессіво“ стояли до помічі два партнери, витесані з того самого дерева (тенор Домінго і баритон Мілнес). А вже справді вершинним є його вислів: «Відомо, що молода Марія уміє співати, як ангел, але також, що цю ролью потрапить заграти, як тигриця».

На таку саме критику безсумнівно заслуговує українська співачка.

Ольга КЕРЗЮК

МЕМУАРИ «ЗАЛІЗНОЇ ЛЕДІ»

(Margaret Thatcher, "The Downing Street Years",
Harper Collins, 900 pp.)

Впродовж кількох місяців минулого року ім'я колишнього прем'єр-міністра Великої Британії Маргарети Татчер не сходило зі шпальт британських часописів. Причиною цього стало опублікування у жовтні спогадів під назвою «Роки на Даунінг стріт».

На Давнінг стріт, 10 знаходиться резиденція прем'єр-міністра Великої Британії. Маргарета Татчер займала цю резиденцію протягом 11 років (1979–1990). Отож, їй є що згадати. Не дивно, що книга спогадів колишнього прем'єр-міністра налічує 900 сторінок і зразу ж стала бестселером.

«Роки на Давнінг стріт» ще чекають на свого українського рецензента. Я ж поставила перед собою набагато скромніше завдання: по-знайомити читачів «Визвольного Шляху» з тими місцями у спогадах, які безпосередньо торкаються України.

У пам'яті багатьох ще свіжий виступ Маргарети Татчер перед депутатами Верховної Ради України у червні 1990 року. Свого часу він набрав чимало шуму в українській та й зарубіжній пресі. А як сама «залізна леді» згадує про цю подію? Відповідь — у книзі спогадів.

Українського читача в мемуарах М. Татчер у першу чергу зацікавлять два невеликі розділи: «Советський Союз 1989–1990» допомагає побачити, наскільки західні лідери недооцінювали важливість національного питання у Советському Союзі. «Можливо, ми забагато слухали, що кажуть дипломати та західні експерти і замало, що кажуть емігранти», — признається Маргарета Татчер.

Вона вказує на те, що у 1990 році вона та західні союзники не мали розходжень у ставленні до балтійських держав: «Питання стояло: не чи, а радше коли їм буде дозволено стати вільними». Що ж до України та Білорусії — членів ООН — такої певності не було.

Поворотними пунктами у поглядах Маргарети Татчер на національне питання стали, як вона сама вважає, такі події: зустріч з Борисом Єльциним 27 квітня 1990 року та відвідини Советського Союзу у червні цього ж року.

Маргарета Татчер зустрілася з Борисом Єльциним у Лондоні. В той час Б. Єльцин уже знаходився в опозиції до Горбачова, а західні лідери лише приглядалися до цього дивакуватого російського політика. Ось як Маргарета Татчер описує свої враження від зустрічі з Борисом Єльциним.

«Мене вразило те, що п. Єльцин, на відміну від президента Горбачова, уникнув комуністичної ментальності і мови. Він був першим, хто вказав мені на взаємозв'язок між економічною реформою та питанням того, яку владу повинні мати окремі республіки. Він пояснив як мало автономії уряди республік в дійсності мали. Вони були головню лише виконавцями — хоч часто і некомпетентними, і скорумпованими — рішень центру. Він сказав, що вони тепер повинні мати власні бюджети і повноваження самим вирішувати, що з ними робити. Кожна республіка повинна мати своє законодавство і конституцію. Він аргументував, що саме невдача з атакуванням проблеми децентралізації привела до сучасних труднощів. У такій великій країні просто неможливо керувати усім з центру».

Підсумовуючи результати цієї зустрічі, М. Татчер пише:

«В результаті дискусії я побачила не лише Бориса Єльцина, але й фундаментальні проблеми Советського Союзу у новому світлі. Коли пізніше на зустрічі в Бермуді я розповіла президентові Бушеві про позитивні враження, які зробив на мене п. Єльцин, він дав мені

зрозуміти, що американці не поділяють моєї думки. Це була серйозна помилка».

У червні 1990 року М. Татчер відвідала з офіційною візитом Советський Союз. Тут вона зустрілася з тодішнім прем'єр-міністром Рижковим, мером Москви Гавриїлом Поповим, мала розмови з президентом Горбачовим. Відбулася також годинна зустріч з керівниками советської армії. На цій останній зустрічі головним співрозмовником був советський міністр оборони маршал Язов. Правда, він не зробив враження на М. Татчер, оскільки все, що він казав, можна було наперед передбачити. Більше враження на британського прем'єр-міністра зробив маршал Мойсєєв, але він говорив мало — лише тоді, «коли міністр оборони не мав чого сказати».

А наступного дня М. Татчер полетіла до Києва. Ось як сама авторка описує свої відвідини української столиці:

«Наступного ранку я полетіла до Києва. Моєю головною метою було відвідання виставки „Дні Великої Британії“, яка була відповіддю на виставку, що відбулася у рамках „Місяця Советського Союзу“ у Бірмінггамі 1988 року. Коли ідея моїх відвідин була висловлена уперше, я подікавилася у міністерстві закордонних справ як багато коштів витрачено на влаштування виставки і — як звичайно — знайшла, що виставка не отримала належної уваги. Частково через мій тиск, виставка у Києві виявилася добре підготовленою. Вона мала за мету показати типову вуличку у типовому місті на півночі Англії, показати крамниці, а особливо будинок типової робітничої британської родини. Коли місцеві люди дивилися на всю цю електроніку та інші домашні приладдя, предмети розкоші і авто, що стоїть в гаражі, вони спрчатку не могли повірити своїм очам. Вони запитували мене: чи це дійсно так, чи дійсно звичайні британці так живуть? Я відповідала, що дійсно так. Отож, сказали мені у відповідь, усе, що нам розказували, це була брехня, і ця виставка доводить це. Фактично, усе в будинку було типовим, навіть кімнати підлітків — як звичайно кімнати підлітків — мали одяг та інші речі, порозкидувані по кімнаті. Моєю першою реакцією було прибрати ці кімнати, але потім я погодилася, що так усе виглядає автентичнішим.

Але якщо українці не були готові до того, як виглядає життя у Великій Британії, я знайшла, що перед від'їздом я не була належно проінформована про ситуацію в Україні. Скрізь, куди б я не пішла, я бачила жовто-блакитні прапори (кольори передсоветської України) і заклики, які вимагали незалежності України. Це поставило мене у дещо скрутне становище. Хоч як я захоплююся генералом де Голем, але я не мала на меті викликати гнів моїх советських господарів, проголосивши український еквівалент „Vive le Quebec Libre“ („Хай живе вільний Квебек!“). Це було не лише тому, що я була переконана, що пан Горбачов ніколи не випустить Україну з Советського Союзу без боротьби. Російські комуністи і некомунисти поділяли погляд, що не лише Советський Союз, але й Росія будуть zagrożені постанням самостійної України. (Фактично, після розпаду Советського Союзу, постання незалежної України виявилось стратегічно

виграшним для Європи та Заходу і багато ще залежить від її економічної та політичної стабільності й успіху).

Усяка надія на те, що мені вдасться уникнути сказати щось, що могло б бути неправильно інтерпретоване тією чи іншою стороною, швидко випарувалася. Нещодавно призначений перший секретар Української комуністичної партії п. Івашко сказав, що дуже жаль, що в моєму розпорядку дня не знайшлося місця для зустрічі зі щойно обраними членами Української Верховної Ради. Чи не могла б я це зробити? Я погодилася. Я уявляла собі, що це буде скромне неформальне прийняття. Я зайшла в будинок парламенту, далі дверима до залі і побачила — на мій жаль — що усе півколо було заповнене. Я не мала готової промови, а було ясно, що вони чекали на неї. Я сподівалася, що матиму хоч трохи часу подумати над тим, що сказати, поки мене представлятимуть. Але п. Івашко просто привітав мене і запросив до слова. Я дала собі раду непогано, як я завжди роблю. Але потім почалися питання. Один із депутатів сказав мені, що в залі є десять депутатів, які були політичними в'язнями. Він сказав, що він знає, що це завдяки моїм зусиллям та зусиллям президента Регана, що він сьогодні тут, у залі, а не в тюрмі. Але на що я не могла погодитися, то це на відкриття посольства у Києві; я також не могла поставити Україну в ту саму категорію, що балтійські республіки. Я відчувала, що викликала розчарування.

Однак відвідини України не минули безслідно для британського прем'єр-міністра. Сама Маргарета Татчер стверджує: «Я поїхала назад зі зрозумінням того, наскільки фундаментальною є уся національна проблема, і повною сумнівів щодо того, чи Советський Союз може бути — чи повинен бути — утримуваний разом».

Д-р О. СОКОЛИШИН

ВАЖЛИВЕ ЗБАГАЧЕННЯ ПРАВНИЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Падох Ярослав: „СУДИ Й СУДОВИЙ ПРОЦЕС СТАРОЇ УКРАЇНИ, НАРИС ІСТОРІЇ“. Післяслово: Богдан Т. Боцюрків. Нью-Йорк, Наукове Товариство ім. Шевченка, 1990. 128 стор. (Записки НТШ том 209; Історично-філософічна Секція, Правнича Комісія ч. 5). Тверда оправа, мистецьке оформлення обкладинки — Святослав Гординський.

Правнича література збагатилася виданням проф. д-ра Ярослава Падеха про «СУДИ І СУДОВИЙ ПРОЦЕС СТАРОЇ УКРАЇНИ» в серії Записок НТШ ч. 209, як заповдано вище. Про неї писала в Києві «Літературна Україна» ч. 34 (4443) з 22 серпня 1991 р., поміщуючи замітку кандидата історичних наук В. Марочкина і факсиміль титульної сторінки, де зображений козак, що держить у правій руці грамоту, а в лівій вагу, символ справедливості, скомпонованого мистцем Свят. Гординським. Замітка оголошує, що «меншає „білих“ плям». І це правильно, що та монографія збагачує, як там написано,

історію вітчизняного права, тобто історію українського права, на яке чекає зараз самостійна Україна. В. Марочкін стверджує, що основу книги склали лекції, прочитані автором в Українському Вільнім Університеті в Празі в роках 1941-1944 та в Мюнхені в роках 1946-1949. Він висвітлює у цій праці одну з найменше досліджених сторінок історії українського права про судовий устрій і судочинство України від княжої доби до гетьманщини. Високу оцінку тій праці дав ректор УВУ д-р Богдан Боцюрків, мій товариш з правничих студій на Університеті Івана Франка у Львові в 1940-41 роках, поміщеної на стор. 123-125.

Після передмови автор заподає нарис історії судового устрою України Княжої доби, доби Русь-України X-XIV ст.; аналізуючи суди світські, суди приватні та суди духовні. В розділі Литовсько-Руська, тобто доба Великого Князівства Литовського в XIV-XVI ст., включаючи польську добу, коли Україна перебувала під польською займанщиною в роках 1569-1648, автор розрізняє державні суди, що поділялися на провінційні, центральні, міські, суди громадські, духовні, а також представляє судову систему Великого Князівства Литовського з виданням Другого Литовського Статуту 1566 року. Там центральні суди залишилися незмінними, але тоді скасовано суд панів — ради. Заведено земські суди по повітах, замкові суди, що носили назву городських, як також карні суди та підкоморські в кожному повіті. Це були суди третього періоду 1566-1569 років. Четвертий період з 1569 р. зв'язаний з Люблинською Унією 1569 р. У воєводствах Волинському, Брацлавському та Київському далі був у силі Литовський Статут та українська урядова мова. В Луцьку в 1579-1589 рр. був апеляційний трибунал, названий також і «Руським» трибуналом. Королівською грамотою від 1582 р. утверджено судівництво гетьманів, обумовлене з появою нового автономного стану козацтва. Перша частина нарисів історії судового устрою закінчується добою Гетьманщини.

Відновлена Українська Козацька Держава 1648 р. запровадила новий державний устрій і судочинство. Шляхетські, земські, городські та підкоморські суди замінено козацькими судами: тобто сільських отаманів, сотенних, полкових і генеральних. Також збереглися міські, громадські, духовні і частинно домініантні суди. В той час було поділення влади судової і виконної в руках козацької урядової старшини. Значну судову реформу провів гетьман Кирило Розумовський (1730-1764), повертаючи до часів з-перед 1648 р. Козацькі суди замінено статутними за зразком Литовського Статуту. В 1783 р. російський уряд змінив ті суди на свій взір. В той час в Україні діяло Магдебурзьке право. Судовий устрій тієї доби автор ділить на 1) Козацькі суди: 1648-1760/63 і 2) Статутні суди: 1763-1783. Опис цих судів автор подає на сторінках 26-37. Кожен розділ є документованим ріdkцією і добірною літературою.

Друга частина праці обіймає «Нарис історії українського судового процесу», цивільного і кримінального, без адміністративного; вони зберігають приватний правопорядок. Автор докладно представляє розвиток судового процесу: 1) Княжої доби: стор. 41-46; 2) Литовсько-Руської доби:

стор. 47–71; та 3) Доби Гетьманщини, стор. 73–83. Автор описує 4 окремі судівництва: карне, звичаєве, ґрунтовне, духовне та інші — цехове, ярмаркове, митне, третейських судів тощо. А все це робить добрий внесок у необхідну потребу постійного збагачування української правничої літератури дослідями минулих історичних епох буття українського народу, щоб розбудова й утвердження Української Держави в цьому десятилітті ХХ століття проходили в духовно-правовому контексті здобутків багатьох століть.

Степан СЕМЕНЮК

ДОЗВОЛЬТЕ НА СЛОВО

Сергій Плачинда, «Словник давньо-української міфології». Київ, 1993 рік.

Коли в Україні видавництво словників практично припинено, то поява хоч і маленького за об'ємом «Словника давньо-української міфології» радує! Люди, які мали можливість читати українську історичну літературу, знають багато з того, що є в «Словнику»... Але таких, на жаль, мало, зокрема серед молодого покоління. Та справа навіть не в тому. Важливим, на мою думку, є те, що С. Плачинда *вигажився* видати ДАВНЬО-УКРАЇНСЬКИЙ словник. Адже досі у нас ніби не було давньо-української ні літератури, ні культури, ... ані історії. Ми не мали, з волі чужих, свого ДАВНЬОГО. Нас вчили, зокрема за останні 75 років, про давньоруську, давньослов'янську, про що Шановний Автор чомусь не згадує.

Хоч сьогодні значення мітології у світі пригасає, а багато чого, що раніше відносили до мітології, стало просто історією завдяки археологічним наукам, то нам таки треба нашу історичну пам'ять відтворити. Не важливо, що в «Словнику» С. Плачинди є чимало гасел, що їх аж ніяк не можна віднести до мітології сенсу стрікто. Важливо, що «Словник» появився і, що крім властивої мітології, має ще гасла з нашої історії і праісторії, тобто повертає нам наше національне дитинство і молодість. Проф. Вадим Щербаківський у своїй «Українській праісторії» писав: «Наші сучасні історики не звикли вважати праісторію нашої української території за історію нашого народу» (тут, здається, винятком був В. Антонович). В. Щербаківський далі пише: ...«для розуміння нашого сьогодення внутрішнього „я“, важна не тільки наша недавня козацька історія, і не тільки князівський період, а також і всі попередні. Щоб знати психологію нашого народу, щоб розуміти його душу, треба знати не тільки нашу історію, але і протоісторію, і передісторію». Думаю, що «Словник» С. Плачинди, власне, якоюсь мірою заповнює цю прогалину, приближає нам нашу праісторію, а через те робить нас багатшими і дорослішими, щоб не сказати — старішими чи мудрішими».

Очевидно, можна сказати, що не конечно було звалювати на «одну купу» гасла історичні і мітологічні, хоч читач легко може розрізнити ці поняття з пояснень самого Автора. Бо ж, наприклад, Антів, Куя-

вію, Аріїв, Етрусків аж ніяк не можна віднести до мітології. Але, можливо, що Автор вибрав якраз таку методу — з йому тільки відомих причин — для викладення нам нашої старої історії. Наприклад, хор Кубанських козаків співав заборонену «Ще не вмерла Україна»... тільки тому, що вона у їхньому співанику була в ряді...народніх пісень.

І за це належиться Сергієві Плачинді щира подяка!

А тепер хочу висловити кілька особистих зауваг, за що вибачаюсь. Чому вибачаюсь? Бо появу першого такого «Словника» належало б прийняти тільки оплесками і мовчки. Справа одначе в тому, що на нашому грішному світі (за язичництва він також був грішним!) все діялося і діється на окресленому терені і часі, й інакше не буває. Те, що було добре вчора, не конче мусить бути таким сьогодні. І так треба, гадаю, підходити до оцінок історичних подій.

Можна любити або ні князя Володимира, але гудити його за те, чого він не скоїв, таки не годиться, навіть язичникам (дай нам, Боже, сьогодні нового князя Володимира-державотворця). Ідеалізувати язичництво теж не треба, в чому можна переконатись, прочитавши уважно «Словника» С. Плачинди. Не зробив князь Володимир «узурпації» влади (а жаль!), бо в ті часи «узурпація» влади володарем була чинником об'єднуючим і державотворчим. Його попередники, язичники, теж правили, можна б сказати, по-«узурпаторському», тобто — сильною рукою; і слава Богу! Тоді, власне, князь, король, цісар були уособленням єдності народу і держави.

Можна сперечатись, чи «віче» було народовладдям. Але слід пам'ятати, що ми часто самі себе «завічували» на смерть; повторювалось це і за козацької доби, тільки тоді замість «віча» була «рада», часто чорна. А інші скріплювали свої держави якраз через «узурпацію» влади королем чи царем. Такі то були часи, і пора це зрозуміти. Можна висловити турботу, що сьогодні ми можемо самі себе, на відміну, «задемократизувати» — інші охоче нам допоможуть! І будемо мати «віче-ради» і «демократію», яку нам дадуть чужі, а може навіть і РУНВіру, але можемо втратити свою ж державу. Адже інші народи теж колись прийняли християнство, і якось воно їм не зашкодило в збереженні своєї totoжності і державності. Мабуть, причин нашого національного нещастя треба шукати деінде, в тому і в сучасному нашому поганстві. Пригадаймо, що це російське православ'є великою мірою спричинилось до створення «Московської сатрапії», як називає Російську імперію Силенко.

Думаю, що впроваджувати до «Словника» елементи пропагандивно-агітаційні не було потрібно. «Словник» завжди повинен бути книжкою науковою. Бо гасла: «М. В» («Мага Віра» — ред. «В.Ш»), «РУНВіра» і «Віра наших предків» є нічим іншим як пропагандою язичницької релігії, через що «Словник» став певним чином «блокнотом агітатора РУНВіри». А це жаль. Це вплинуло на зниження наукового рівня «Словника».

Поставмо тепер питання: а що зробити з двохтисячним доробком християнства в Україні? Знищити? Перемалювати? Знаємо це з недавнього минулого, а цього нам найменше сьогодні потрібно. Маємо.

хіба, більш важливі справи. Писали, що «В.М.» відіграє велику роль ... «в духовому розвитку українського народу на сучасному етапі», то, делікатно кажучи, це велике перебільшення. Чи нам сьогодні конче потрібна ще одна релігія, хай язичницька? Треба сумніватись. Бо одна справа пізнавати свою історію, в тому числі й мітологію, і брати з неї все, що потрібне на даному етапі державотворення, а друга справа — привертати ту мітологію як релігію, і то без застережень. Мене, наприклад, навіть шановний пан Шаян не переконає, що нам краще бути «овечками» поруч з вовками, замість, скажімо, левами (див. гасло «Вовки»).

Волхви безперечно у свій час відіграли свою позитивну роль і багато переказали нам. Однак і їм не вдалося запобігти «відсутності єдності між давньо-українськими племенами», як про це пише сам Автор. А де ж тоді шукати причин браку єдності нашої? Бракує в Автора відповіді.

Написати, що «М. В.» — книга пророча тому, що Силенко *передчував* (підкреслення моє), що сатрапія Московська лопне — не поважно. Перед Силенком багато вчених політологів, соціологів, цілі політичні рухи, в тому числі й українські не «передчували», а передбачали і знали, що московська імперія розвалиться, і робили все для цього, жертвуючи часто своїм життям. Це питання не мітології і магії, а політичної діяльності. Московія не була ніякою «сатрапією». Московія була і залишається ще й досі імперією, хоч дещо обкrojеною.

Не можна погодитись зі «скасуванням язичництва 988 року». Це дуже механічний підхід до суспільних процесів. Сам Автор в якійсь мірі заперечує цьому, коли покликається на розповіді своєї матері. І я ще пам'ятаю «лісовиків», «домовиків», «русалок», «мавок» тощо. Ще сьогодні т. зв. «проводі» на могилах у першу суботу після Великодня відбуваються поза церковною службою, за давніми народними (язичницькими) звичаями. Християнство не стільки скасувало язичництво, як радше адаптувало його протягом цілих століть, а не відразу. Цей процес проходив і в інших народів. Сам Автор згадує про це в своїй передмові до «Словника». Ще на початку нашого століття в деяких районах України священики не дозволяли співати біля церков і на могилах веснянок (гайок), але згодом і це ввійшло в традицію (що в останніх десятиліттях якраз нехристиянські володарі заборонили). А тому твердити, що після 988 року було втрачено вчення Волхвів, не можна, бо в кожному разі не все втрачено. Іх медицина наука (тепер — народна медицина) передавалась із покоління в покоління знахарями, бабунями-повитухами, лікарями... Користувалось нею не тільки простолюття, але й пануючі. Загляньмо до медичного трактату «Мазі» кн. Євпраксії і зати гаймо, звідки вона черпала свої знання, кінчала Сорбону? Не все збереглося, на жаль, бо не могло зберегтись, але звинувачувати в цьому кн. Володимира таки не годиться. Нищівного удару народній медицині чи — як вилісте — науці Волхвів, як і взагалі українським національним традиціям завдали знову таки нехристиянські окупанти за останні 75 років, наклавши на це свою «наукову» заборону. Про це не годиться забувати навіть язичникам, як і нам усім разом!

Не без значення є тут факт, що у нас в Україні історія записала небагато фактів переслідування Волхвів, хіба один чи два, і то з при-

шельців. Якщо порівняємо боротьбу збройну з язичниками в Московщині і Польщі ще в XI столітті, то це вистачить само за себе.

Те саме треба сказати про твердження пп. Силенка і Трощина, що «988 рік став початком екологічної і демографічної кризи в Україні». За цією тезою можна сказати, що початком тієї кризи у світі була ... поява на Землі людини, чи це буде правдою? Адже людина нищила сама своє середовище пропорційно до зростання населення і на його потреби, а вільних просторів було щораз менше. Але за тисячу років християнства в Україні не знищено стільки природнього середовища і людей, скільки їх знищили за 75 років нехристияни, про що ні Силенко, ані Трощин і Шановний Автор «Словника»... не хочуть пам'ятати. А може, про це йдеться?

Якщо йдеться про сімнадцять «заповідей» Силенка, то це просто малоприхована підробка «декалогу» Мойсея і «Правил життя українського націоналіста». Анічогісінько нового, Силенкового. Візьмімо всі три документи і порівняймо. Я цим зовсім не кажу, що Силенко зробив щось погане, а просто стверджую факт.

Я вже згадував, що ідеалізувати мітологію не треба, і язичництва також ні, бо це призведе до висновку неправильного, мовляв — повернемося до язичницької віри, і все стане гаразд. Пережили ми вже подібні «науки», з яких Україні доведеться лікуватись десятиліттями.

Очевидно, кожен має право вибору: «М.В.», Євангелія, або Коран,... але словник повинен бути передусім *словником*, тим більше, коли йдеться про історичний словник.

І ще так на маргінесі «Словника»... На зустрічі з Автором в СПУ була порушена справа використання УТ і УР для викладів з нашої історії. Між іншим, ішлося про Трипільську культуру. Адже ТБ має найбільшу аудиторію. А толкової відповіді ніхто з «президії» не дав. Жаль. Це питання порушив був викладач Політехнічного інституту.

Ось стільки критичних-полемічних думок прийшло мені до голови, перечитуючи «Словник давньо-української мітології» Сергія Плачинди, за який сердечно йому дякую, бо це чималий внесок у нашу історичну науку. Чекаємо на нове повніше видання, і більш соборне. Щастя Боже!

Листопад, 1993 року.
Київ — Зельона Гура.

З великим жалем та невимовним болем повідомляємо членство Організації Українських Націоналістів і українське громадянство в Україні та на поселеннях, що в неділю, 26 грудня 1993 року, в лікарні міста Торонто, Канада, відійшов у вічність. —

сл. пам. ВОЛОДИМИР МАКАР,

провідний член Організації Українських Націоналістів, вояк Української Повстанської Армії, довголітній політичний в'язень, громадський діяч та полум'яний борець-революціонер, відданий працівник і великий патріот України, витримана в різних обставинах і віддана великій справі визволення України людина.

Володимир Макар народився 4 січня 1911 року в місті Станиславові в родині Лева і Параскевії (Стрілець) Макарів. Після закінчення гімназії у Станиславові студював на математично-природничому факультеті Львівського університету в 1929-1932 роках, де, крім навчання і студій, віддається активній праці у студентському русі, а заразом і в таємній Організації Українських Націоналістів, за що польська окупаційна влада кількаразово його ув'язнювала та засилала на довший час до концентраційного табору в Березі Картузькій у 1934-1935 роках. Після виходу з концентраційного табору він був знову засуджений на 7 років тюрми, з якої звільнився у час вибуху Другої світової війни. В. Макар одразу поринув у вир революційної боротьби як організатор ОУН на Радохівщині, а водночас, учителюючи, виконував працю у референтурі Суспільної Служби Українського Допомогового Комітету. В 1943 році вже працював у підпільній радіовисильні «Вільна Україна», а в 1945 році за дорученням Проводу ОУН відходить на Захід, де працює у Закордонному Представництві Української Головної Визвольної Ради на терені Австрії, згодом переїжджає до Бельгії і працює в Українському Допомоговому Комітеті до 1951 року, поки не переїхав до Канади.

Після прибуття до Канади активно працював у різних ділянках як провідний діяч Спілки Молоді України і Ліги Визволення України, керував канцеляріями обидвох організацій, виконуючи при тому різні обов'язки та доручення.

Активний на Рідних Землях, він був у проводах різних організаційних клітин, а в Бельгії та Канаді входив до складу Теренових Проводів. Неодноразово Великі Збори вибирали його членом Головної Ради ОУН. Друг Володимир до своїх обов'язків завжди ставився з увагою та з доброю настановою виконувати доручені завдання. Крім суто організаційних завдань, він брав активну участь у діяльності Організа-

ції Українського Визвольного Фронту, як жертводавець на різні загальнонаціональні цілі і як невтомний працівник, що проявив себе в системі українського організованого життя.

Славної пам'яті друг Володимир Макар був особливо активний у засягу публіцистично-журналістської діянки. Він автор цілої низки статей та публікацій, друкувався у таких періодичних виданнях, як «Голос з-над Бугу», «Самостійник», «Шлях Перемоги», «Визвольний Шлях», «Гомін України», де редагував окрему сторінку «Вояцька ватра», та інші.

Покійний надавав зокрема великого значення збиранню матеріалів про окремі землі України та активно співпрацював у виданні збірників «Станиславщина» і «Надбузька земля», був ініціатором та засновником видавництва, яке видавало і продовжує видавати «Літопис УПА».

З 1960 року Володимир Макар — член Головної Управи Товариства колишніх вояків УПА та член Центрального Комітету Земляків Станиславщини, а з 1980 року — Голова Комітету Об'єднання Земляків Надбузької Землі, де йому доводилося активно діяти та ставати на захист права українського народу на власне самостійне життя.

Він автор таких важливих праць: «Берега Картузька 1934-1935 років», «Бойові друзі», «Сім літ визвольних змагань 1938-1945 року», «Пройдений шлях» та ін. Деякі свої статті він писав під псевдонімом «Марко Віра». За віддану працю нагороджений Шевченківською медаллю, «Щитом» Ліги Визволення України в Канаді. Він був Почесним членом Українського Допомогового Комітету в Бельгії, Почесним Головою Товариства колишніх Вояків УПА в Канаді.

Славної пам'яті друг Володимир Макар був дуже відданою людиною і працював навіть у часі своєї довгої недуги, бо вважав, що треба робити все, що є потрібне й корисне для української нації. У своїй праці він завжди знаходив щирих співробітників, які ставали добрими друзями.

Покійний друг Володимир залишив у глибокому смутку дружину Параню-Тересу (з дому Бавтро), а також ближчу і дальшу родину в Україні та своїх друзів-співробітників у різних країнах тимчасових поселень.

Заупокійні Богослуження-Панахиди відправлені 27 і 28 грудня 1993 року в похоронному закладі, а похоронні обряди довершено в церкві Святого Миколая у Торонто в середу, 29 грудня. Поховано Покійного на українському цвинтарі Святого Володимира в Оаквіл біля Торонто на упівській ділянці.

Висловлюємо наше щире співчуття Вельмишановній Дружині Парані-Тересі, численним організаціям, у працю яких славної пам'яті друг Володимир вклав свою частку, Рідним, Друзям та Знайомим у різних частинах світу.

Нехай чужа земля буде Покійному легка, а добра пам'ять про віддану працю вірного сина України збережеться у наших серцях на довгі літа.

Вічна йому пам'ять!

Провід,
Організації Українських Націоналістів

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО НАД МОГИЛОЮ СЛ. П. ВОЛОДИМИРА МАКАРА

З невимовним болем у серці ми зібралися перед новою відкритою могилою, в сиру землю якої ховають навки тіло дорогого і всіма нами улюбленого сл.п. Володимира Макара, загально відомого серед його найближчого оточення під здрібнілим ім'ям Влодзя. Його смерть — це велика втрата, це справжня трагедія, з якою важко погодитися та її пережити. Цю трагедію сьогодні ми всі глибоко відчуваємо всіма фібрами нашого ества. Мені дуже важко в такому психічному стані підняти відповідні слова, щоб відтворити велич постаті Покійного та попрощати його душу в останню дорогу вічності, де нема більше болу й терпіння, а є життя безконечне.

Вістка про його смерть в неділю 26 грудня 1993 року облетіла блискавкою майже всі країни українського посольства західного світу й України та поразила, наче удар грому. Цю вістку я одержав у часі поїзду в соняшній Фльориді. Треба було побороти різні труднощі, щоб прибути на похорон і віддати останню прислугу братови Другому, наче рідному братові.

Покійний Влодзю був людиною небуденною під кожним відношенням. Це — провідний націоналіст-революціонер, визначний суспільно-громадський і політичний діяч, знаменитий публіцист, видавець і публіцист. Будучи студентом університету, він стає членом ОУН і все своє життя присвячує ідеї боротьби за Українську Державу. Коли 17 червня 1934 року прийняв закон президента Польщі Ігнація Мосціцького про концетраційний табір в Березі Каргузькій, створений у зв'язку з убивством у Варшаві польського міністра внутрішніх справ ген. Броніслава Перацького, цю його виконав бойовик ОУН Григорій Мацейко, одним з перших в транспорті в'язнів прибув до цього горезвісного табору Володимир Макар, у якому карався цілий рік, а я був разом з ним тільки 8 місяців.

В червні 1936 року польська поліція його знову арештує за культурно-освітню діяльність у сокальському повіті і на судовій розправі 16 січня 1937 р. перед лавою присяжних в Окружному суді у Львові засуджує його за приналежність до ОУН на сім років тюрми. З вибухом польсько-німецької війни 9 вересня 1939 року, коли Польща розвалилася і він повертає з тюрми в Седльцу доміа, в дорозі на Підляшші був ранений німецьким прапелелем в ліву ногу. В шпиталі в Бересті над Бугом йому цю ногу ампутували. Повернувшись в рідні сторони в Сокальщину за першої більшовицької окупації, він підпільно працював у підпільно-пропагандивній референтурі ОУН. За німецької окупації в 1943–44 роках був членом Редколегії підпільної радіостанції УПА «Вільна Україна» в Карпатах, відомої під назвою «Афродита». Захворівши на тиф, виїхав з групою ЗП УГВР на Захід.

Після війни жив коротко в Іннсбруці, Австрія, де видавав цільно-стильовий журнал п. н. «Бюлетень Українського Визвольного Руху». Весною 1947 року на моє запрошення прибув до Бельгії, де працював

керівником бюро Українського Допомогового Комітету в Брюсселі. Дня 2 листопада 1950 року виїхав до Канади, де працював 25 років секретарем централі ЛВУ в Торонто. Свої обов'язки він виконував точно, солідно, взірцево. Своєю жертвенною, відданою аж до самовідречення працею притягував других, був для них захоотою і взірцем, гідним до наслідування. Це був справжній титан праці. За свою віддану і жертвенну працю і за видатні заслуги перед Україною його іменовано Почесним членом ЛВУ, Конгрес Українців Канади відзначив його медалею Тараса Шевченка, а «Літопис УПА» і Всеукраїнське Братство УПА — грамотами.

На окреме відмічення заслуговує його плідна журналістична і публіцистична діяльність. Про неї, як також про його життя, будуть напевно добрі згадки близьких друзів на тризні. Згадаю тільки, що **Покійний був членом Редколегії «Літопису УПА», збірника «Об'єднання Надбужанців», редактором сторінок УПА в «Гомоні України», автором сотні статей в газетах і журналах ОУВФ, календарях «Гомону України», збірниках ЛВУ і регіональних Комітетів, автором таких книжок, як «Берега Каргузька» (1956), «Бойові друзі» т. I (1980), «Пройдений Шлях» т. I (1983). На днях появилися друком другий том книги «Бойові друзі» (1993). Його твори писані живо і приступно. Це багатий матеріал до історії української визвольної боротьби. Їх читається легко, з великим зацікавленням і насолодою.**

Своїм характером і вдачею Покійний був наче святий. Був до пересяди скромний, привітний, щирий, услужний, виrozumілий для других, лагідний, зрівноважений, добрячий, глибоко віруючий і практикуючий християнин, одним словом — була це ідеальна, прямо золота людина, яку всі шанували, любили і дорожили ним. На жаль, часто дехто з нас надуживав його доброту й услужність. Тепер маємо викиди сумління.

У невимовному смутку і з глибоким болем прощаю Тебе, Дорогий Влодзю, від Головного Проводу ОУН, зокрема від Головної Ради, активним членом якої Ти був довгі роки, а скорботній Дружині і сестринці Анні, що приймала напередодні смерті свого вуйка з України, складаю вислови найщирішого співчуття. Хоч Ти фізично відходиш у вічність, але дуково Ти не помер, бо твоя праця, творчі надбання, добрі діла зберуться не тільки в пам'яті і серцях усіх, хто Тебе знав і любив, але також на сторінках нашого народу в боротьбі за своє визволення.

Коли Твоя праведна душа явиться перед престолом Всевишнього, моли Його про кращу долю і волю, про зміцнення, збагачення і закріплення державної незалежності України.

Хай канадська земля буде Тобі легкою, мов рідна!

Ярослав Пришляк

ПОЖЕРТВИ НА «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

(Пресовий фонд)

Від 12 березня 1993 до 25 грудня 1993 року

Велика Британія:

Листа ч. 1046, Манчестер. Жертвували: по ф. 5.00 — Йосафат Левицький, Іван Чуба; по ф. 2.00 — Михайло Сало, Франко Данилейко, Петро Молюк, Василь Піх, Василь Левицький, Петро Лучків, Михайло Остафійчук, Стефан Рет, Роман Савчук; Теодор Косик — ф. 1.00

Індивідуальні пожертви:

У.Т.К. (Донінгтон)	—	ф.140.00
У.Т.К. (Манчестер)	—	250.00
Іван Ковальчук, (Лідс)	—	20.00
Петро Куцик, (Манчестер)	—	17.00
І. Карчевський, (Брандон)	—	16.00

Софія Химера — в п'яту річницю смерті свого дорогого чоловіка Володимира, довголітнього передплатника і читача Визвольного Шляху, зложила пожертву

М. Мочеред, (Олдгам)	—	10.00
І. Мудрий, (Гльостер)	—	10.00
І. Чолач, (Гудерсфільд)	—	10.00
Ф. Плескун, (Твертон)	—	10.00
М. Кузик, (Волвергамптон)	—	10.00
Гр. Чеканський, (Гільдфорд)	—	10.00
І. Карчевський, (Брандон)	—	11.00
В. Гуменюк, (Бедфорд)	—	7.00
М. Федчишин, (Брадфорд)	—	7.00
М. Ковалюк, (Буртон-он-Трент)	—	7.00
А. Гуцман, (Фелікстов)	—	7.00
М. Глушко, (Лій)	—	6.00
М. Галас, (Брадфорд)	—	5.00
О. Ковальчук, (Брадфорд)	—	5.00
А. Кулик, (Бедфорд)	—	5.00
А. Пащин, (Галіфакс)	—	5.00
В. Левицький, (Манчестер)	—	5.00
В. Гладчук, (Болтон)	—	5.00

М. Батіг, (Шеффільд)	—	5.00
Д. Василик, (Брадфорд)	—	5.00
С. Якулік, (Норвіч)	—	5.00
І. Жмут, (Гудерсфілд)	—	4.00
Ф. Яроцький, (Брадфорд)	—	4.00
В. Крук, (Брадфорд)	—	3.50
І. Хома, (Каннок)	—	3.00
М. Панас, (Брадфорд)	—	3.00
С. Андрушків, (Ковентрі)	—	5.00
О. Журак, (Брадфорд)	—	3.00
В. Дем'янчук, (Ноттінгам)	—	2.00
СУБ — Відд., (Болтон)	—	2.00
І. Колодчин, (Манчестер)	—	2.00
І. Прийдуш, (Болтон)	—	2.00
І. Симкович, (Лій)	—	2.00
Д. Шарко, (Болтон)	—	2.00
Антін Нич, (Скантгорп)	—	2.00

США:

Ірена Новаківська, (Варен)	—	дол. 60.00
Ярослава Жданів, (Брайтон)	—	35.00
Галина Енсен, (Ріджевуд)	—	25.00
Михайло Цяпа, (Анн Арбор)	—	20.00
Олекса Блашків, (Клівеланд)	—	20.00
Галина Енсен, (Ріджевуд)	—	20.00
М. Демків, (Нью-Йорк)	—	10.00
Богдан Мороз, (Бофало)	—	10.00
Теодор Шерег, (Кліфтон)	—	10.00
Павло Микитин, (Йонкерс)	—	10.00
Павло Бреславець, (Мінеаполіс)	—	10.00
М. Демків, (Нью-Йорк)	—	10.00
ООЧСУ, (Бруклін)	—	5.00

Канада:

Іван Харина, (Порт Коквітлянд)	—	дол. 50.00
Михайло Бойчук, (Саскатун)	—	25.00
Т. Гуменюк, (Вінніпег)	—	25.00
Катерина Галаван, (Річмонд Гілл)	—	—
25.00		
Алекс Лесів, (Вернор)	—	25.00
Катерина Галаван, (Річмонд Гілл)	—	25.00
Люба Левицька, (Монтреаль)	—	25.00

Д. Хомань, (Вінніпег)	—	20.00
Степан Харко, (Торонто)	—	20.00
Володимир Паїк, (Едмонтон)	—	20.00
Петро Кудла, (Торонто)	—	15.00
Проф. М. Андрухів, (Монтреаль)	—	15.00
М. Деберний, (Торонто)	—	10.00
Петро Марашко, (Гамільтон)	—	10.00
Теодор Пасічняк, (Саскатун)	—	10.00
Іван Чверенко, (Монтреаль)	—	10.00
Дмитро Стецок, (Торонто)	—	5.00

Австралія:

О. Гаврилів, (Бурвуд) — дол.15.00

Франція:

Осип Хрін, (Гонфревіль) — фф.150.00

УВАГА!

УВАГА!

ОГОЛОШЕННЯ

Заходами УВС появилася книжка-спогади сл. п. д-ра Степана Шухевича під назвою:

«МОЄ ЖИТТЯ»

Цей важливий твір сл. п. д-ра Степана Шухевича УВС видала великою книжкою у твердій оправі на крейдяному папері. Книжка має 619 сторінок та багато ілюстрацій.

Подані документи і матеріали у творі — це жива сторінка історії українського народу не тільки в період між двома світовими війнами, але в усі дотеперішні часи поневолення і боротьби його кращих синів і дочок за волю і державність. Твір сл. п. д-ра Степана Шухевича матиме велике виховне значення.

Ціна книжки становить \$50.00 американських доларів.

Замовлення просимо слати на адресу:

UKRAINIAN INFORMATION SERVICE
200 LIVERPOOL ROAD, LONDON N1 1LF, ENGLAND

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.

КАНАДА:

The League of Ukrainians in Canada
140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 – BS AIRES.

НІМЕЧЧИНА:

“Schlach Peremohy”
D-81669 München,
Zeppelinstr. 67.

БЕЛЬГІЯ:

Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.

США:

Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain,
75261 PARIS Cedex 06.

Офіційним представником «Ви: вольного Шляху»
в Чехії і Словаччині є п. рег. Микола Шатилів.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І РОЗБУДОВІ ТА ОБОРОНІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО ЖИТТЯ!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДІ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.

Перевидання здійснено Товариством з обмеженою відповідальністю «Українська видавничо-інформаційна служба» (293500, Львівська обл., м. Стрий, а с 323. ТОВ «УВІС») з дозволу Української Видавничої Спілки в Лондоні.

Регістраційне свідоцтво в Україні: КП № 946.

Журнал надруковано з діапозитивів видавця у Стрийській друкарні накладом 2000 прим. Замовлення № 1896